

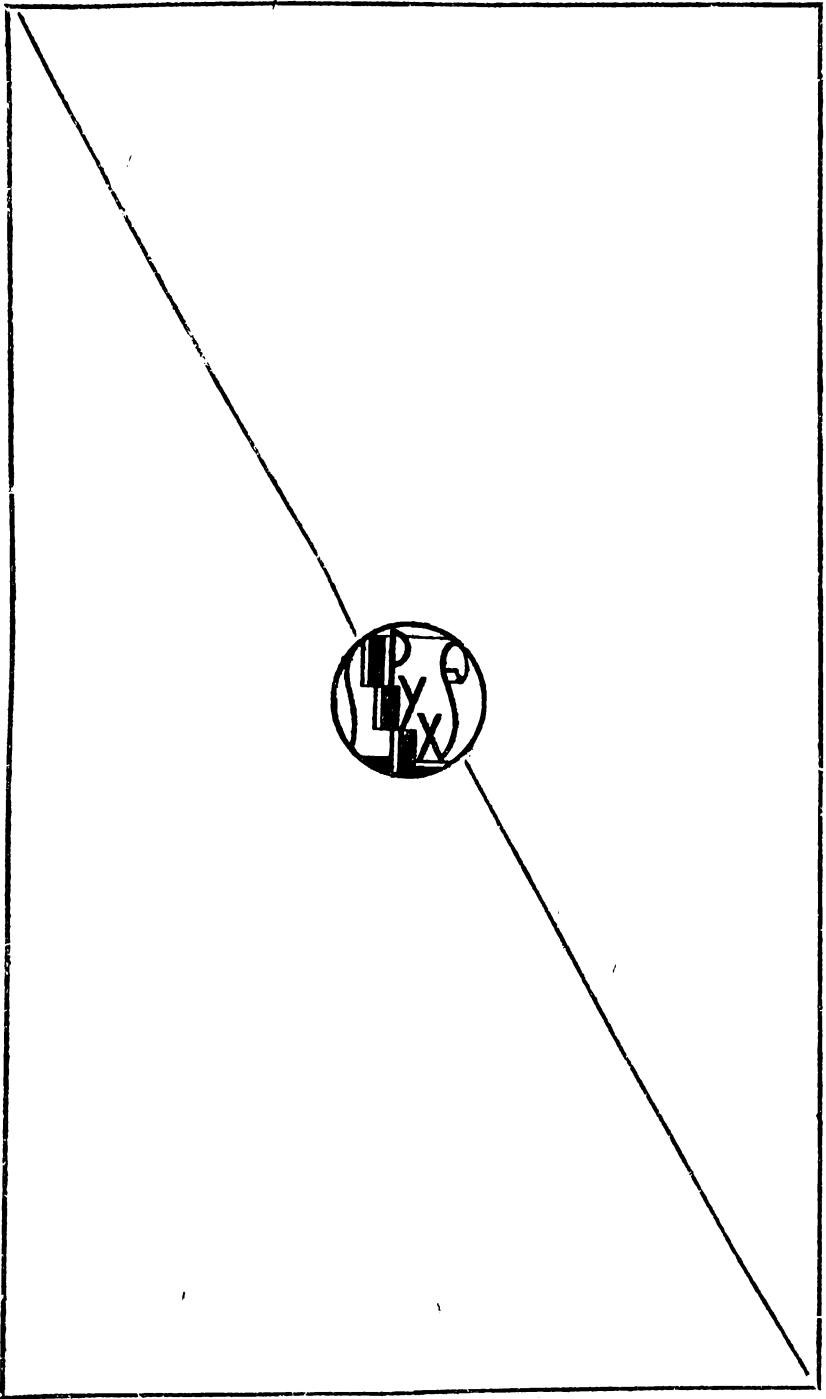
САВА ГОЛОВАНІВСЬКИЙ

ЧОБІТ

ЕВРОПИ

Ж
А
Т
Р
О
Р
Е
П
Р
Ч
Й
Н
И
И
Т
У
А
Т
Е
Р
Л
І
Т

С А В А
ГОЛОВАНІВСЬКИЙ

Ч О Б І Т
Е В Р О П И

Р У Х 1 9 3 2

Бібліографічний опис цього видання вміщено в „Літописі Українськ. Друку“, „Картковому репертуарі“ та інших покажчиках Української Книжкової Палати.

О Ф О Р М Л Е Н Н Я
В. Є Р М І Л О В А

Украдоловіт № 6838 (2407)

Тир. 3000 прим. 7¹/₂ арк.

УПО, 13 друк. ім. Леніна—3537—31

**П. І. КОВАЛЬЧУК,
КАПІТАН ПАРОПЛАВА „ТОМП“
1930 РОКУ. — ТЕПЕР КАПІ-
ТАН ДРУГОГО ВЕЛИЧИННОЮ
В СРСР ПАРОПЛАВА „КУРСК“**

К А Т А Н Ь Я

Н Е А П О Л Ь

П О Р Т О М А В Р І З І О

Т А Г Е Н У Я

Ця книжка народилася в маленькій штурмовій рубці радянського пароплава «Томп» під час подорожі до Італії—1930 року. Це—подорожні нотатки, які, звичайно, не можуть претендувати на вичерпну картину фашистської країни.

Я вважав за потрібне видати ці нотатки окремою книжкою, бо тільки вона може бути повістю про людину, яку я зустрів в Італії. Але більшовицька інтернаціональна солідарність не дозволила мені висвітлити конкретних людей, які за надзвичайно тяжких умов конспіративно борються з фашизмом. Коли б я це зробив, моя книжка багато пошкодила б італійським товаришам. Сподіваюся, що читач, оцінюючи цю мою книжку, візьме до уваги становище її автора, що не мав товариського права писати про все, що, може, надало б книжці більшої цікавості.

Жарків, 28/XI 1931 року.

Сава Голованівський

П

Л

И

В

Е

М

О!

Коли одеський візник побачить, що його пасажир поспішає, він навмисне непомітним рухом віжок припинить коня. Ви починаєте хвилюватися й благати його поспішити, бо, мовляв, пароплав на вас не чекатиме й вирушить без одного, хоч може й дуже поважного пасажира. Але впертий візник мнеться на своєму місці: йому чомусь не сидиться!..

У вашій голові пролітає думка про те, що «краще пізно ніж ніколи», але ви відразу ж розумієте катастрофічне безглуздя цієї формули.

— Товаришу, швидше...

-- Треба б набавити,—мнеться він,— малувато за таку спешку ви даєте. Овес тепера дуже дорогий!..

І аж тепер зрозуміло, чому так мнеться ваш візник, чому йому не сидиться на своєму кучерському троні.

Я ладен віддати цьому горбатову чортові все. І коли тільки встигаю про це його сповістити, кінь підстрибує і, рвонувши шлею, пре до порту більш-менш задовільним темпом.

Але справжня біда чекає внизу, в порту — там, де проїзд перерізає поетична й струнка смуга залізничної колії. Меланхолійний залізничник, не поспішаючи, зачинає залізні шлягбавми перед самісінькою коневою мордою і примушує мене, вигукнувши стосот прокльонів на його невинну голову, розраховуватись із візником і бігти до пароплава пішки.

Та з-за рогу вибігає потяг і — ніби навмисне дратуючи — пересікає мені дорогу. Він робить це із знайомою меланхолійністю кондуктора і примушує прокльони повертати на себе. Але скрутне становище штовхає на хитрощі: я стрибаю на східці одного з найближчих вагонів, перебігаю через нього й знову стрибаю вниз.

Навпроти — пароплав «Томп».

Прапорець на шоглі визначає, що скоро, зовсім скоро залізний прас, що його звать пароплавом, ворухнеться, закурить густим вугільним димом і піде геть прасувати й вирівнювати густі зморшки на морському обличчі.

І коли я вже стою на палубі, думаючи про те, що тепер мені наплювати на тисячу одеських візників і на мільйон візникових коней, пароплав починає плакати...

Так, так: плакати! Справжнім людським голосом і знайомими людськими слізьми. Коли ви хоч раз за своє життя були в порту, то можете пригадати, що такісіньким голосом плачуть усі пароплави, відходячи в рейс... І у ваших вухах починає густо знайома туга багатьох гудків з перерізними горлянками, з блискучими голівками і натягнутими дротинами від них до рук старшого помічника капітана — на капітанський мостик.

Це — перший гудок.

На палубі бігають люди. Вони турбуються про вугіль, що його не довантажили закурені порохом вантажники, вони ходять біля необтесаної, як бидло, залізної діжки з прісною водою, намагаючись відхилити її вбік. Вони жбурляють один в одного і сами в себе підхмарними матюками щоразу, коли діжка, нахилившись, починає обплювувати їх пріснотою своєї слини і душити вагою необтесаного тіла.

Пароплав уже не плаче, а димить!

Робити це очевидно багато важче, ніж плакати, бо важкі хмари нависають над усією палубою.

На мостику з'явився капітан. Він глянув крізь хмару чорного диму і, переконавшись, що з того нічорта не вийде, пронизливо свиснув. До нього підійшов перший помічник і, розводячи руками, сказав:

— Чорти!..

— А кого там ще не вистачає? — спокійно запитав капітан.

— Другого механіка. Ба-ба паршива! І завжди з ним біда.

Помічник поліз нагору і сирена погодилася, що таки й справді «чорти» і таки й справді «баба». Вона охоче також погодилася покликати недисциплінованого механіка до порядку, але заплакала знов.

За кілька хвилин команда була на місці, а по-свинському чорний катерок незграбно борсався за бортами нашого пароплава, відштовхуючи його від берега.

Тепер я вже остаточно переконався, що їду до Італії, і відчув потребу вдавати з себе серйозного мандрівника, що знає, що робить і куди пливе.

Справді ж я не знав, що роблю і зовсім не розумів, чому, наприклад, пароплав іде проти того курсу, який лежав накреслений на моїй мапі. Я знав, що пароплав має піти на Батум, щоб там навантажитися. А це значить, що курс повинен лягти

на схід, тобто — всупереч західньому курсові, який прибрав собі «Томп», виходячи з одеського порту.

Тепер я собі уявляю, який я мав вигляд, коли до мене підійшов капітан, бо, тільки глянувши на мене, він поспішив заспокоїти:

— Зараз повернемо!..

— Куди саме? — запитав я.

— Як так куди?! На Батум.

— Іги...

Крім цього — мовчанка. Бо, власне, яка мені в чорта різниця на Батум чи не на Батум?

Команда робила свою роботу і пароплав повільно різав синій холодець води дужим кілем.

Минула доба.

На морі стояла однакова прозора й тиха година. Перед пароплавом, виблискуючи салом білих черев, пливли дельфіни. Попід нами чорніло понад два кілометри страшної загрозової глибини.

Тоді це виходило так:

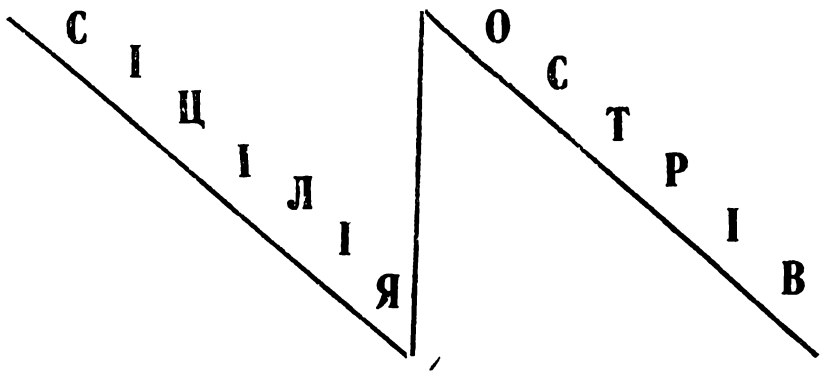
СЛОВО ДО КАПІТАНА

П. І. Ковальчуківі

Випливаємо в море;
на морі —
тиша:
пропливи над водою
і хвіст
залиш!..
Навіть тиша
і та не бува
тихіша,
навіть спека —
і та не бува
тихіш.
На флагштоках
полотнища
стали косо —
на далеку дорогу,
на дальній рейс
і спадає
краплина
з матроського
носа,

як спадає на груди
окарий цейс.
На твоєму чолі
і в очах похмурих
не даремно
гіркий
і солоний біль:
десь пливтимуть
вовками
в овечих шкурах
волохаті чорти
віковічних хвиль.
— Нас гойдне на руках,
піднесе
на спині,
нас поверне боками
і... піде вглиб,
крутоне
і утопить
у білій слині
там, де ми по коліна
пройти
могли б!
— Не кажи,
що усе це
«доволі просто»:
десь за вибухом вітру
і громом лун
підведеться
турецьке
лице Норд-Оста,
щоб на хвилях принести
важкий Тайфун.
— Ти полізеш нагору:
— і там вітрище,
хвиля суне на тебе:
їй все одно.
— Коли вдаре
у борт
отаких
дві-три ще
пароплав
неодмінно
пірне на дно!

— Ось вони:
з-побід сіток
грудища голі.
Крутноуло у прірву—
і нам
каюкі..
... Та виходять борти
з-під води
поволі,
як виходить братва
зі своїх
каюті
— Ти помітив?
У боцмана—
тьма під оком
і у штурмана—шрам,
придивися лиш:
навіть він,
що здавався
між всіх
високим,
якось знизився раптомо
і став
тихіш.
— Він усе обтирає
боки бальонам
і ладнає дротину
кудиь на шкот...
— Ну, а що,
коли б ще раз
у бік
дало нам?
Потонув би братішка,
як сукин кот!

Босфор, Мармурове море, Дарданелли, Грецький архіпелаг і середземля лишилися далеко позаду. Добрий шторм у Чорному морі і досить сильний вітерець за рогом Мотпаном одвіяли, одгули й одгойдали. Вгорі повстало високе, безхмарне небо, внизу розіслалася безмежна глибина й голубінь італійських вод. А попереду — ранковий, густий туман.

З Мессінської протоки налітає свіжий — з другого моря — вітерець. Прозора глибина потроху збурюється і це визначає, що земля наступом іде на нас.

Іноді на поверхні води невеликими табунами з'являється летюча риба: вона перелітає кілька метрів і зникає знову, залишаючи холодний — з іншого моря — мессінський вітерець.

Матроси нервово готуються зустрічати Італію. З капітанського мостика видно вже не лише велетенський конус Етни, а й дим з височенно підведеного вулканічного кратера.

— Сміливі італійці! — вихваляє капітан. — Наші давно повтікали б від небезпеки опинитися залитими вулканічною лявою.

— Та ж нашим є куди тікати: — землі, та ще землі гуляє. Куди ж тікатимуть «сміливі» італійці?

Муссоліні — італійський дуче й фашистський бог — багато «думав» про територію, коли засновував свою диктатуру. Він, як відомо, стояв на тому, щоб усе здобуте від війни рівно поділити між переможцями. Та не всі ще тоді знали, навіщо справді тая територія йому здалася.

Врешті стало зрозуміло всім італійським трудящим, що не дуже про них турбувався дуче. Не боявся він ані Етни, ані Везувія. Йому потрібні були колонії.

Тепер службовці, яких втягли до фашизму, кажуть один одному, обов'язково на вухо:

— «А щось наш ватажок забагатів: — дочку видав заміж і нагородив її добрим приданим! Скільки б, ви думали, дістала вона наших з вами грошей?»

— А скільки?

— П'ять мільйонів лір! — відповідає італійський обиватель.

— Ось де вони — колонії! Ось де вона — «боротьба за територію!» Що йому вулкан, народ, земля? Що йому небезпека — десяткам тисяч людей вмерти під вулканічною лявою?

Робітники не говорять на вухо, хоч їм і надто тісно під фашистським чоботом. Часто вони з-під того чобота випорсають — тоді починаються бої на вулицях промислових міст.

Тоді починається стрілянина і розмальовані генерали запираються по хатах...

За кілька годин замиготіли вітрила італійських човників, заблимали фасади невеличких, як на малюнку, будиночків з молодими, свіжими деревами між ними. Все розсипалося на рельєсно покресленому полотнищі Сіцилії, як на велетенській мапі цього острова.

Все це — попереду... А зараз: якір торохтить ланцюгом, розвіваючи в повітрі незвичну руду іржу. Прийшов низенький, рудуватий, як іржа, лоцман і, підвівши праву руку, ввічливо посміхнувся й промовив:

— Боноджорно!

Поздоровкався він зі мною тому, що на мені — білі штани, синій піджак і модна краватка: — я подібний до офіцера. А посміхнувся за старою льокайською звичкою, без якої в Італії й справді прожити важко. За неї в нас женуть людей з устанів і за неї ж в Італії дістають підвищення на посаді.

У порту ходили люди зовсім непевного призначення і зовсім не було поліції. Люди ходили повільно, покурюючи довгі бамбукові люльки з поганим — не радянським і не турецьким — тютюном.

Власне кажучи, може це була й звичайна прогулянка. А може... А що ми всі хотіли ознайомитися з містом Катанья найповніше і навіть піднятися до кратера Етни, тим власне люди «непевного призначення» й цікавили нас, бо це, відомо, могло тісно бути зв'язане з ними — людьми в чорних піджаках та мілянських капелюхах з тонкими бамбуковими люльками в кожному з кількох неприємних ротів.

Пароплав зупинився. Людина з горбатим носом та англійськими щелепами йшла до нас з берега в супроводі кількох морських офіцерів з фашистськими коронками на грудях. Їм поставили трап і вони підвелися на борт.

— Це що таке? — гукнув передній з горбатим носом та англійськими щелепами. — Хіба тут людям ходити?!

Він щосекунди дивився то на небо, то додолу, а ми, вся команда, що чекала на «гостей», водила очима, слідкуючи за його носом.

— Що це таке, питаю?!

Але не всі розуміли, про що так люто кричав поліцай у цивільному вбранні.

— Зупиніть машину, інакше ви мене на пароплаві не побачите!

Він кричав нервово й люто. І коли кожен з нас по кілька разів провів очима від його носа до тоненького струмочка пари, що йшла з парової труби, — стала зрозумілою його лють: — пара конденсувалася і вже у вигляді прозорих сліз падала додолу, пересікаючи дорогу від трапу до кают-компанії.

— Та ж це дисцильована вода! Курка стара! Що він води чистой боїться? — шепотіли матроси. — Добрий моряк: води боїться! Чистісінької!!

Та шановному поліцаєві з англійським обличчям довелося поводити себе залежно від наших порядків. Він швидко побіг кормою і вийшов на палубу з протилежного боку. Для нього — хоч він може й велика шишка — звичайно ніхто не збирався стопорити машину.

— Кептені! — гукнув він.

— Єсть!

Поліцай двозначно ворухнув рукою, провокуючи нашого капітана подати йому руку. З усього видно було, що коли б капітан руку йому подав, поліцай «не помітив би» її і цим уже остаточно довів би своє ставлення до радянських моряків.

Та провокація не вигоріла.

Капітан гукнув «єсть» і цим обмежився.

— Пасажирен?

— Немає!

Він почав перераховувати людей, пильно вивчаючи обличчя кожного. Виявилось, що одного матроса не вистачає. Поліцаєві почали пояснювати, що він біля машини, бож не можна її покинути, коли вона, хоч і на холодну, все таки робить.

Тут поліцаєві вдалося перемогти.

— Я хочу бачити!

Довелося таки застопорити машину на кілька хвилин раніш, ніж це сподівався зробити капітан, і переконати поліцаю, що команда вся на місці.

— Олрайт!

Далі свої церемонії розпочав карантений лікар. Він наказав показати йому матраци та подушки. Оглянувши їх, він неприємно покрутив носом і наказав зібрати їх для дезинфекції. Це значило, що команда мала не менше як добу чекати дозволу зійти на берег.

од Та виручило становище. Хтось із капітанових помічників витяг сигарети й почав запалювати.

— Сигарет? — запитав лікар, посміхнувшись.

Помічник простягнув йому пачку, але лікар незадоволено скривився:

— Сигарет!

Це мало значити, що однієї, звичайно, мало. Помічник зрозумів капризи й витяг йому другу. Лікар задоволено посміхнувся й гукнув:

— Олрайт! — напевне все, що він знав з англійської мови. Але й цього було досить. Церемонію з карантеною моментально припинили. Дві пачки добрих радянських сигарет принципово вирішили наше становище.

Лікар ходив по палусі, покурюючи і до кожного звертаючись із однаковим проханням:

— Сигарет!

Таким чином він виклянич кілька пачок. А коли кожна з них в Італії коштує 5-6 лір, то це вже й справді могло задовольнити карантеного лікаря.

Взагалі в усіх портах світу, крім Англії та Америки, дуже добре діють на настрій портових адміністраторів наші радянські сигарети. Тільки англійські урядовці такі «культурні», а головню переконані своїх сил, що за пачку сигарет їх купити не можна.

О, їм треба багато більше!

З другого боку, з приємністю спостерігаєш, як налітають усі вони на сигарети саме радянського виробництва.

За годину ми були на березі. Відразу звернув на себе увагу виключний бруд з усіма атрибутами кольору й запаху. Тут починаються квартали портових робітників та дрібних рибалок, тут живуть також робітники з доків та заводів, що розташувалися під підшвою Етна.

З розчинених вікон визирали знесилені обличчя жінок у чорних потертих та порваних сукнях, а з кімнат дхнуло характерною вогкістю мокрих стін. Діти гралися просто на вулиці в бруді та поросі.

Ми пройшли вище. Якийсь дідок пропонував картки з різнобарвним малюнком: на білому фоні стояла фігура папи Пія.

Товариші вже зібралися були йти, та дідок показав нам рухом пальців, що за ці картки треба платити. Всі матроси моментально повернули картки, іронічно вигукуючи:

— Агітують чорти!

Справді, пізніше нам пояснили, що часто церква влаштовує різні видовиська й на них закликає людей такими платними квитками.

Стояла тиша в центральних вулицях. Якраз у цей час обідають дрібні буржуа, а коли ще взяти до уваги недільний відпочинок, то ця тиша цілком пояснювалася.

Велетенською горою стоїть Етна. Вулкан димить і покурює, безперервно пускаючи за вітром жовтий сірчаний дим.

Люди певні, що Етна давно загубила силу і, не бачачи нічого загрозливого, живуть під її ногами. Це — може й правда.

Одначе зовсім недавно, в кінці липня 1930 року, всю південну частину Італії потрясло досить добре. Італійські газети про наслідки землетрусу говорили закритим ротом. Це певно свідчить, що відомості, які про землетрус подають французькі газети — про загибель нібито кількох тисяч людей — мають якусь підставу. Хоч треба пам'ятати, що цифри ті значно гіперболізовані силою старої «дружби» поміж двома сусідніми країнами.

Цілий день — гарячий, довгий італійський день, ми блукали по вулицях Катаньї. Яюсь приємно вражали пальми, банани і важкі, старовинні мурмурові монументи. У резервуарах водограїв плавали лебеді — білі з червоними стрючками носів. Вони посувалися ліниво, меланхолійно, як уся буржуазна Італія й якої італійський день.

На вулицях майже нікого немає: — неділя.

Та надвечір становище змінилося. Поволі вулиці почали веселішати, гомоніти — спочатку десятками, потім сотнями людських уст. Місто засяло блискучими краплинами ліхтарів, місто набрало святкового вигляду.

Люди, одягнені й відгодовані, сиділи на дерев'яних стільцях кафе просто на тротуарі віа-централе і смоктали холодну рідину лімонади. Всі вони, закінчивши свою приємну роботу, вставали, щедро залишивши офіціантові на чай п'ятнадцять центезимів що становить рівно півтори копійки радянськими грошима. Офіціант виголошував «граціо!» і покірно схиляв голову.

В каварні біля нас зупинився офіціант, чекаючи замовлення. Він ніяк не міг зрозуміти, що саме він має нам принести. Нарешті один з наших розкішних сусідів, що весь час співчуваючи дивилися на «бідних чужинців», гукнув щось офіціантові й, користуючись з нагоди, ніби ненароком запитав:

— Німці?

— Так, ми німці!

Та коли він, прислухаючись до наших розмов, переконався, що ми говоримо не німецькою мовою, йому довелося здивовано перепитати:

— Французи?

— Так, ми французи!

Але джентлмен недовіриливо розвів руками: «не може бути, щоб такі симпатичні хлопці були французами».

— Но франсе!..

Він знову недовіриливо оглянув нас. Ні, таки й справді неможливо, щоб ми були французи! Хто завгодно — тільки не вони, ці осоружні італійські сусіди, що мають нахабство, крім усього іншого, ще й мати свій острів Корсіку під самісіньким носом італійської столиці!

Джентлмени твердо переконані, що ми не французи.

Взагалі серед італійської молоді, особливо такого ґатунку, фашисти намагаються плодити шовінізм. Часто їм в цьому щастить і розмови про «негідницю Францію» можна чути скрізь. Цю свою думку виголошують ніби навмисне повним і дужим голосом патріота, щоб думку про Францію чули всі.

... І ми йдемо темними завулками одного з найбільших сіцилійських міст. Вони всмоктують у себе людину й ведуть кудись у тьму. Вони стоять мовчазним лабіринтом, заплутуючи стежки й напрями. І тільки характерний неприємний запах мокрих стін у низеньких квартирах і гниль одвічно солоних морських берегів стверджують, що близько порт.

На вулиці темно. Далеко чути гомін міста. На заході величезним конусом — Етна, над головою її — одвічний дим.

І раптом, із-за високих дахів, із-за рогу провулку, з-за тьми й мороку: блискучі нитки ракет і сліпі вогнища фюерверка! Ми поспішаємо за ріг. За хвилину на вулиці повно люду і буквально море огню. На майдані — стоїть невеличка церковка і вона дзвонить своїм єдиним і однотонним дзвоном просто, очевидно так, щоб утворити якусь святкову музику незрозумілих звуків. Натовп сміється: йому весело!

На бальконах молоді й старі — не з цих кварталів! — чоловіки й жінки, а з балконів — конфеті. Натовп тисне на стіни будівель вузької вулички і дивується:

— Як витримує каміння?!

Перші шерехи вириваються на невеличкий майдан і зупиняються біля церковки. До них приєднуються інші і за кілька хвилин усе готове до чогось незрозумілого.

А церква дзвонить. Її дзвін має тонкий, уїдливи́й голос і він бринить всупереч музичному настановленню й слуховим здібностям багатьох італійців.

Та наближається якийсь справжній музичний марш. Скоро ми переконалися цього і помітили, що натовп щось несе: на спині, на руках, на голові. Це — папа Пій, намальований у великій золотій рамі. За ним велика оркестра військових моряків.

Вони грають якогось справді урочистого марша.

Люди з портретом — на спині, на руках, на головах — зупиняються й оточують свій вантаж. Хтось підводиться на гору ближче до папи і починає щось виголошувати. Тим часом оркестра замовкає і матроси стоять смирно.

— Що воно таке? — запитують хлопці.

Хтось голосно пригадує про картки, що їх нам пропонував дідок біля монументу Гарібальді. На них була ця самісінька мумія папи Пія. Все ясно.

Промовець говорить не довго. Натовп мовчки слухає. І, протискуючись між людьми, ходять дідки — всі подібні до того, що його ми зустріли вдень — умовляють узяти картку з манекеном. І коли людині ніяково повернути її назад, вона кидає до скриньки «скільки може».

У центрі міста, де зараз горять вулиці й провулки тисячами огнів, де натовп безладно й безвільно похитується з боку на бік, де каварні ворухаються десятками блискучо-одягнених сеньйорів та сеньйор, що потягають крізь тоненьку скляну рурку рожеву рідину лімонади або вина; де летять сотні автомобілів, розвозячи своїх господарів, куди їм збагнеться, де гудронові дороги блищать як засмальцьовані поли робочих піджаків — утопані й наїжджені — де місто гуде Європою й грошима, — там не дзвонять церкви і не грають військові оркестри, там не продають рожевих карток з обличчями розіп'ятих манекенів, не вимагають грошей у людей, які бояться відмовитись від запропонованої їм картки, і не виголошують коротких та упертих промов.

Справді: — кому пропонувати картку за двадцять центезимів у центрі міста на пишних вулицях? До кого виголошувати промови? Кого агітувати там?

Буржуа? Вони розважаються й такі! Вони спокійно похитують різнобарвне одіння вулиці й нікому не дозволяють порушувати цей приємний спокій. Та врешті на ці потреби вони дають багато більше ніж двадцять центезимів за рожеву картку.

Їх агітувати не треба!

А внизу біля морських берегів, де вулиця пахне цвіллю й морською прохолодою, де з вечірніх вікон несе вогкими стінами і вчорашнім кислим борщем, де люди не ходять на балі до кабаре й ресторанів, де людей можна хоч на одну годину задовольнити світлом і гуркотом — там треба агітувати. Туди фашисти несуть тьму богів. Там, на думку фашистів, найслабіше місце і саме в ньому може «прорватися».

Промовець закінчив. Знову починає набридати дзвін, заглушаючи цілу оркестру військових (обов'язково військових: — вони ж, крім грати, вміють добре влучати в мішень непокірної голови) матросів.

Натовп розступається і на середину виносять ціле механізоване приладдя для фоєрверків. «Піротехнік» засвічує сірник і огні вириваються, розсипаючись то гарматним гулом, то кулеметною тріскотнею.

Крізь іскри видно, як стоїть мовчки, посуваючи свої тіла — натовп. Більшість дивиться, роззявивши рота, більшість дуже рідко потрапляє на подібні дива, бо — звісно — не регулярно відвідує балі в розкішних ресторанах та парках!

А фоєрверки горять, розсипають іскри, вибухають канона-

дою, високо простягаючи нитки вогню та вузли ракетних розривів. З балконів щедро сиплять різнобарвні папірці з якимисьь написами. Роблять це — молоді й старі гарно вдягнені чоловіки та жінки — не з цих кварталів. У них на грудях — фашистські коронки, а за рогом автомобіль. Ці люди поспішають закінчити церемонію, щоб ще встигнути на справжній бал.

Вони — фашисти. Вони садять у людях шовінізм.

Це їм не завжди щастить робити успішно, але молодь в каварні, де ніколи робітників не буває, ніяк не може припустити, щоб такі хороші як ми — були французи.

— «Ах, ці французи!»

... На вулиці, де догори рвуться ракети і нудно дхне вчорашнім кислим борщем, ще довго стоїть напружена тиша. Потім, коли фajerверки гаснуть і «піротехніки» з виглядом героїв дня гордо несуть убік вигорілі механізми, народ починає ворухитись, оркестра — грати військового марша, а манекен, розмальований у рамі — підводить догори перелякані очі.

Ми поволі йдемо в порт. У провулках темно. Дуже рідко натрапляєш на ліхтарик, що робить вуличку ще страшнішою й невиразнішою.

І дивуєшся: — куди поділася краса європейського міста? Де шум і рух залюднених вулиць? Де сотні автомобілів, що роблять маленьку Катанью дорослою європейкою?!

Тоді бачиш, як виходять злидні наперед і затуляють собою красу.

Страшні злидні.

Бо робітник працює один день і мусить прожити на зароблені гроші — тиждень, а коли він вертатиметься з виробництва повільним підміським поїздом, до вагона влетить банда фашистів і важкими бамбуковими або гумовими кийками ламатиме спину і трощитиме голови робітникам.

Такі випадки бувають часто.

А ще буває інакше: — робітника зустрічають за рогом темної вулиці.

Там йому ніколи плакати.

ХЛОПЧИК ЦІКАВИТЬСЯ...

Тіні падають з вулиці
страшні й волохаті,
тіні падають з вулиці,
де холод і вогні...

— Мамо,

чом не топлено у хаті? —
холодно мені.

— Чом не топлено в хаті,
запитуеш, дитино?
Не питай, задуманий
мій син,
бо у нас немає
 жадної вуглини
й грошей для вуглині!..

У дитини — кучері,
кучері хороші
і дитина замовкнути
не може й на мить...

— Чом наш тато
 не зароблять гроші,
щоб вугілля купить?

Але мати під очима
вистерла чисто,
та в очах у матері
одвічна муть...

— Вже давно, як батькові
наказали

 фашисти
безробітним бути!

— А чому ж безробітним
зробили тата?—

цікавився хлопчик
відшукати край.

— Бо на складах
 вугілля дуже багато—
та про це — не питай!

Початок вересня на о. Сіцилії — особливо соняшний. Декому це становище не завжди буває приємне, бо робота в степу саме закипає. Люди метушаться на виноградниках, бігають у садах і не встигають потіти в полі.

В одній з великих лятифундій¹ в околиці Катаньї з початком польових та виноградних кампаній з'явилась потреба в робітниках. Про це в селі вчасно оголосили.

Майже все село складалося з сільсько-господарських пролетарів, що не мали землі. В зв'язку з величезною, тяжкою кризою вони всі ось уже рік сиділи без роботи, вичікуючи кінця серпня, коли їх покличуть до лятифундії працювати.

¹ Лятифундія — величезний маєток.

В призначений день до будинку управителя маєтку з'явився величезний тисячний натовп безробітних батраків.

Але управитель оголосив, що прийшли всі вони дарма. Йому треба всього сто душ. І решта може йти додому.

Дома на них нічого не чекало і йти назад не хотілося. Багато з них уже хворіли на пелагру, бо хронічно голодували. Коли ж і траплялася їжа, то це була виключно кукурудза — тухла й непридатна до вжитку.

Натовп стояв мовчки. Жадного слова не вимовив ніхто.

На роботу почали записувати тих, хто раніше прийшов до управителевого будинка і не значився у таємних фашистських списках людей, яких з відомих причин не рекомендували брати на роботу.

Та перший з робітників спалахнув і розгнівано повернувся до натовпу:

— Ви чуєте? — гримнув він.

Натовп колихнувся.

— Чуєте, що вони кажуть? — продовжував перший у черзі робітник, повернувшись до натовпу. — Вони хочять, щоб я їм працював за п'ять лір у день!

Тоді вийшов управитель і прошепотів:

— Ми тебе не примушуємо йти працювати. Не хочеш — не треба! Ми вже говорили, що лише сто душ, які згодні працювати за таку ціну — можуть лишитися тут.

І зник управитель у дверях.

Всі з натовпу добре розуміли: — уповає він на те, що прийшло робітників багато більше ніж він потребує, а значить, на роботу він може взяти за вигідну йому платню.

Але з руки якоїсь невідомої людини з натовпу вирвалася каменюка і, накресливши чітку траєкторію, забряжчала шибками в зачиненому вікні. Це справило багато приємніше враження на робітників ніж шепеляві й непотрібні управителеві слова.

— О-го-го! — весело загомонів хтось. — Твоя рука ще досить точно влучає куди слід, хоч ти, Беппі, і хворієш на пелагру!

Вікна забряжчали частіш.

— Може б нам ота стара карга ще щось сказала? Давай сюди управителя!

— Гей, друзі, покличте оту мавпу!

— Правильно, хай ще поговорить!

— Давай, давай його!

Голоси росли й міцнішали, та ніхто не розпочинав якоїсь практичної дії. Всім досить, очевидно, сподобалося видовисько з побитими вікнами. Всі, похитуючись у натовпі, мовчали. І тільки поодинокі голоси, вигукуючи щось веселого — недо-

речного навіть, викликали хвилю стриманого, але їдко-го сміху.

— На такі гроші можна тільки мотузку на управителеву шию купити!

— Або набоїв до Кольта. Якраз грошей вистачить!

Та раптом з-за рогу з'явилося кілька проханих, не натовпом, звичайно, гостей. Їм було жарко. Їхня одежа не зовсім розумно пристосована до серпневого сонця, тиснула на тіла і на чолах «гостей» з'являлися солоні краплі.

— Розійдіться! — гукнув один з гостей.

— Розійтись? Куди, сеньйоре, накажете розходитись? — схибно запитав хтось.

— К чортовій матері! — гукнув поліцай.

Тоді каменюка, що її приготували на єдине ціле вікно в будинку управителя, випорснула з руки робітника й полетіла на поліцай.

— Ти бачив? — запитали поліцай, показуючи на розтрощені вікна. — Якщо ти не бачив, то за секунду зможеш побачити те саме в люстерку!

Поліцай не чекав, доки йому перерахують зуби, і зник так само несподівано, як і з'явився.

Натовп знову засміявся, реагуючи на різні дотепи поодиноких робітників. Аж ось один з них — не молодий і трохи згорблений — з'явився нагорі, де раніше неприємно шепотів управитель, і сказав:

— Друзі, ви бачили, як він залопотів п'ятами? Хи-хи! П'ятами... А якщо він з'явиться ще раз, то головою треба буде йому залопотіти. Так, чи не так я кажу?

— Злазь старий! Ми тебе знаємо: — ти теж з отих шмаровозів! — одвертаючись від промовця, сказав той, хто кинув першу каменюку у вікно. — Знаємо тебе, знаємо!

— Хи-хи. Ти кажеш, що я теж такий шмаровозник? Таких як я багато. Сказали мені, що коли запишуся до партії фашию — то працюватиму: — я й запишася. А чому б і не мати роботи? Чи ти не пригадуєш, скільки подібних до них собак власними руками вкокошив я з вікон французького гстелю? Тоді... — він махнув рукою назад. — Тоді, коли там стояли наші кулемети...

— Ну-ну. Далі! — незадоволено промимрив той самий робітник.

— Далі? Чи може ти не знаєш, що треба далі робити? Далі треба он що... — і він витяг іржавого ножа з-за потертого паса. — Цим ножем я багато років зрізав виноградні грона в лятифундії. І хіба це не морально, коли я в тій самісінській лятифундії хочу ним тепер одчехвосити управителеву голову? Хи-хи-хи! Його голова надто хитра і розбійнича. І мій ніж зробить їй пристойну хірургічну операцію. Хи-хи-хи!

В натовпі розуміли його слова. Ніхто тільки не зрозумів, чому саме виголосив їх цей миршавий дідуган, що весь час не був безробітним. Він працював майже три роки безперервно і мав, хоч і сухий, але шматок хліба. Його діти могли не бігати на рибному ринку біля порту і не шукати гнилих риб'ячих хвостиків собі на їжу, як це мусіли робити всі чотири тисячі дітей цього тисячного натовпу безробітних батраків.

Правда, всі пригадували як тоді, в добрі дні, коли всі лятифундії захопили були вони, як тоді дідуганового сина повісив сам генерал Сассарі власними руками. А повісив він його за те, що коли на мітингу в бригаді своїй Сассарі говорив:

— «Вам легко знищити цей дикий натовп безголових дикунів, що зветься робітниками. Вони страйкують і повстають тому, щоб їм за це господарі платили по п'ятдесят лір на день», слово взяв ще молодий хлопчина і сказав:

— «А може рація й нам повстати, якщо робітникам за це платять по п'ятдесят лір на день?»

В бригаді Сассарі, що тоді була єдиною надією подоланої тим часом італійської буржуазії — за це вішав сам генерал власними руками. І оцеї старий дідуган, що висловив перед натовпом таке сміливе — в умовах Італії — бажання: — одрізати голову управителеві лятифундії тим самим ножем, яким він багато років зрізав виноградні грона, тоді загубив свого старшого сина.

Своєю кількістю втрата була не така вже й велика, бо дома залишилося вп'ятеро більше синів і втроє більше дочок. Усі вони скавчали, як голодні цуценята, коли потім лишилися без хліба, а старий без роботи.

І зовсім випадково управитель йому шепнув, що становище різко міняється для тих, хто забуває про бешкетника - сина і йде до осередку фашіо. Старий на першу чергу поставив питання про зміну свого безпорадного становища, коли нічого їсти. І він пішов до осередку фашіо.

— Вони мені начепили оцього клопа¹ і гадають, що він їх убереже від моєї хірургії, — рвонув старий фашистівську коронку з грудей. — Після цього я починаю думати, що голови в них з отаких черепків!

Коронка хруснула під ногою. І коли потім старий зійшов з ганку, білі плями від її пилу лишалися там, де ставала його нога.

— Що з того, що я один працюю. Всім нам треба хліба. Бо ні я, працюючи, ні ви — не працюючи — не маєте його. Всі ми маємо пелагру...

На ганку з'явилася майже нікому не знайома людина. Тільки

¹ Клопами звать італійські робітники фашистівські коронки, що їх носять на грудях фашисти.

дехто знав і, усміхаючись, повертався до нього обличчям. Він постояв трохи мовчки і почав:

— Товариші! Управитель пропонував п'ять лір за день тяжкої роботи. Більшої платні він і не дасть, бо в противному випадку надто мало лишатиме собі тисяч. Чим меншою стає ваша заробітня платня, тим важче стає господареві й капіталістові продавати свої вироби. Вони лежать на складах і гниють. Він через це змушений закрити частково свою фабрику і ви лишаєтесь без роботи. Скільки з вас протягом найближчого місяця бачили хліб? — гукнув він і натовп стиснувся, прислухаючись до кожного слова.

Всі чули, як він говорив про те, що 1903 року Італія виробляла шість мільйонів триста дев'ять тисяч п'ятсот центнерів жита і 1930 року всього один мільйон п'ятсот дев'яносто п'ять тисяч дев'ятсот п'ятдесят, що Італія має чотири мільйони сільсько-господарських робітників — більше ніж найбільша країна західної Європи і що сьогорічна кількість здобутку жита доводить, скільки з них ходить без роботи.

Він говорив, що винні в цьому капіталісти та їхні оборонці — фашисти. І що для того, щоб поліпшити своє життя, треба активно з ними боротись.

Коли промовець закінчив і натовп хижо замахав руками, на вулиці загули тисячі голосів... Всі кричали, лаяли своє прокляте життя й клялися за його поліпшення вмерти сьогодні ж.

... З-за рогу вирнуло кілька фігур. Попереду окремо йшов вимуштрований і добре одягнений сеньйор, а позаду ціла ватага карабінерів. В передньому натовп дуже швидко пізнав падеста¹ Катаньї. Він, ні на кого не звертаючи уваги, вийшов на ганок і почав «просити» безробітних «не робити дурниць».

Він пообіцяв, що сам потурбується про роботу для них і примусить управителя збільшити заробітню платню робітникам, що потраплять на роботу сьогодні.

Але вся демонстрація розуміла єхидність та брехню його слів. Усі знали, що навіть падест нічим допомогти не може, коли в Італії вп'ятеро скоротилася площа засіву пшениці. Куди подіне він дев'ятсот безробітних з тисячі, з якої тільки сотню вимагає лятифундія?

Робітники замахали ціпками й загомоніли.

— Нам треба роботи!

— Хліба!

— Роботи!

— Діти наші мруть від пелагри!

Тоді до ганку наблизився дідуган, що значився «своїм» у списках фашистівського осередку і, витягнувши ножа, яким він ба-

¹ Падест — міський голова. Його призначають фашисти.

гато років різав виноградні грона в лятифундії, махнув ним у повітрі.

— Роботи треба нам! Розумієш, собако, чого ми хочемо?

Падест відсахнувся від дідугана і на очах йому з'явилися сльози.

— Всі ми Італійці. Заради розквіту нашої батьківщини, заради чести святого кардинала папи римського не мусите ви робити дурниці!

Але дідуган не відступав і натовп загримів тисячею дужих голосів:

— Яким спокоєм ти нас годуєш? Роботи давай!

І сльози благання в падестових очах перетворилися на сльози жаху.

Старий почав вилазити на ганок, але з боку карабінерів пролунав постріл і біля старого важко впав додолу молодий робітник. Тоді важка каменюка, що її тримав один з безробітних «на всякий випадок», полетіла в голову падестові і позбавила його життя.

Демонстрація перетворилася в справжній бій з карабінерами. Сотні каменюк, вирвані з утоптаного бруку, летіли на їхні голови. Карабінери втекли, поранивши та забивши на смерть ще кілька робітників.

Демонстранти пішли до міста. Там до них пристали робітники катанійського порту. Над ними замайорив червоний прапор. Вони заспівали своїх пісень. Вони вимагали хліба й роботи.

Тим часом в поліції нервово дзвеніли телефони. Ті, що дзвонили, на всяк випадок тримали готові до пострілів пістолі в руках.

— Мессіна? Дати сеньйора падеста!

— Падест? В Катаньї щось надзвичайне. Забито нашого падеста! Повстання!

— Палермо?

— Так!

— Дайте партійний комітет! Що зайнято? Ніяких розмов! Перервати! Розстріляти! — і той, хто говорив, безглуздо підводив револьвера до телефонної рурки.

На вікнах падестерії стояло кілька кулеметів. Карабінери на вулицях не перечили демонстрантам. Вони боялися не наробити біди.

Вдень важкий феработ, похитуючись на зеленуватих хвилях мессінської протоки, віз на собі кілька вагонів набитих військовим загоном з мессінських таборів. Військо зовсім не збиралося того тижня воювати.

Але надвечір проти загонів — уже зформованих батраками та портовими вантажниками катанійського порту, — стояв великий і до зубів озброєний табір у чорних — не зовсім розумно пристосованих до італійського сонця — сорочках.

Після кількох добрих випалів, точно направлених на повстанців, настала густа сіцилійська ніч.

Ранком управитель лятифундії міг знову вибирати з тисячі тільки сотню, що «охоче» погодиться працювати за чотири ліри цілий день.

Катанья — Неаполь
Вересень 1930 р.

1

Прохолода проток
від країни цілої
відломила шматок
острова

Сіцилії!

А вітри

без турбот
дивляться на розі — чи
не потоне
феработ,
поїзд перевозячи.

Ця протока стоїть
у тумані

спокою,
ця країна стоїть
кравлею

високою,

та обличчя брудне
виорється ралами,
коли враз —

крутоне
штормами
і шквалами!

І тоді — ця рілля
названа Мессіною
плюне —

в рот
короля
з вигадкою синьою —

про країну — красу,
про красу — романтику,
про дівочу косу
сіру
як туман таку.

— Досить! — Все це пусте...
і понад протокою
тільки Етна росте
шапкою
високою.

Тільки Етни війна
— газами
пружистими,
бо плювати їй на
короля
з фашистами!

2

Пройдемо за скелею
 чужою і високою,
 пройдемо за скелею
 чужою.
 І тоді,
 скрипнувши легенями,
 підемо протокою,
 хвилі каламутячи,
 гойдатись
 на воді.
 Ось і поліцаї
 з вигуками лютими,
 ось і невідомі
 гасла
 й прапори,
 та роти заткнувши
 хабарем — салютами,
 воду неподолану —
 кілем
 пропори!
 Тільки зашаріється —
 скажеш, що даруємо —
 хай блищить щетиною
 вусів
 сивина!
 Тільки захвилюється —
 кинеш хабарю йому —
 хоч даси долярів,
 хоч даси — вина.
 Серце поліцаєве
 лопає
 від патосу:
 чув і він
 іздалеку,
 що такн — ростем.

Та тобі, товаришу —
 годі дивуватися
з темноти законів
 і пустоти
 систем.

Це таки Італія
 з палацами
 і віллами,
це таки Італія:
 слухай
 і дивись!

Ці палаци складено
 пальцями умілими,
пальцями умілими
 складено
 колись!

Тільки ти подивишся
 над крутими схилами —
скажеш сам,
 подумавши:
 — справді, дійсно — ті
барани,
 що хлопці
 їх прозвали хвилями,
можуть скоро здохнути
 тут у тісноті.

— Та хіба за морем
 в баранцях овечих
не гули щодня
 вигукуючи про
вікову задуху
 й тісноту
 у плечах

Астраханська Волга
 і старий Дніпро!
Там —
 за чорноморською калошою,
де горить за Каспієм
 азіятський гнів,
навіть давній вітер
 хвиль не розпорошує,
сили набираючи
 для нових
 боїв!

Там би розгойдатися
лютою роботою,
рватися і бризкати
слиною снаги!..
Там і хвилі навіть
з іншою охотою
пляново й розмірено
б'ються в береги!

Катанья — Неаполь — Генуя
Вересень 1930 р.

До Неаполю ми прийшли вночі. Капітан увесь час хвилювався, бо в порту були поплутані маяки і кольори вогників, і виявилося, що потрапити туди, куди слід — дуже важко. Довелося дати повний задній хід, зупинитися і, запаливши фалшвеєра, викликати лоцмана.

Незабаром заторохтів мотор і човен загойдався біля бортів «Томпа».

— Що за маяки? Чого їх так багато?!

— Нові, — відповів англійською мовою лоцман. — Зроблено деякі зміни.

Та нічого втішного з дальших лоцманових слів не виявилось. Цілу ніч нам треба було простояти на рейді. Власне біда — не велика: на рейді ще спокійніше: немає зайвих огнів і зовсім нічого не заважає мирно й приємно спати.

Загуркотів правий якір, глибоко й напевне боляче пронизавши воду, пароплав непомітно хитнувся і ми стали на рейді. Неаполь стояв попереду. Густі лябіринти вогнів помережили берег від самого низу до самісінького верхів'я Сан-Мартіно. І здаєку видно було по вогнях, як рівно вистелилися нитки невідомих вулиць, як вони — закінчуючись — роздувалися пухирями і ставали майданами, як — на горі — Сан-Мартіно палало візерунками нічних ресторанів, кабаре та пивниць.

Місто жило, горіло, рухалось.

Велике європейське місто.

Праворуч, ледве окреслюючись: — Везувій! Він підводився величезною шапкою диму на голові; він стояв перекинутим горщиком над руїнами вогню й руху, загрожуючи й нахваляючись.

спекулянт фалшивками. Всі вони пропонують свої послуги та всіх їх поліція вигонить з пароплава, коли тільки їхня нога поспе стати на його плавучу територію.

Опівдні прийшли якісь італійці і, закотивши брезенти на люках, почали роздивлятися дошки, що їх ми привезли з Батуму.

Товариш Джапарідзе — товариш з нашого торгпредства в Генуї — дуже зрадив, дізнавшись, що на пароплаві є грузини й він може хоч раз протягом багатьох років побалакати своєю рідною мовою. Він пішов на кухню й радо зустрівся із здоровим коком Саріді, що саме виконував свої обов'язки, готуючи вечерю.

Та це не завадило їм порозумітися і за хвилину поміж Саріді й Джапарідзе почали стрибати слова, легко відлітаючи від одного до одного. А комісіонери відпливали й знову поверталися, оглядаючи та перемірюючи пахучі соснові дошки.

Та врешті прийшов буксирний катер і, ліниво похитуючись, пришвартувався до «Томпа». Перекинули кодолю і ми зовсім непомітно посунулися до берега.

З катера махали руками матроси своїм колегам з нашого пароплава, привітно всміхаючись і вигукуючи щось незрозуміле. Можна тільки напевне сказати, що вигукували вони щирий привіт радянським колегам по роботі на морі.

Інтернаціональна солідарність взагалі дуже розвинена серед матросів. Наприклад ще в Катаньї до «Томпа» прийшли якісь люди і сердито полаялися з полісменами, коли їх не погодилися пустити на пароплав. Виявилось, що то німецькі матроси — давні знайомі нашим: колись кілька діб поряд стояли в Лондоні — на Темзі.

І хоч полісмени й не пускали, німецькі товариші пройшли на пароплав і цілий вечір прогуляли вкупі з нашими, граючи своїх пісень на побитій мандоліні нашого судкому. Такі випадки трапляються часто. І німецький матрос радянському авансом старий друг. Німці, як і українці, однаково гинуть у штормах, та німці — крім того настирливо воюють і перемагають шторми капіталістичного утиску та фашистівської навали. В цьому вони приходять повчитися у досвідчених радянських мореплавців.

Коло берега ми помітили знайому й давно відому картину:— вздовж порту прогулювалися якісь невідомі люди, очевидно дуже мало цікавлячись нами, аж поки хтось із нас не піде до міста. Підперши тілами важкі стовпи пересувних зводів, стояли полісмени в своїй традиційній формі опереточного актора.

Як тільки ми пришвартувалися, прийшов симпатичний італієць із чорними молодими вусиками на жовтуватому обличчі й з дівочими красивими очима.

Це був сеньор Вольпе, тутешній агент для продажу радянського лісу. Здивувало нас те, що на його грудях вибли-

скував значок фашиста — зеленкуватий з короною і з сокирою зверху.

Надвечір зібралися до міста.

Дорога з порту вела ліворуч широкою й надзвичайно довгою вулицею кудись у глиб міста і ми, перепитавши кілька разів про напрям, вирішили йти до центру. Кудлатий і замузаний чоловігга, яких дуже багато в кожному італійському місті, пояснив нам, що найцентральніша вулиця то *віа-Рома* і йти до неї отак-о.

Тільки ми відійшли за ріг, іззаду хтось вигукнув:

— Сеньйори аванті!

Ми зупинилися. Якась людина дуже люб'язно пропонувала свої послуги, показуючи, що треба йти вперед, бо ми, мовляв, з самісінького початку збилися із справжнього напрямку до *віа-Рома*.

Покищо важко було собі уявити: чи ж справді це й є той самісінький Неаполь, куди з'їжджаються тисячі туристів з усіх країн щороку? Чи це й є те, оспіване поетами й легендами, місто, про яке знає цілий світ.

Коли воно все таке, як оце ми бачимо, то чи є про що знати й чим цікавитися цілому світові?

Плутані вузьенькі вулиці, довгі, як італійські макарони, пронизали своїми сухими ребрами місто. Вулиці такі вузьенькі, що ними не можна їздити підводою, бо колеса зачіпатимуть маточинами навіть зачинені двері.

Ними можна тільки ходити. Кожна з таких вулиць складається з чотири-п'ятиповерхових будинків, через це внизу майже зовсім темно. З бальконів по обидва боки прив'язано мотузки, і ви бачите, як на них понад самісінькою вашою головою висять розірвані сорочки, махаючи довгими рукавами.

Тут, як і в Катаньї, як і в інших містах Італії, живе без роботи та їжі найбільш бідна частина населення.

Попавши в оці бідні провулки Неаполю ввечері, нас відразу зацікавила незрозуміла картина: на третіх та четвертих поверхах майже всіх будинків були зачинені вікна й освітлювалося тільки внизу. І коли ми здивовано запитали сеньйора Вольпе про те, що це значить, він спокійно відповів:

— Дому розпусти...

— ???

Відповідь була спокійна не даремно. Неаполітанці звикли до цього слова. Сюди ходять чоловіки майже одверто, не ховаючись, говорять про це між собою, бо взагалі такі установи держава й влада визнають законними. Примушує ж неаполітанців ходити сюди стара гнила традиція й буржуазна «мораль».

Ходити жінці вулицею — сором. Сидіти в ресторані без когось із старших своїх родичів — теж не можна. В противному ви-

падку її вважатимуть за повію, а проституцію на вулиці заборонено законом. От чому можна пройти кілька довгих неаполітанських вулиць, оглянути всіх людей, що сунуть по обидва боки вулиці, не зустрівши майже жінок. Увесь натовп: — чоловіки і дуже, дуже рідко — чоловік із жінкою.

Коли італієць хоче повести свою дружину до кіна, він її сповіщає:

— Я тебе понесу до кіна!¹ — іншого вислову в Італії не можна почути й це — дуже показово.

Другого дня, коли жінка розмовлятиме зі своїми товаришками про вчорашнє видовисько, вона скаже:

— «Чоловік мене носив до кіна».

Це — перед очима світу. Це як усе, взагалі й завжди — на показ. Поза очима — всяка жінка житиме з усяким чоловіком, аби тільки про це не дізналася мамаша й майбутній чоловік.

Вся Італія — для очей.

І мораль теж.

Страшна некультурна буржуазна мораль.

Йдучи до віа-Рома, ми більше нікого не розпитували про те, де вона є. Щось інстинктове тягло саме в її напрямі.

Публіка меланхолійно, ліниво посувається, очевидно нікуди не поспішаючи. В цьому русі вона вбачає якусь надземну насолоду. А вгорі: — синє-синє неаполітанське небо завжди чисте й таке високе, що ні Везувій, ні навіть Етна його ніколи не дістають.

На кожному розі — кіоск із лімонадою. Всі вони уквітчані цитринами завбільшки мало не в дитячу голову — кожна. Від цього кіоски жовтіють, а вулиця пахне кислуватим соком і весною. Ми просимо лімонади. При нас господар бере цитрину, видушує її ручним пресом і доливає солодкої води: оце й уся лімонада!

Розплачуємось. Даємо срібну десятилірну монету. Господар дає здачу, та тільки ми встигаємо відійти від кіоска, він, ніби ніяковіючи, звертається до нас:

— Сеньйорі!

¹ Ця фраза в неаполітанському жаргоні зовсім не аналогічна в своїй синтаксичній побудові з німецьким „посадити (er setzte, — а не надів) шапку на голову“. Про аналогію між цими двома фразами твердить якийсь І. Михайленко в журналі „Критика“, суворо за цю аналогію ляючи уривки з моєї книги. Я думаю, що критик І. Михайленко має не більше спільного з мінімальною чесністю, ніж ці його твердження з грамотністю.

Ми повертаємося. Господар бере якусь десятилірну монету і, показавши її нам, кидає об стойку. Монета падає глухо стукнувшись, як розбитий горщик.

Він пояснює нам, що то фалшиві гроші.

— Як? Звідки вони могли до нас узятися? Ми ж їх дістали в банко-ді-Рома! Але що ж робити? Доводиться дати йому інші гроші. І лише тепер стало зрозумілим, що в цій махінації не все гаразд.

Засліпленюю від різнобарвного вогню вулицею ходити надокучає, хоч щоразу на якомусь перехресті нас зупиняє великий пам'ятник, колона, статуя мармурова — на рівному точеному гарненькими неаполітанськими будиночками — майдані.

Пам'ятники — краса всієї Італії.

Пам'ятники — краса Неаполю.

Ми виходимо до Палаццо-Реале: — перед нами велетенський палац з долонею асфальтованого майдану. А на долоні, що розходяться кількома пальцями вузлуватих вулиць — гарненька іграшка: — пам'ятник Гарібальді.

Ми виходимо на віале-Єлена і тут — величезний — коло фонтану пам'ятник якомусь своєму — обов'язково національному — героєві, дивимося вниз на панораму делля-моло — і тут романтичний туман старовинної імперії та культури.

Неаполь: — довгі макарони білуватих вулиць, пухкі, солодкуваті долоні майданів і гарненькі іграшки старовинних мармурових пам'яток.

Кілька років тому, коли фашизм почував себе краще, Муссоліні дозволив радянським матросам зовсім вільно поводитися в Італії. Цим він хотів довести, що з комунізмом покінчено остаточно і боятися агітації від радянських матросів не варт. Навіть шпиків не посилали за радянськими.

Протягом кількох років, що їх можна перерахувати на пальцях однієї руки, становище змінилося.

З того часу текстильні акції втратили сімдесят шість відсотків своєї вартости. З того часу виробництво чавуну зменшилося втриє. З того часу було не одне повстання по всій Італії.

З того часу володарі величезних і дуже значних в Італії виноробних фірм заявляли не раз, що їхня продукція, будучи однією з головних галузей сільського господарства Італії, безперервно втрачає на ціні. Десятки й сотні тисяч бочок з вином стоять у льохах, не знаходячи собі покупців. Володарі виноробних фірм благали Муссоліні вдіяти щось рішуче.

Тоді він сам поїхав у виноробні райони, щоб на власні очі «побачити», чому сталися такі тяжкі обставини в сільському господарстві.

Ніхто не міг йому вказати на причини. Ніхто не спромігся дати якусь конкретну та реальну раду, щоб хоч дещо полегшити становище. І лише один старий винороб сказав:

— Я можу порадити, як продати все вино за дуже дорогу ціну.

— Як? — зрадів дуче.

— Боюся казати: — за це мене спровадять на острів.

— Можеш говорити. Ніхто тебе не зачепить, — заспокоїв його Муссоліні.

— Якби дуче подав у відставку, народ би на radoщах так запив, що всі погріби з вином довелось б випорожнити!

Невідомо, що саме на це відповів Муссоліні. Очевидно, він тільки переконався, що справді не все гаразд. Він, очевидно, зрозумів, що збройні повстання на мілянських заводах та пароплавобудівельнях у Ліворно не чекатимуть, доки дуче подасть у відставку.

Тоді помножився чорний терор. Тоді почали інтенсивніш працювати поліцай-установи, збільшуючи кількість безробітних, засуджених на каторгу.

З того ж таки часу радянським матросам почали настирливо й нахабно мозолити очі фашистські шпики.

І коли ми покликали візника, щоб їхати до порту, до нас підбіг якийсь хлопчина й запитав:

— Чи їдете ви зараз спати?

Нас це здивувало. Не розуміючи, навіщо про це знати сторонній людині, ми наказали візникові їхати до порту.

І коли вже, розплатившись з візником, ми пройшли через ланцюгову сторожу портової брами, візник гукнув:

— Сеньйори!

Ми озирнулися і він показав нам десятилірну монету, пустивши її додолу. Вона розбитим черепком забряжчала на рівному тротуарі й відкотилася вбік.

То були фалшиві десять лір.

Тепер ми вже остаточно переконалися, що візникам і справді нічого брати з пасажирів дорого, бо вони багато «заробляють», поширюючи фалшиві гроші і обдурюючи своїх пасажирів.

Тепер ми також зрозуміли, що обдурювати саме так — система, і треба уважніше брати здачу й розплачуючись доводити ціну своїх грошей дзвоном монети об землю.

... У наших кишенях черепками стукало двадцять нікудишніх фалшивих лір.

... У наших кишенях черепками стукало двадцять нікудишніх лір...

Факт дрібний, але показовий. Саморобні гроші дуже часто трапляються в італійській практиці. І щоб безпідставно не підірвати свого бюджету, слід, беручи гроші, сумлінно перевіряти їх дзвоном.

Але вони, ці саморобні черепки, що при уважному огляді зовсім і не нагадують вам справжніх грошей, вони здорово підривають ліру.

Стежачи за італійськими газетами, ви можете дуже часто натрапляти на суди над ловкими спеціалістами, що печуть блини срібних італійських грошей. Ці замітки бувають сіренькі від густо насадженого в двох коротеньких колонках петиту.

Та нещодавно з'явився в газетах звіт про суд над робітниками монетного двору, що вступнули не зовсім звичайну штуковину.

Ця «штуковина» не мала нічого спільного звичайно з сотнями випадків підроблювання мідяних черепків під колір срібних монет.

Ця «штуковина» примусила фашистські газети бризкати брудом своєї прісної слини і вдаватися до найфантастичніших вигадок та брехень. Ця «штуковина» рознесла по всій Італії силу-силенну анекдотів, що були тісно зв'язані найнепрстойнішим чином з Муссоліні.

Ця «штуковина» ось яка:

Кілька місяців тому з'явилися нові випуски срібних монет. Вони увійшли в грошовий рух поряд із сотнями тисяч подібних попередників своїх і загубилися в мільйонах гаманців.

Незабаром вони навіть блиском не відрізнялися від старих.

Та зовсім випадково хтось, колись, десь помітив дивну й жахливу картину:— на монетах того випуску зовсім ясно окреслювалася голова... голова... Чия б ви гадали?— голова Леніна!

Переляканий урядовець, що несподівано помітив це, ніяк не міг вирішити— чи можна вірити тому, що він нібито ясно бачив на монетах?! Тож він про це нікому не говорив.

Справді, чи не повинна людина запідозрити себе в малоумстві, коли вона бачить на італійській монеті голову Леніна?

Урядовець довго псував свої очі, перевіряючи себе. Та досить було йому затулити пальцем підборіддя Віктора Еммануїла, щоб на монеті ясно окреслилася голова Леніна в маленькому картузі, з невеличкою борідкою та приязними очима.

Не важко собі уявити, що про стан свого розуму довелося подумати всім урядовцям, починаючи від банківського рахівника й кінчаючи «самими» королем та прем'єром Муссоліні.

Цей випадок наробив багато клопоту декому, бо знайти винних цього державного й політичного «скандалу» робітників було важко: — десятки разів з того часу, скорочуючи заробітну плату, вигонили робітників з монетного двору. Постійні ж, на такому важливому державному виробництві, були фашисти: інакше їм працювати там не можна було б.

Довелося переконатися того, що не всі члени фашистської партії, що, правда, різними шляхами прийшли до неї, вірно служать «розквіттові нації».

Серед підсудних були й «фашисти», що брали активну участь у «злочині» й збиралися стійко за нього відповідати.

Уряд не мав на меті сідати в калошу.

Та факт лишився фактом.

Довелося звести процес до різних дрібних урешті справ, що зовсім мало спільного мали з великою й розумною політичною справою, яку зробили італійські «фашисти»-робітники фашистському урядові.

І не важко собі уявити становище фашистського прокурора. Він намагався довести, що це «звичайнісінька собі фалшивка». А Ленін — це, звичайно, діло Комінтерну з Москви. Бо «злочинців» з Комінтерну навіть знайдено, бо хіба ви не бачили їхніх портретів у газеті «Пополо д'Італія»?!

Робітників у поліції бито й катовано доти, аж вони підписали написаний прокурором акт, що стверджував навіть імення «московських шпиків».

Намагатися замазати можна всякий скандал.

Та не всякий скандал можна заховати від людських очей.

Італійські робітники з монетного двору зробили сміливий і рішучий крок.

І вони вдало плюнули в очі всьому фашизмові.

Робітнича Італія — раділа.

В Італії не доводиться говорити, що «наступний день був теплий і соняшний». Всі ранки й вечори однаково пахнуть весною. Принаймні такі вони були протягом усього нашого перебування в Італії.

На пароплаві робота розпочалася о восьмій годині ранку. Прийшов товстий артільник зі своїми робітниками, сказав що й де кому робити та й зник на цілий день. Робітники пороздягали солом'яні — за п'ять лір — капелюхи, позав'язували обов'язкову інтернаціональну на шиях вантажників та кочергарів сітку і розпочали, ніби виспівуючи, гукати:

— *Viral*

Зводи почали підводитися і поволі переносити важкі пачки соснових дощок.

Працювали робітники так кваліфіковано, що навіть одвічно неспокійний боцман, заспокоюючи, сказав:

— Не турбуйтеся, капітане, після них борти фарбувати не доведеться, ви ж бачите, як вони працюють.

Загалом справа йшла досить добре: мали за чотири дні вивантажити всю неаполітанську партію лісу, і судком вирішив організувати екскурсію до Помпеї.

Після сніданку нас восьмеро відрядилися до найближчого вокзалу по квитки. Відразу ж нас оточили незнайомі нам люди і різними мовами почали пропонувати нікому непотрібні послуги. Яюсь відразу вони побачили, що ми радянські: кваліфікація поліцейського собаки, як виявилось, в них розвинена добре.

Знайшовся навіть один з них, що розмовляв поганою російською мовою. Він охоче й безплатно пояснив нам, до якої каси треба стати, щоб здобути квиток до Помпеї. На вухо ж він мені сказав, що цим людям, які оце пропонують свої послуги, не треба багато довіряти, і цим зовсім привернув до себе мої симпатії.

— О, Помпея! Її треба вам подивитися, — хвалив він і без нього розхвалену Помпею.

Тим часом черга біля каси посувалася до віконечка.

Нарешті я всунув у нього голову так, щоб уся черга, що пильно приглядалася до мене, не брала участі в моїх з касиром розмовах.

Заплатив я англійськими шилінгами, які тут на диво з охотою беруть. Вже потім викрилася таємниця симпатії до англійських шилінгів: в Італії взагалі більше англійського ніж італійського.

Та після оцих моїх міркувань виявилось, що й тут обмахляля чужоземця, бо й тут, як завжди й скрізь в Італії, касир був спритна особа. І чи бува не з його відома послали нас саме до нього послужливі джентлмени? Та треба було поспішати, бо потяг стояв уже на своєму місці.

Враження таке, що всі оці люди тільки те й роблять, що махлюють, не додають чентезимів, поширюють фалшиві гроші і скрізь — на вокзалі й на вулиці, на пероні й по вагонах — пропонують свої послуги. Кожен такий італієць може вас повести до Помпеї, розповісти про Везувій, вичистити плями на костюмі, познайомити з сеньйорами і зробити все для того, хто дасть пару лір.

Заходимо до вагонів. Їх усього шість. Це — електричний потяг. Кожний з вагонів має м'яке купе.

Всі швидко вмощуються і, виглянувши з вікна — чи бува не стоїть хто на східцях вагонів, — кондуктор закладає в рот дудку дуже лінивим рухом руки і так само сонно й ліниво сюрчить, широко розд'яючи щоки.

В цю хвилину кондуктор — центр уваги всього вагона. Чомусь усі очі повернені і спрямовані на роздуті щокі і на ледачу зовсім таки італійську маніру щось робити.

За хвилину електропотяг прожогом зрушує зі свого настоящего місця. Він проколює тунель довгий і темний та деякий час летить ніби з щільно зачиненими очима. У вухах стугонить графаретний бій коліс і коле в обличчя прикрий холоднуватий вітер.

Далі дорога йде садом: навкруги цитрини, помаранчі й виноград.

Ліворуч — Везувій.

Тільки тепер з вагона електротягу його можна добре розглянути. І треба сказати, що після Етні він не робить на глядача якогось особливо-сильного враження. Головне те, що він набагато — чи не втриє — менший за Етну і це розчаровує.

Та зовсім ясно видно важкі патьоки вже холодної, але страшної лави. Вони ніби й зараз повільно, як і вся Італія, стікають униз до моря. А з кратера — вдень і вночі — також сонно, знов таки не поспішаючи, підводиться й наростає тільки но роздута хмара важкого сірчаного диму.

В дорозі ми вже зупинилися на кількох станціях. Тепер потяг теж стоїть проти зовсім невеличкої, але затишної й чистої: «Чентрал фунікульоре Везувіан». Звідси проти самісінького вокзалу підводяться рейки одного з найдосконаліших людських витворів — рейки фунікульору до самісінького кратера, найлютішого й найживучішого чи не з усіх світових вулканів. Рейки йдуть зовсім рівними лініями і губляться у височині маленькою блискоучою крапкою.

ВЕЗУВІЙ

Голова у Помпеї
низька
й важка,
голова у Везувія
багато вища:
лежить Помпея —
три вершки
до горшка,
а йому —
від горшка
тища!
І стоїш
ображений
за таку мороку,

читаючи написане
 старим пером,
 що горщик Везувія
 такого то року
 перекинувся,
 сердячись,
 догори дном.

Та не в тому біда
 і не в тому сила:
 Везувій сердитись
 старий мастак,
 бо коли вже людей
 отак трусило,
 то ще труситиме
 людей не так.

І дивно,
 що справді було
 колись так:
 на аренах кресали
 вогнем мечі.

Та кинувши десь
 і сестру,
 і матір
 в коморі,
 де кварц
 від нудьги розкис,

повстав над усіма
 Спартак-глядіятор,
 підвівши залізний
 плебеїв спис.

Сторіччя людей обтесали
 мало,
 сторіччя
 не знали куди їх везти

і врешті
 декому
 шиї зламало,
 а декому ще й
 накрутило вости.

Тепер Муссоліні
 і туз,
 і диктатор
 змінив традицію
 фавн і фльор
 і тягне
 його
 на самісінський
 кратер
 збудований плебеями
 фунікульор.
 З вулкану
 дивує його
 картина:
 фонтаном внизу
 виростає
 дощ
 і навіть палаци
 на Сан-Мартіно
 лежать під ногами
 гудроном площ.
 Та тільки блищать
 над усім
 убогим
 забиті
 у землю
 труб
 ножі.
 Лиш він угорі
 з королем
 і богом
 хапає руками
 краї чужі.
 Лиш він
 обмацує
 свою
 епоху,
 неначе
 купити її—
 мета...
 ... Стоїть Везувій,
 димить
 потроху,
 факіровим ротом
 огонь ковта.

Та тільки
 зломити
 ворожі леза
 у нього вистачить
 огню
 і сил,
 бо коли не витримав
 Юлій
 Цезар,
 то куди Муссоліні
 чи король Еммануїл
 Везувій має
 у роті
 слини
 і крови вистачить
 у нього теж,
 щоб раптом побачив
 сеньйор Муссоліні
 найбільший у світі
 вогонь
 пожеж.
 Щоб умерти
 країні оцій
 беззубій
 з бульдогом,
 що жити йому везло.
 Щоб димів угорі
 молодець
 Везувій
 і горіла Помпея
 усім на зло!

- Піднятись на Везувій коштує десять золотих карбованців.

Робітник пересічно на день заробляє один карбованець.

Цікаво, чи багато робітників з пересердя плювало в кратер найлютішого вулкану в світі?

— Не думаю.

Та власне не для робітників і збудували це чудо техніки: Неаполь живе інтуристами. Всякий англієць та американець, мавши в кишені гроші, вважає за найдоцільніше використане літо, коли він з усією сім'єю поїде до Неаполю, походить кілька довгих гарячих днів вузькими вулицями зруйнованої Помпеї і підніметься на Везувій, щоб власними очима зазирнути йому в горлянку. Для англіїця й американця, що має поточні ра-

хунки в найбільших світових банках, збудували це чудо техніки і встановили не менш чудні ціни — десять золотих карбованців з душі.

На одній з найближчих зупинок електропотяг стоїть довше. Тут виходить багато більше людей, ніж на попередніх станціях.

Над вокзалом чорними літерами:

Р О М П Е І

Публіка виходить і ніби крізь землю зникає, а на маленькому пероні знову стоїть мертва тиша. Кілька жандарів та якихось людей ходять, як неприкаяні, не знаходячи собі притулку й роботи. Вони одягнені в модні костюми й нові капелюхи.

Коли ми вийшли з натовпом людей з вагона, нас ніхто не помітив, та скоро натовп зник, як вода в решеті, і тільки восьмеро нас лишилося на поверхні.

Тільки тоді в людях, що бродили по перону, як неприкаяні, ми впізнали трафаретних італійських люмпенів, що пропонують свої послуги. Ми не помилилися, бо за хвилину вони ватагою налетіли на нас і, вициганивши всі цигарки з восьми пачок, що лежали в кожній з наших кишень, почали збивати ціну один одному:

- За п'ять лір покажу Помпею!
- За чотири!!
- За три!!!

Дешевше як за три ніхто не пішов. А коли ми категорично відмовилися від послуг, вони всі поставали над сходами, що повели нас униз, напевно думаючи:

«Це або голодранці, що їм шкода трьох лір, або ж розумні люди, що й без нас виплутаються з руїни».

Нам не шкода було трьох лір і, кажучи правду, я вже подумав, що треба було взяти провідника, бо ніхто з них нам не заважав би.

Та коли тільки згадав, що це їхня вже така люмпенська звичка виманювати гроші, я пішов сміливіш, багато надії поклавши на мапу, що була в наших руках.

Треба було пройти багато формальностей: записати свої прізвища в кількох товстих книгах, кілька разів розписатися і т. д. Все це робиться для того, щоб управа Помпеї знала, хто ще залишається в руїнах о восьмій годині вечора, коли помпейські ворота запирають, бож заблудитися — як ми це побачили й сами — дуже легко.

Уже формальності закінчено і ми можемо йти до міста. Та ми не йдемо, а біжимо крутими схилами не так для потреби, як просто для того, щоб переконати «ввічливих» італійських люмпенів, що вони нам зовсім непотрібні і ми вільно, не лякаючись плутанини руїн, сподіваємося вчасно повернутися, оглянувши й без них Помпею.

Помпейські ворота — нічого цікавого. Та вже тільки тому, що вони саме помпейські і дихають вони десятками віків, ми їх обходимо повільно, старанно оглядаючи. Люмпени нагорі дивляться і показують на нас пальцями. Невідомо, що вони про нас між собою говорять. Може:

«І що вони там побачили цікавого, чудаки?»

А може:

«Аж гляньте, навіть ворота щось їм розповідають цікавого! Так, вони можуть обійтися й без нас, бо хіба ми спроможні щось цікавого їм про них розповісти?»

Вони зникають з очей наших дуже швидко. Цим ми примушуємо модно одягнених людей повторювати свій рейс між двома кінцями маленького перону, аж до наступного — за півгодини — потягу. Може хоч він їм привезе здобич?

Надворі жарко.

Сонце починає припікати. Небо в Італії високе, а сонце ще вище. В Неаполі цього не почувають: пальми, лаври та цитрини всмоктують спеку й роблять повітря весняним, пахучим.

В Помпеї немає дерев: в Помпеї є каміння. Воно смокче далекий запах цитрин та лаврів і робить повітря задушливим.

Всі накидаються на холодний струмочок води, що б'є з рота якоїсь поковиряної віками мурмурової дівчинки, на стіні засипаної криниці. Дівчинка держить в роті залізну рурку й пускає крізь неї воду, граючись так само, як часто граються діти.

— Власне чому її рівняти до дітей?!

— Скільки їй років?

Скинувши піджаки, йдемо далі. У затишному куточку, в холодку, сидить один з наглядачів Помпеї. Він нахилив назад голову й сидячи спить.

Тут мертво і страшно! І невсе все живе, крім ящірок, вдається до солодкого сумирного сну?!

Ми повертаємо за ріг і перечитуємо новеньку табличку:

Написи ці збереглися на стінах помпейських будівель-руїні і досі. Їх для рельєфності й придатності до читання перенесли, реставрувавши, на бляшані таблички і тепер ми читаємо старовину, написану нашими попередниками:

Віа - Пріма.

Страда - ді - Меркурію.

Таблички висять угорі, а нижче великі літери червоною — ніби кров'ю — фарбою: це оригінал.

У Помпеї сила винних кіосків. Не менше, як сімдесят п'ять відсотків усіх крамничок. Решта — дома розпусти.

Словом, сила традиції перенесла на сучасну буржуазну Італію все від «культури» старовинних помпейських патриціїв. І перенесла вона ту культуру без найменших, хоч би «діалектичних», змін.

Бо хіба робітник прийшов на пароплав п'яний?

Робітник ненавидить червону пику артільника свого, що приходиться щоранку і, розказавши, що кому робити, зникає на цілий день, а коли наш комісіонер запропонував йому випити склянку горілки, артільник не відмовився: у нього велика червона з синцями на носі — пика.

І я певен, що кожен з робітників на таку пропозицію без зла відповів би:

— У мене рідко бувають гроші і я до вина не звик!

При цьому він ворухнув би жилавою рукою в напрямі до хорого і важкою роботою зіпсованого серця чи легенів, і ніби ілюструючи, важко, хвилин на п'ять, закашляв би.

Вони ненавидять артільника: у нього на грудях зелена коронка з сокирою. Тому він і любить пити.

Полудень ішов наступом. Тіні густішали і були тільки під ногами. На помпейських вулицях в таку пору особливо неприємно: ховатися ніколи та й чи можна від такої спекоти сховатися?

Тут серед руїн та пороху за останні півгодини ми вже зустріли чимало живих людей. Це туристи. Вони приїхали сюди розважатися й відпочивати. Всі вони під густими парасолями ховають себе від сонця. І це — відпочинок. Власне найбільша насолода захована саме в тому, що вони ховаються, а не в тому, що відпочивають.

Взагалі, мовляв, такий тепер неприємний час настав, що для відпочинку треба поїхати кудись далеко, заховатися від своїх

буденних справ, бо робітники, мовляв, якісь тепер незвичайні пішли. Все вони мріють про страйки й про політику. І треба сказати, що декому це становище неприємне. Зовсім неприємне!

А хіба серед неприємностей можна як слід відпочити?

Треба кудись тікати, ховатися під густими парасолями чужих країн, розважатися старовиною й згадками про те, що колись ці прокляті робітники були смирніші й зовсім не бунтували.

Це розвага. Думки, солодкі передумування про політичний спокій: це розвага для кожного буржуа.

В Італії він знаходить собі справжній відпочинок. Він з дружиною і дітьми ходить завулками Помпеї, він підіймається на Везувій, щоб звідти побачити красу й спокій моря, він їде на Капрі, щоб полежати на м'якому пісочку одного з найкращих у світі пляжів.

Тут скрізь можна добре відпочити від цієї «огидної політики».

Тут про політику думають інші. І може вони, ці «інші», з неменшою насолодою їдуть до Франції, Англії, Америки, щоб відпочити від політики й робочих страйків так само, як це роблять в Італії французи, англійці, американці.

Це — напевне.

Але ними живе Неаполь. Ними, туристами. Прибуток від їхнього відпочинку в кошторисах неаполітанської падестерії¹ становить чималий відсоток. Неаполь не має великої, як Мілян, Генуя, Трієст, Турін — промисловости. Неаполь має силу-силенну деклясованих люмпен-пролетарів у твердих біленьких комірцях та модних краватках. Вони пропонують свої послуги скрізь, де треба, а найбільше — де не треба.

Робота цих неаполітанців у тому, щоб, фактично нічого не роблячи, водити людей по Помпеї, не вмючи нічого розповісти чужоземцеві його мовою. За це люмпен одержує дві-три ліри й на них купує двадцять п'яту модну краватку.

Товариші з нашого торгпредставництва розповідали цікавий випадок:

В газеті з'явилось оголошення про те, що хтось може продати велику партію соснових дощок. Покупець відразу знайшовся. Господар дощок попросив у нього під розписку якусь частину грошей на поїздку до іншого міста, де, нібито, були дошки, щоб приготувати все для перевозу.

¹ Міська управа.

Грошей він одержав чимало. Їх вистачило на те, щоб зараз почати розшукувати десь дошки, бо, як виявилось, він їх зроду не мав. Моментально були розіслані кілька агентів по всій країні шукати. За кілька днів знову таки знайшовся комерсант, що продавав сосну. З нього, звичайно, спритні люди взяли добрий відсоток за те, що знайшли йому покупця. Словом усі добре підробили на видуманій справі, але контракт виконали вчасно. Отак, не мавши дощок і давши оголошення в газеті, заробили добрий шматок телячого м'яса кілька спритних джентлменів.

Таких людей в Неаполі — сила. В більшості — вони фашисти. Всі вони живуть такими махінаціями і, коли треба, стають у пригоді своїй партії. Вони можуть трошити голови робітникам і торгувати речами, зовсім їх не мавши, вони можуть розповісти про Помпею, Везувій, Сан-Мартіно і познайомити значного чи не значного (аби дві-три ліри!) чужинця з хорошими сеньйорами.

Це — кадри фашистів.

Вони становлять партію і їх за кожне вбивство робітника щедро преміює буржуазія.

Вузька помпейська дорога веде до невеличкого тунелю. Вона йде далі, пронизуючи його рудим камінням. Але ми йдемо ліворуч: ліворуч музеї.

Відвідувачів зустрічають службовці із звичайною льокайською посмішкою. Заходимо.

Музей як музей: все під склом, все сумлінно складене й занумероване, але далі лежать експонати, яких напевно немає в жадному музеї світу.

Це закам'янілі люди.

Їх засипало порохом, коли спалахнув вулкан. Їх заховало в руїнах старовинного міста і примусило лежати там — віки.

Поряд під другим склом в такому самому вигляді — собака. Він ще страшніший у своїй позі і виразніший у спазмах. Чужоземці довго стоять біля цих експонатів і відірватися від них їм, очевидно, дуже важко, бо натовп, що зібрався навкруги, мовчки сопе і одноманітно дивиться, про щось одне думаючи.

В музеї — музейна тиша.

І люди в ньому починають пахнути старовиною. Вони дивляться холодними очима на експонати, а уламки мармурових голів та статуй — дарують їм таку самісіньку холоднечу й мороз.

І тільки тут розумієш, яким холодом дихає старовина.

1929 року мені довелося поїхати до Лівадії. Там, серед пахучої зелені сосен та лаврів, стоїть велика мармурова труна.

Я на неї не звернув ніякої уваги, та керівник випадкової екскурсії тихо й звичайно сказав:

— Це граф Потоцький з Помпеї привіз.

— З Помпеї?!

— Це з тієї Помпеї, про яку можна прочитати багато книжок?

— Це з тієї Помпеї, яку можна, вік проживши... ніколи не побачити?

Але ось вона — Помпея, що повертає людину обличчям назад і наказує мислити образами цезарів і рабів!

І я не знаю, чи зупинився б я тепер перед тією труною, що мирно стоїть біля Лівадійського палацу в Криму під синім небом радянського півдня?

Так: я зупинився б і сказав:

— Ви бачите? Це з Помпеї! Про неї дещо я вам міг би розповісти.

Є дві Італії.

Одна причаїлася, визираючи загорошеними баштами руїн і стінами зруйнованих будівель. Вона стоїть мовчки, відкриваючи свої важкі старовинні брами з восьмої години ранку до восьмої години вечора. До неї тягнуться очі багатьох туристів, що їдуть в першій клясі пароплавів, які курсують між портами багатьох країн і земель. Вона пишається сотнями монументів на озерах майданів, куди збігаються рухливі річки міських вулиць; вона стоїть, заховавши в собі потерті написи невідомих часів і відбитки клясичних облич з рівними розрізами мармурових очей.

Є дві Італії.

Друга не дише старовиною, зруйнованою Везувієм; друга те чє річками вулиць та мовчазними озерами асфальтованих майданів. Вона ховає свої зморшки під рожевою фарбою італійського сонця, вона кропить себе одеколоном кількох теплих морів, вона кокетує з людьми й видає себе за молоду привабливу красуню.

Це — Італія жива.

Це Італія удаваної краси й сили, це Італія, що одверто продає свою запудрену фізіономію туристам сотень країн та комісіонерам тисяч компаній.

Туристів не цікавить Італія жива. І тим вони майже не з'являються на вузьких вулицях Неаполю, щоб глянути, як

живуть італійці. Вони ніколи не йдуть на Сан-Мартіно, щоб і собі потекти в річці залюдненої вулиці. Вони йдуть до фунікульору на Везувій, щоб звідти оглянути надзвичайні панорами Неаполю, вони тиняються в Помпеї, вивчаючи дрібниці вивченої і без них історії і перманентно печуться під сонцем на острові Капрі...

Вони живуть Італією мертвою.

Але є Італія жива.

Є Італія заводів і фабрик, є Італія робітників і службовців, є Італія фашистів і буржуа...

Нею не цікавляться туристи. Їхня робота давати ліри деклясованим людям, що хочуть жити, нічого не роблячи.

Але я хочу бачити Італію живу.

Треба сказати одверто, що бажання це дуже нескромне. Хотіти бачити, це ще не значить побачити та ще тоді, коли мова мовиться про живу країну без романтичного туману та археологічного пороху.

Ранком одного дня, коли на пароплаві звичайно гули крани і важкі оберемки дощок повільно підводилися над корпусом «Томпа», я стояв на бак-борті.

Робота йшла звичайно.

Поряд — тільки внизу на палубі — стояв сіруватий чоловік ще молодий, але лисий і присадкуватий. За три дні нашого перебування в Неаполі я жадного разу не бачив його на нашому пароплаві. Він стояв тихо, мимрячи слова якоїсь пісні.

Уже потім від нього таки я дізнався, чому саме так тихо співав він її.

... Avanti il popolo,
a la rixosa
Bandiera rossa,
Bandiera rossal..¹

Але я добре зрозумів невиразно співаний мотив пісні. Чоловік відійшов далі до трюму і, глянувши на мене, ледве помітно всміхнувся.

Я відповів йому посмішкою очевидно такою виразною, що він повернувся знову до бак-борту і тихо сказав:

— Здрастуйте, товаришу!

— Здрастуйте...

Він говорив російською мовою.

Потім людина мовчки підвелася трапом на бак-борт і швидко вскочила до капітанової каюти, покликавши за собою й мене. В каюті не було нікого і незнайомий весело подав мені

¹ Вперед, народе, йди
на бій кривавий

в червоних лавах,
в червоних лавах!..

руку. За хвилину ми вже сиділи на капітановій канапі і, причинивши двері, розмовляли.

— Я болгарин, працюю в Італії — вчуся...

— Розумію, все розумію! — радів я. Це трапалося так несподівано, що ще й досі важко було заспокоїтися.

— Я ще вчора шукав слушної нагоди, щоб зустрінутися з вами. Ви цього не помітили? Я був на пароплаві.

Він говорив швидко, ніби ховаючись від чогось, але потім і сам поспішив заспокоїтися:

— Нам нічого ховатися, бо я тимчасово — з учорашнього дня — працюю в порту, і розмовляти з вами я зміг би з приводу різних справ. Тим паче, що в Італії я зовсім недавно і патентовані собаки в чорних сорочках напевне нічого за мною помітити ще не встигли.

На бак-борті щось зашурхало, і мій новий товариш поспішив до дверей, але його зустрів капітан. Болгарин зупинився і, повернувшись до мене, сказав:

— Сьогодні о шостій годині на палубі!

І побіг.

— Як ви думаєте, — запитав я Петра Івановича, — чи бува не збираються нас «купити» шановні сеньйори в чорних фраках з тоненькими лямпасами? — Але капітан розповів мені аналогічну розпочатій тільки но історію.

— Чого там «купити»? Буває звичайно всякого. Пам'ятати треба одне: собаки нюхають добре, і бути обережним не заважатиме ніколи.

Торік ми стояли в Савоні. Стояли довгенько, щось тижнів зо три. Багато приходило людей на пристань, щоб подивитися на наш пароплав. Усі вони, попостоявши біля «Томпа», йшли геть. Та один якось додумався пройти на борт.

Це було надвечір і поліцай потроху дрімав на пустому — з-під сірників — ящику. Італієць підвівся нагору й увійшов до кают-компанії. І коли, оглянувшись — чи бува немає поблизу поліцая, переконався, що навкруги свої люди, він підійшов до столу і з усіма поздоровкався:

— Боносеро, товарищи!

Більше нічого він нам не міг сказати російською мовою і потім, постоявши мовчки біля столу, підійшов до стіни, де висіли портрети.

— Ленін?

— Так, — рухнули всі головами.

Він підійшов до портрета, поцілував його і заплакав. Всі стояли мовчки і тиша гнітила стопудовим вантажем на спині кожному. Та плакав він недовго, і, відразу схаменувшись, ніби раптом переконавшись, що це ділу не допоможе — як дитина кулаками витер сльози.

Потім він посміхнувся, і ми зрозуміли, що туга за ватажком глибоко, як його слова, засіла в кожному пролетарі. Ленінове ім'я не знає національного муру, що міг би повстати поміж ним і робітниками всього світу.

І такого муру немає!

Капітан говорив про це з захопленням і напруженим піднесенням: він ще й досі позапартійний, але взавтра на порядку денному засідання бюро партосередку стоятиме питання про прийом його, Петра Івановича Ковальчука, капітана пароплава «Томп» — до членів КП(б)У.

Він хвилюється з цього приводу так, як має хвилюватися кожна людина перед революцією свого життя. Він розуміє ту революцію, що вже захопила його цілком, а ми знаємо, що вона відбудеться незабаром.

— І таких випадків буває досить! От хоч би й у Марселі.

— Алеж то Франція! — кажу.

— Так, це правда: то Франція. А це — Італія. І вам треба бути обережним, бо коли цей чоловік і комуніст, то треба не забувати, що з правого боку в кожного фашиста висить фінка.

— Сволочі!..

— Що ж поробите, — відказує капітан і повільно виходить на палубу, щоб задумано поблукати повз клепаніх бортів.

О шостій годині я вже був на палубі, чекаючи на свого нового знайомого болгарина, що призначив мені побачення. Але його не було... Потім він з'явився на трапі і, вийшовши нагору, запобігливо звернувся до мене:

— Пробачте, я запізнився... Просто затримали: роботи дуже багато — не встигаю за день впоратися. Доводиться працювати довше.

— Нічого, нічого...

— Що ж підемо? Я вам покажу місто, а поговоримо про все дорогою. Хочете?

За хвилину ми вже йшли закуреною портовою вулицею. Поліцай, що вартував біля портової брами, нічого не запитав у нас про те, хто ми і куди йдемо: очевидно матросів з радянського пароплава він знав добре — кожного в обличчя. Звичайно, дуже приємно, коли ти стаєш такою популярною людиною. Та коли ця слава глушить вуха тільки поліції, справа набирає не дуже приємних форм.

— Пізнають? — запитав мене болгарин.

— Що ж поробите: ми тут люди помітні відразу.

Розмова якось не в'язалася. Я кілька разів запитував свого супутника про його ім'я, але він якось заминав запитання і намагався на нього не відповідати. Врешті я зрозумів, що принципи конспірації не дозволяють йому цього робити.

— Називайте мене просто Джовані...

— Що ж, коли Джовані, то й добре! — І я засоромився своєї допитливості. — Ви б розповіли, коли можна, про те, як ви тут працюєте, це дуже цікаво...

— Про це не треба говорити. Працюємо добре та й годі. Можете на нас сподіватися! Щоправда, в Італії діло це ще важче ніж у нас.

— Важче?

— Не те, щоб важче, — відповів він: — рчевидно мені це просто здається, бо в Болгарії, приміром, з моїми товаришами траплялися речі, яких майже не можна робити тут.

Ми пройшли вздовж залюдненої вулиці й говорити голосно не можна було. Я пропонував зайти до ресторану.

На наше щастя в ресторані, як і завжди, було пусто і говорити ми могли про все.

— В Болгарії, кажу я, бували цікаві випадки. Я навіть не розумію, як товариші, що з ними вони траплялися, вибиралися живі з них. Наприклад, за одного з моїх товаришів поліція оголосила нагороду сто тисяч дінерів. І коли його ніхто не міг відшукати, король додав таку ж суму в нагороду тому, хто принесе його голову.

Що ж, я розповім вам цю історію: в Радянському союзі такої не може трапитись.

Було це торік в Болгарії. Мій товариш був комсомольцем і працював дуже активно. Трапилося так, що він мав передати дуже важливі і таємні партійні документи з одного до другого комітету. Він сподівався зробити це зовсім вільно, та на одній станції, коли він стояв у черзі за квитком, поліція раптом почала перевіряти документи. Його вони пізнали і з обличчя, та просто про людське око оголосили облаву.

Він побачив, що попав просто в лапи, а зробити нічого не міг. Його впіймали. За десять хвилин під посиленням конвоєм його привели до поліцейського офіцера. Він постояв перед ним, не знаючи, як випорнути з офіцерських лап, бо зробити це й справді не було ніякої можливості.

Поліцейський офіцер дивився на нього із злостью посмішкою переможця, а позаду вартували два поліцаї.

— Ну що ж, розповідайте, більшовицький агенте, як ви там гадаєте панувати, — звернувся до нього офіцер. — Розповідайте, не соромтеся: від нас утекти не можна.

Товариш дивився на нього, очевидно думаючи про своє становище більше, ніж про ці офіцерові слова. І, як ви бачите й сами, становище було дуже серйозне. Але офіцер набридав:

— Соромитесь? Мені просто цікаво, як ви там думаєте здійснити вашу перемогу. Та власне й програми вашої московської я не знаю толком...

Офіцер почав удаватися до філософських розмов про те, що «більшовики чудаци»... Говорив він взагалі остаточно переконаний у блискучій перемозі не над однією людиною, а над більшовиками.

— Не хочете?.. Ну, тоді виймайте з кишені папери, а розмовлятимемо потім. Ого-го, ще й як кричатимете!

Товариш почав спокійно виймати з кишені папери, роблячи це зовсім спокійно, та щось важке в правій кишені занепокоїло його, і, витягнувши повільно цю саму штуку, він вистрелив двічі в офіцера. Трапилося це так несподівано, що поліцаї позаду оторопіли, а він, повернувшись до них, двома пострілами звільнився від охорони.

Товариш цей — поправді кажучи — і досі не розуміє, чи свідомо він це робив, бо вдаватися до зброї заборонено етикою конспірації в таких випадках. Сталося все це так несподівано, що про результати він подумати не встиг.

За хвилину товариш уже був за вікном. За ним побігла ціла гурма поліцаїв, та на щастя з-за рогу вийшов потяг, перерізавши їм дорогу, саме в ту мить, коли він перебіг залізничне полотно. Товариш утік до лісового складу, на маленькому півострівку Чорного моря.

Поліція знала, що з цього складу втекти не можна, бо вийти можна тільки через єдину браму з другого боку. Тим часом товариш заховався в курені одного робітника, що працював на лісоскладі.

— Слухай, товаришу, — сказав він робітникові: — я комуніст, тільки но я вбив двох поліцаїв і поранив офіцера. Коли ти справжній чесний робітник, ти допоможеш мені втекти.

Робітник нічого не відповів, він витяг з куреня засмальцьовану одержу й наказав переодягатися, потім вимадав йому обличчя нафтою, щоб товариша вважали за робітника, і повів його за собою.

Угорі кружляли цілі ескадрильї аероплянів, освітлюючи згори лісосклад. Все підняли на ноги, бо знали, що комуніст тут і втекти йому не можна.

Проте партійні документи були вже переховані в надійне місце, а за себе турбуватися не доводилося: якось та буде.

На середині двору «робітники» зустріли запінену ватагу полісменів, вони бігали з місця на місце, шугаючи скрізь переляканими очима.

— Гей, ти тут не бачив розбійника? — звернулися вони до «робітників». — Тільки но сюди побіг!

— Нікого ми не бачили, ми в курені спали, — відповіли вони.

— А як тут із брами вийти? Поведи хтонебудь.

— Ходімо сюди, — погодився мій товариш, — я вас виведу.

Запінені поліцаї наказали товаришеві йти попереду. Вони так перелякалися, що боялися, коли б була не вбив когось із передніх безстрашний більшовик. А коли йтиме попереду робітник, то в гіршому випадку вмере він, а не поліцай.

Товариш удав із себе дурня і погодився йти попереду. На воротях вартовий пропустив його, бо товариш ішов з поліцією. Таким чином він опинився в місті й міг тікати куди завгодно. Місяців два після отого випадку розшукували його й дивувалися: куди міг він подітися, коли вийти можна тільки брамою, на якій стоїть посилена варта.

Тоді король потрудився додати до призначеної поліцією суми ще сто тисяч дінерів за непокірну більшовицьку голову.

Правда, товариш після цього випадку став таким відомим, що довелося втекти далеко від Болгарії. Та це не біда — такі люди потрібні скрізь.

... Джовані сидів, згорбившись, над недокінченою порцією морозива. В ресторані засвітили світло і публіка почала збиратися навкруги квадратних столиків, позбавивши нас можливості говорити далі, і Джовані запропонував піти на вулицю.

— Можете не дивуватися: для нашого брата те, що я вам розповідав, майже звичайний випадок. Та всі дивувалися не так спритності, з якою товариш розквітався з поліцаями, як його втечі. Це було так несподівано навіть для самого товариша, що він спокійно робив вчинки, які ставили на карту його життя.

... Вулиці в Неаполі вузьенькі й темні. А коли ліхтарі починають горіти, вони стають подібні до якихось вузьеньких золотих струмочків, що одвічно рухаються й течуть. Блискуча юрба пливе цими струмочками, потопаючи у власному блиску.

— А про Союз ви так нічого й досі не розповіли, — докірливо звернувся Джовані. — Як воно там у вас? Коли б ви знали, як ми молимося кожній людині з Радянського союзу! Буквально молимося. Та ще в Болгарії чи в Італії, куди майже зовсім не може проїхати радянський громадянин!

— У нас? Що ж у нас. Про Радянський союз нічого не можна розповісти, бо коли б власне взятися розповідати, то для цього не вистачило б ні слів, ні часу. Будуємо й ростемо.

— Такі — зідхнув він, — а ми ламаємо й ростемо. Кожен зруйнований будинок капіталістичного устрою, то ціле місто пролетарської революції!

— Так що ж — незабаром і ви будуватимете.

Джовані пропонує піти на Сан-Мартіно. Це одна з найзаможніших і найрозкішніших частин Неаполю. На високій горі, оточеній крутими прірвами—невеличка жменька розкішних будівель.

З Сан-Мартіно видно Неаполь, як на долоні. Кожен з його будинків, подібний до маленької крупинки цукру, а весь він ціла жменя отаких солодких крупинок.

Ми сідаємо в „централ фунікульоре“. Цей фунікульор, що піднімає мало не цілий потяг на Сан-Мартіно, починається на віа-Рома. Кондуктор сюрчить у ріжок, як пастушок із старовинної оперети, із його наказу фунікульор починає рухатись.

Він їде повільно, м'яко посуваючись на крутих схилах Сан-Мартінської гори. В вагоні напівтемно і людські обличчя ледве рожевіють у натопті густих тіней. Чужоземцеві здається, що всі обличчя одноманітні. Всі вони здаються подібними один до одного, модна краватка на твердих з довгими ріжками комірцях, біленькі або рожеві хусточки з передньої кишеньки на піджаку, замашені й прилизані зачіски, все це пахло дешевою оперетою.

Але до нас підходить молода людина і ласкаво подає руку Джовані.

— Чом ви не признаєтеся?

— Я? О, чому ж це я вам таким здався? Пробачте, пробачте, — відповів йому Джовані. — Просто не впізнав; освітлення, знаєте, у фунікульорі дуже дешеве: ні чорта не видно!

— Куди це ви, в наші краї?

— А я знаєте, — весело говорить Джовані. — Я зібрався.. До речі, ви не знайомі, звичайно, — познайомтеся: це мій товариш з Росії.

Я подаю руку молодій людині в сіруватому костюмі. Дивує його одяг в зв'язку з тим, що він живе на Сан-Мартіно. Костюм зовсім не пасував до аристократичного місця його житла.

— А це мій колега, — звертається до мене Джовані, — молодий інженер-будівельник.

— Дуже радий, надзвичайно цікаво, — відказую я.

Інженер оглядає мене щоразу, коли я на мить одвертаюся, щоб подивитися на щось збоку. Та тільки но я повертаюся до нього, зустрічаю його зацікавлений погляд.

— Так ви з Радянського союзу?

— Так.

— Що ж там нового? Цікавого?

— Та що ж, для вас інженерів багато напевне знайшлося б цікавого: велетенське будівництво по всій країні...

— Он як!

— А хіба ви з газет про це не чули? Ну Дніпрельстан, приміром, або Магнітогорськ. Це ж велетні! Не вистачає правда інженерів у нас, як і взагалі робітників.

— Що ви говорите?! Не вистачає?

— Да, слабувато. От ви б зібралися та й поїхали б до нас працювати, там би здобули й практику добру, бо ж ви інженер молодий.

Джовані втручається в розмову:

— До речі, сеньйор, здається, безробітний? Чом би й справді не поїхати?

Це мене зацікавило: безробітний інженер! Це цікаво й справді. Але сеньйор обережно оглядається: бува не підслухав би хто-небудь про це: Радянський союз! Розмови про нього можуть скомпромітувати сеньйора на все Сан-Мартіно.

— Та воно має деяку рацію: практика може й слаба, але сама робота...

— Як практика слаба? — скипаю я. — Та ж знаєте, що то за Дніпрельстан? Чи можете ви щось про нього уявити? Та це ж найбільша в світі гідро-електровня!

— Що сеньйор цим хоче сказати, — звертається до мене італієць. — Як саме найбільша?

— Так, дуже просто; найбільша Ніагара — в хвості. Розумієте, в хвості проти неї сидітиме Америка та й сидить уже!

— Он як? А в наших газетах я про це зовсім нічого не читав.

— Що ж тут дивного? — починаю вже я дискусію. Але Джовані хитро підморгує мені, мовляв: «Товаришу, ви забули, де ви є». І я притихаю.

— Ваше діло вірити чи не вірити, а поїхати до нас вам було б корисно і науково, і матеріально.

— А пробачте, скільки, приміром, одержує інженер у Радянському союзі? Цікаво, дуже цікаво.

— Та як сказати, карбованців чотириста пересічно, а то й п'ятсот.

— А на наші гроші скільки це буде?

— П'ять, шість тисяч лір.

— Що ви? П'ять тисяч лір на місяць! Це ж золоте дно!

Я зовсім не помітив, як зупинився фунікульор. Ми вийшли на вулицю. Все це слухав Джовані не з меншою зацікавленістю, ніж сеньйор інженер. Кожне слово про Радянський союз він ловив як щось зовсім недосяжне й незрозуміле.

Бо власне, де він міг дізнатися про правду, коли не з уст радянського громадянина?

— Це все надзвичайно цікаво, — сказав інженер уже на вулиці. — Треба б нам про це поговорити. Обов'язково треба.

— Якось поговоримо!

Він потиснув мені руку з такою посмішкою й повагою, яку дарують людині, що від неї визнають якусь надзвичайну істину. З тієї істини видно силу невідомого і на світ зовсім по-новому дивляться очі.

— То до побачення, до найближчого побачення! — Він повернув праворуч і, поволі повертаючи щоразу до нас обличчя й махаючи до нас рукою, зникав у п'ятні невідомих мені вулиць.

— Таких покищо тисячі, а будуть десятки. тисяч зовсім незабаром! Тисячі безробітних інженерів, що цілими роками вчилися і здобували вміння нести користь людині. Але, — запитуючи, розвів руками Джовані, — але, де вони можуть прикласти силу своїх знань, куди повернути роками здобуту кваліфікацію творців та конструкторів? Куди, я вас питаю?

Ми повернули на рівенький майдан і пішли до панорами на нічний Неаполь. Коло освітленого магазину до нас підійшов типічний італієць і звернувся до нас:

— Можна прикурити, сеньйоре?

— А чому б не можна було? — щедро пропонував я свої послуги. — Будь ласка!

Італієць прикурив свою погану смердючу цигарку і зник за рогом. Джовані занепокоївся і тихо, майже пошепки, сказав:

— От собаки, нанюхали...

— Що саме? — не зрозумів я.

— На жаль — нас! Цей собака — шпик. Цей самий, що прикурював. Доведеться нам розійтися, бо йти разом зовсім небезпечно.

Особисто мені шпик пошкодити не міг нічим. Ми сьогодні зібралися поглянути вдвох на панораму Неаполю, оглянути Сан-Мартіно й, може, встигнути до кіна. І раптом так просто й зрозуміло поламав наші пляни цей суб'єкт.

— А може ви помиляєтеся, Джовані?

— О, це було б просто необережно з мого боку. Я вже так добре знаю цих шпиків, що не можу в них помилятися. Власне ми нічим, звичайно, не «підриваємо» спокій італійського дуче та короля, навіть тим, що збираємося вкупі йти до кіна сьогодні. Та поліція просто нагадує про себе. Вас вони знають добре. Їм зовсім не вигідно, щоб радянські матроси «обробляли» італійських громадян, ролю яких у даному разі граю я.

Становище склалося приkre, бо зовсім ясно, що коли мені поліція не може зробити нічого, то вже Джовані цілком залежить від них — отих поліцейських хортів.

— Що ж, бувайте! Завтра напевне зустрінемося? Як ви гадаєте?

— О, — відповідає Джовані, — безумовно зустрінемося. На пароплаві о восьмій ранку. Ви напевне вже не спатимете в цей час?

— Дуже радий буду почастивати вас радянським кав'яром або ще чим. Обов'язково приходьте.

І Джовані пішов назад до фунікульору.

Уже була десята година вечора і в чорному — від сильного освітлення вулиць — небі горіли прозорі дірочки зір. Вулиці рухалися дуже повільно, напевне ще меланхолійніше й розміреніше ніж унизу. Високі будівлі, побудовані за суворим пляном докучної симетрії, тонули в небі обрубаними головами плоских дахів. І все було звичайне: як і внизу надумане, опереточне й удавано-сильне.

Вирнувши з-за темного рогу, до мене підійшов італієць. У ньому я пізнав того самого, що прикурював цигарку біля великого магазину.

— Ви на панораму?

— Так.

— Можна вас туди повести? — запитав він настирливим і докучним тоном.

— Ні, це мені непотрібно. Дякую.

— Чому? Можна за це не платити...

— Ви поліцей, сеньйоре? — безапеляційно запитав я його, дивлячись просто в вічі.

— Так, я... поліцей, алеж такий мій... обов'язок. Я служу і я повинен це робити...

— Я вас зовсім ні в чому не збираюся обвинувачувати. Я просто відмовляюся від ваших послуг. А стежити можете за мною іншими способами.

Він попросив цигарку.

Я почастивав його, попередивши, що це безумовно все, що я можу зробити, і це раз відмовився від послуг.

Поліцей зупинився, подав мені руку і, нахиливши голову, пішов геть. Це мене дуже здивувало. Думаю: як же він за мною стежитиме тепер? Випадки, коли поліцей визнавав свою посаду, траплялися й раніше, але, визнавши це, ніхто з них не покидав «посту».

На розі двох великих вулиць я зупинився біля великого газетного кіоску й попросив російських газет. Господар заметушився й швидко витяг мені «Последние новости» Мілюкова. Я пішов до генеральної панорами.

Всю дорогу довелося зупиняти розсудливих італійців, запитуючи куди тепер повертати, щоб дійти до потрібного мені місця.

— Сюди на панораму централе?

При чому італієць зупиняється, витягає руку з-під пахви своєї подруги, вішає ціпка на зігнуту ліву руку, кладе товсту сигару (залежно від кількості його поточних рахунків в італійських банках) — або погану цигарку в зуби і, запитуючи, дивиться на вас.

— Мені на панораму централе. Сюди я йду?

— Панорама централе? Розумію, розумію. Ви зовсім правильно орієнтуєтеся в топографії Сан-Мартіно, хоч ви й чужоземець.

— Дякую, дякую,— знімаю я капелюха.

— А звідки ви самі, сеньйоре, пробачте?

— З України.

— Україна? Одеса?

— Так, Одеса — теж.

— Так, я й сам був там колись: був, знаю!

І ви тихо, але люто, безсловно, безклінаєте тисячу отаких ледачих італійських буржуа. Якби ви були знали, що «в топографії Сан-Мартіно орієнтуєтеся добре», то якого б ви, пробачте, бісового батька зверталися до цієї мавпи по допомогу? Але італійці з Сан-Мартіно не поспішають.

Куди й чого поспішати?

Нарешті він підводить догори праву руку і, кілька раз знімаючи капелюха і рівномірно нахилиючись, бажає вам «боносеро». І ви мусите посміхатися! Ви мусите, бо ж ви безумовно вдячні йому за «допомогу» в розшукуванні потрібної вам адреси! А він ще разів зо два поверне патентовану потилицю італійського буржуа, глянувши у слід: чи бува не схилили ви з напряду, хоч, як він певен, ви зовсім «добре орієнтуєтеся в топографії Сан-Мартіно».

Я йду, вже зарікшись когось про щось запитувати. Хай воно сказиться: на розпитування ви потратите силу часу і лише після всього дізнаєтеся про те, що так воно й є: ви йшли правильно!

У кінці вулиця повертає праворуч і йде крутим спуском. Люду вже зовсім мало, тільки поодинокі аматори блукають, виходячи з гарячих від освітлення й вина ресторанів. Вони йдуть, похитуючись, іноді мимрячи собі під ніс «пісню про маленьку китайку», або ще якусь пустеньку мелодію, а потім знову зникають у ресторациях.

Я підходжу до бар'єра, збудованого з дорогого білого мармуру.

Навкруги щось надзвичайне.

Унизу (ви й досі не розумієте: невже Сан-Мартіно такий високий?!) розкинулося місто. Кожен будинок лежить як біла крупинка цукру на рожевій долоні землі, а все вкупі — ціла жменя таких солодких крупинок. Обов'язково солодких і обов'язково крупинок.

Це — Неаполь. Це — Неаполь згори.

Він лежить розпорошений і порізаний на тоненькі шматки нитками ліхтарів та разочками вогників по обидва боки кожної вулиці. А їх сотні і від того місто якесь величне й надзвичайне.

Але до бар'єра підходить молодий чоловік, він елегантно одягнений і зовсім мало подібний до італійця.

Невідомий вам чоловік зупиняється, як і ви, нахиливши корпус свого тіла на важкий мармуровий бар'єр. Він дихає так само важко й задоволено, як і ви, він ковтає надутими легенями свіже повітря, що прохолодою йде звідти, з моря синювато-надзвичайного кольору, дме з вузької балки між Везувієм та Соренто. І ви відчуваєте щось психологічно-спільного між цим джентлменом і вами — зовсім до джентлмена не подібним.

Але ви обережні. Ви надзвичайно обережні. І ви не дозволите собі першим розмовляти з невідомим, бо мало хто може прийти сюди поглянути, осліпнути від солодкої краси і оп'яніти від прозорого повітря з-за Везувія!

Джентлмен дивиться вниз, зовсім не цікавлячись мною. І коли мені вже здається, що він от-от поверне голову ліворуч, звернувши на мене увагу, обличчя його навмисне повертається в протилежний бік і джентлмен продовжує з насолодою оглядати Неаполь.

Так він себе поводить недовго, і коли я, вже зовсім забувши про те, що стою поряд якоїсь людини, починаю мимрити під ніс мотив популярної італійської мелодії, біля самісінького мого правого вуха чую:

— Ви росіянин?

Спочатку, перелякавшись, повертаю до нього розгублену фізіономію: звідки йому можна було дізнатися про те, хто я такий?!

— Ні, я німець, — не червоніючи маневрую. — А чому ви мене мали за росіянина?

— А по газеті суджу. Це ж російська газета?

Тепер я бачу, що джентлмен упіймав мене на брехні: коли я німець, то чому б я розмовляв з ним російською мовою?!

Але розгубитися, значить, видати себе з головою, і я спокійно відповідаю:

— Я жив колись у Росії, і тому цікавлюся її мовою й тепер. Останні ж роки я жив у себе дома, в Німеччині.

— Ви емігрант?

— Ні, не емігрант: з Росії мене ніхто не гнав, та й не держав мене там ніхто. — Цими словами я хотів відштовхнутися від брехні, яку я сказав йому спочатку.

Мені здалося, що це російський емігрант, бо володів він російською мовою досить пристойно, правда, мішаючи деякі слова з якоюсь іншою — слов'янською. Видавати ж себе відразу і значить переходити з самого початку на ворожі розмови радянської людини з людиною невідомого мені і може ворожого політичного настановлення в даному випадку я не мав ніякої охоти.

Словом — я «німець», жив у Росії, тепер учусь в Італії на судно-будівельному факультеті технологічного інституту.

— А ви очевидно росіянин? — запитую я, коли бачу, що повернув до себе джентлменові симпатії. — Ви давно з Росії?

— Ні, ви помиляєтеся: я не росіянин, я болгарин. Сам я з Софії.

— Алез, добродію, ви зовсім добре володієте російською мовою і можна подумати, що ви росіянин!

— Ні, це не так, щоправда російську мову я вчив ще в гімназії: читав багатьох росіян, вивчав Пушкіна, Гоголя, Тургенева. Та й моя рідна болгарська мова має багато спільного з російською: коріння ж одне!

— Так. А тепер ви живете в Італії чи просто?..

— Учусь в Римі. Вчусь співати, а оце всього десять день як приїхав до Неаполю.

— Он як. Надовго?

— Важко сказати. Розумієте, в мене через співи заболіло горло, а в Неаполі найбільші горлові медичні авторитети. Отже — я лікуюся.

Джентлмен справив на мене приємне враження. Видно, що людина дуже культурна, до схочу начитана й симпатична взагалі. Я вже починаю шкодувати, що не сказав йому про себе правди. Бо коли б вийшов якийсь скандал, і мені довелося б комусь показувати свої документи, симпатії між нами порвалися б відразу.

Та повертатися назад уже зовсім пізно, і я дотримуюся розпочатої лінії конспірації.

— А ви вчитеся в Неаполі? — звертається він до мене, переконаний цього.

— Ні, — заминаюся я. — Розумієте, я ще не вчусь — я збираюся цього року тільки складати іспити на судно-будівельний факультет.

— В Неаполі?

— Може тут, а може в Міляні, або Римі. Побачу, зараз ще дуже важко про це щось певне сказати.

— А чому не в Берліні? Там у своїй країні звичайно вигідніше б та й навчальні заклади нібито кращі. Взагалі Німеччина...

— А в мене про Берлін зовсім інша думка, — брешу я нахабно, бо на той час в Берліні зроду не був. — Навпаки: там знаєте темп скажений, рух надзвичайний. А Італія романтичніша...

— Як сказати!.. — Я бачу, що дискусію розпочинати значить сісти в калошу зовсім одверто. Хочеться якось завернути розмову, а він, ніби розуміючи моє внутрішнє непомітне хвилювання, провадить: — В Італії треба вчитися митцям, а технікові та інженерові роботи в ній мало! Хіба ще на півночі біля Швайцарії... Я й сам, приміром, торік закінчив фінансовий факультет. Але вчився я в Парижі. А от співати, треба, звичайно, в Римі... це визнано всіма.

Надворі зовсім темно. Місяць потух за Везувієм і Неаполь лежить розсипаною жменею солодких порошинок. З моря дме прохолодою і мармуровий бар'єр починає пекти пронизливим холодом крізь тоненькі рукава не до нього пристосованої італійської одежі.

— До речі, чи не краще поговорити нам в ресторані? Зійдімо нагору.

— Гарезд! — погоджуюся я з його пропозицією.

І ми йдемо з настоящего й нагрітого мармурового місця, покидаючи назавжди розсипані солодкі крупинки розкішних будівель. Тільки тепер я приглядаюся до білого джентлменового глясичного обличчя і мені стає зрозумілим, чого він так легко говорить про навчання то в Парижі, то в Римі, то в Берліні. Я бачу, що з цією людиною мені поряд не можна йти, але я йду, бо розумію потребу цього.

— У вас напевне багато тут знайомих? — запитує безпеліційно він. — Ви з німцями чи росіянами дружите?

— Та як сказати?.. Буває що з росіянами, буває з німцями, та треба сказати, що в мене в Неаполі і тих, і тих дуже мало.

— А росіян тут багато?

— Не знаю... не думаю, щоб багато, — відповідаю я неохоче і мені здається незвичайним і непотрібним таке запитання.

Ми підходимо до цілого ряду ресторанів. З кожного долітають звуки національних італійських мелодій і смачний запах беззмінних неаполітанських макаронів. Від цього ще дужче хочеться їсти і я пропоную зайти до найближчого ресторану. Але мій супутник категорично не погоджується:

— Хіба це ресторан?! Пробачте, але я дозволю сьогодні собі вас глядіти. В гастрономії я орієнтуюся добре! Хе-хе...

— Що ж, ведіть...

І ми йдемо далі, звертаючи в освітлені сотнями блискучих лампок квартали й майдани. Я нічого не маю проти: на всякий випадок ми наближаємося до фунікульору, що везтиме вниз.

— Росіяни, тут звичайно є, бо ж дипломатичні відносини між країнами досить налагоджені... і взагалі... а ви не в росіян живете?

— Я... в росіян. На майдані Гарібальді...

— Ах, як добре! Це зовсім близько: я живу на віа-Рома в отелі «Лондон». Коли ваша воля, ми можемо зустрічатися. Я розумієте й сам страждаю за своєю мовою, а ми з вами — гляньте — зовсім вільно розмовляємо хоч подібною до болгарської.

Ми повертаємо ще за один ріг, і перед нами щедро освітлений ще один напис:

Miranasuli

— Сюди й ходімо! Це ресторан досить пристойний. Щось під французів. А втім — і сами побачите...

Увійходимо. На нас відразу звертають увагу і, тільки но встигаємо сісти, покірно підбігає офіціант.

Я цілком покладаюся на смак свого супутника, бо у виборі ресторану він себе зовсім не скомпромітував.

«Досить пристойний», думаю я. «Видно добрий буржуазний собака!» Ресторан і справді розкішний. Відвідувачі виблискують шовком і золотом. Музика грає націоналістичний фашистський гімн. Словом, я бачу, що попав туди, куди не слід попадати пролетарським письменникам.

Але стіл накрыто і я вдруге констатую не абиякі джентлменові здібності в гастрономії!

— Дуже хотів би послухати ваших співів. І коли ви співаєте ще краще, ніж керуєте...

— Розумію вас! — сміється він. — І дуже вдячний за похвалу. Звичайно, коли б... — і він дивиться в той бік, куди зник офіціант. — Не вистачає для симетрії прекрасного полу. Розумієте, треба...

Але я категорично протестую, і він, за хвилину смокчучи рожеву лімонаду, погоджується:

— Ви маєте рацію: хіба можуть італійки дорівняти російським жінкам? Погоджуюся: їх ви знаєте краще! Хе-хе. Я не помилився?

— О, ні, я набагато скромніший, ніж ви про мене гадаєте.

— Он як? А в Неаполі ви напевне вже встигли познайомитися з гарними росіянками? З дипломатичних кіл! — І, не вичікуючи на відповідь, торочив далі:

— Думаю, що матиму щасливу нагоду з вашою поміччю, коли на те ваша ласка, познайомитися з гарненькими росіянками.

Мене весь час непокоїть його настирливе бажання дізнатися про тутешніх росіян. Навіть більше: познайомитися за мою допомогою! «Чого захотів?» — думаю я. «Але чому він морочить голову росіянами, коли я йому ясно сказав, що я німець?»

— Пробачте, — звертаюся я до нього, — чому ви вчилися на фінансовому факультеті, коли маєте здібності співати? Адже ви загубили час зовсім даремно.

— Це знаєте історія проста. «Семейна неув'язка», так би мовити. — І, смокчучи лімонаду, він починає розповідати, як це трапилось. Він, мовляв, мав охоту бути професійним актором ще з дитинства. Але його батько — поважний офіцер королівської армії — категорично повстав проти цього:

— «Ти син значних батьків, і зовсім тобі не личить бути за комедіянта!»

Це мучило хлопця, і коли вже дійшло до університету, батько, потішаючи, промовив:

— Коли хочеш учитися співів, доведи мені, що закінчиш якийсь інший спеціальний факультет. І коли ти будеш освічена й цілком самостійна людина, тоді ти матимеш право співати на сцені.

— І я дові! — вигукує він. — Тепер, закінчивши фінансовий, учуся в Римі співати.

За столом, що стоїть поряд, весела компанія молодих хлопців гуляє, сміючись і випиваючи. Таких компаній навкруги чимало, і я на них не звернув би уваги, та один з хлопців повернувся до нас обличчям і підняв догори блискучого ножа. Всі навкруги нього зареготалися і мій сусіда заворушився в своєму кріслі. Він теж повернувся — ніби ненароком — і тепер сидів уже обличчям до веселої компанії.

За хвилину я помітив, що мій сусіда непомітно переморгується з хлопцями, що сиділи поряд, і я зовсім ясно зрозумів справжній зміст попередніх моїх з ним розмов про росіян.

— А знаєте, добродію, — навмисне голосно звертаюся я до нього. — Він перелякано повертає до мене обличчя і напружено слухає.

— Що, що? Пробачте, я прослухав.

— Я кажу, що італійські шпики справжні остолопи! Ви розумієте, от, приміром, збирається він за мною слідкувати, а я його вже бачу! Раніше ніж він мені!

При цьому мій сусіда так почервонів і так захвилювався, що я й сам злякався своїх слів.

«Так он що ти за супчик? — злісно подумав я. — Ну, мене обдурити важко!»

— Скажіть, будь ласка, за вами напевне теж слідкують? — намагався придуритися я. — Ви ж також чужинець в Італії.

— А якже! Слідкують, — брехав він, заспокоюючись тим, що я може нічого не помітив, і не думаючи його образити, вигукнув свою переконану безапеляційну думку про італійських шпиків.

— Я, розумієте, живу в Римі зовсім недалеко від палацу Муссоліні. І поліція щотижня мене перевіряє.

— А за мною, — кажу я знову, — за мною цілими ватагами ходять! Скрізь і завжди. Хіба може тому, що я читаю російські газети? — показую я на «Последние новости».

— Напевне так. Вони вас мають за більшовика — чого доброго! — І він роблено, театральньо зареготався. — Чого доброго за комуніста мають вони вас?!

Відповісти на цю істерику так, як треба було, я не мав найменшої можливості: мене оточувала з усіх боків п'яна шатія. Та ще й група, що з нею переморгувався мій «приятель». Проте відповідь мою він знав авансом, бо як я вже переконався, про мене він мав знати все до подробиць. І я, двозначно посміхнувшись, видушив:

— Чого доброго...

Весела компанія, що сиділа поряд, раптом піднялася — всі разом, як за наказом невідомого диригента, — і зі сміхом почала розплачуватись, але як я вже потім помітив, у них не вистачило грошей і кожен по черзі почав щось шепотіти на вухо офіціантові.

Компанія вийшла, не справивши нібито найменшого вражіння на мого болгарина, і він сидів у кріслі, підспівуючи і підсвистуючи мирному темпові ледачої — як увесь ресторан — оркестрі.

— Ви жили в Парижі? — перепитую я давно відоме. — Розповіли б щонебудь про Париж.

— Що ж саме, з якої опери? — всміхнувся він.

— Та з якої ж? До речі, невже ви не мали нагоди познайомитися в Парижі з гарненькими росіянками? Для цього їх, здається, там вистачить!

Він почервонів удруге, на цей раз очевидно побачивши, що вибредатися важко.

— Ба ні, — неохоче, але вимушено розповідав він: — знайомих росіян я маю в Парижі досить, але жінку серед них я зустрів тільки одну. Власне тільки одну — порядну і висококультурну людину. Це — Родзянко.

— Як, як? Родзянко?!

— Так, Родзянко. — І, дивлячись на мою здивовану фізіономію, додав: — Чи бува не знаєте її й ви? Як мені відомо, її лід в Росії обіймав високу державну посаду.

— Що ж це за жінка?

— О, це — людина! Це ідеал людини! Такі вміють кохати і віддаватися цілком. Крім того — культурал Виховання! Ерудиція!

Це мені пригадало газету «Последние новости», що лежала поряд і, наблизивши її до очей, я прочитав:

Сегодня в клубе Его Величества Великого Князя Николая Николаевича (улица ля-Шозе № 8 — 52) состоится общее собрание донского казачества по вопросу об организации и окончательном оформлении штаба.

Просьба ко всем господам донским казакам явиться на собрание без опозданий.

Да, думаю я: «наdejда юношей пітаєт». Але голосно цього я не кажу. І мій «приятель», зазираючи в газету, каже:

— Да, вони працюють, організуютьс'я! Шкода їм своєї батьківщини.

— І невже вони сподіваються реставруватися в Росії? Це ж бред!

— Знаєте, а хіба більшовизм не був бредом? — Це він говорить з безперечної злості до мене за те, що я його все таки добре викрив. І головне — тримаюся своєї лінії!

— Був більшовизм найхоробливішим бредом! — повторює він свою глибокодумну «аналізу історії більшовизму».

— А знаєте, Франція робить прикре вражіння дешевої повії ще й тим, що вона абсолютно всіх дегенератів та головорізів пускає до себе ночувати. Убивця з Італії, генерал з Росії і найбільший ворюга, з якої завгодно країни, знаходить тепле місце поміж усіх інших у Парижі! А чи не знаєте ви, що це має спільного з культурою й честю?

Годинник посуває вперед незрозуміле перехрестя тоненьких пальців. Коли я не помиляюся, то вже дванадцять година. Мені не віриться: невже так швидко пройшов час? Зовсім непомітно.

Виходить, що буржуа не помиляється, заходячи до цього ресторану, непомітно прогуляти вільний довгий вечір серед музики й світла у розкішному сусідстві лімонади і жінок — однаково противних. Вони не помиляються: для цієї мети ресторан «Mirapasuli» не можна замінити нічим розумнішим!

Я пропоную йти. І, дїставши гаманця, збираюся розплачуватися. Але мій болгарин категорично протестує:

— Як смієте ви це робити?! Я мушу платити, бо ж я вас сюди запросив!

Ще б пак? Звичайно ж платити треба йому! Обов'язково йому. Інакше я остаточно виявлю зрозумілу приналежність його до п'яної компанії, що вийшла раніш, нашепотівши повні вуха офіціантові. І я хочу це зробити! Я здаюся, щоб остаточно перемотги:

— Що ж — ваша правда. Пробачте... — і я сідаю. Офіціант швидко приносить рахунки і я бачу серед стовпця рівно виведених чисел підкреслене — «вісімдесят лір».

Я ніби ненароком зазираю в рахунок і, коли він платить уже гроші, наївно запитую:

— А ці вісімдесят лір чом окремо?

— Це в нас з сеньйором — хе-хе! — свої старі рахунки.

При цьому він переможно стукає офіціанта по плечах то-ненькою долонею.

— Він знає, завіщо бере гроші!

«Так, думаю, сволота, вчишся в Римі співати, лікуватися приїхав до Неаполю? Син генерала — фінансист і актор! Цікавишся своєю слов'янською мовою й «гарненькими росіянками з дипломатичних кіл»? Чого доброго: сподівайся, хлопчику!»

— Будь ласка, — пускає він мене наперед і я бачу зовсім ясно, як позаду мене йде офіцер поліцейської управи. Але це галюцинація, це здається тому, що офіціант нахилився так, як він завжди нахилиється перед поліцаями.

І я йду вперед.

Мене трясє від злости.

Заспокоює тільки те, що й я ж йому трохи прибрехав, і хоч відомо, коли він поліцей, то зі мною познайомився спеціально й своїми брехнями я його ні в чому переконати не міг, все таки він про мене знає все! Але гра з офіцером, який при всьому бажанні мені не може нічого зробити, це мені сподобалося і я ступав по панелях твердо.

На вулиці ніч.

Місто потроху, правда, зовсім непомітно тухне й затихає. Це — на вулицях. А біля фунікульору, що везтиме нас униз на віа-Рома, натовп росте: з усіх ресторанів, кін та вулиць, що є на Сан-Мартіно, люди збираються спускатися вниз додому.

Мій «приятель» іде мовчки. Він, очевидно, проклинає себе за те, що поліцей з нього нікудишній; за те, що він мав усі можливості обкрутити мене навкруги пальця; за те, що йому це — чортяка б його вхопила! — треба було зробити. Він проклинає мене, напевне, вдєсятеро лютіш за те, що я, набрехавши йому так само, як і він мені, все таки об'їхав його краще і хитро зірвав з нього маску.

Але ми мовчимо: гра триває. Мені просто цікаво: чим закінчуються такі історії? Йому ж треба було дізнатися про тутешніх росіян і може зовсім широко хотілося познайомитися з «гарненькими росіянками з дипломатичних кіл»! Йому досадно, що ні чорта він від мене не взяв, а розкривати себе вже пізно і цілком неможливо.

Мені припадає на думку: дай, думаю, в фунікульорі перед самісіньким прощанням з ним признаюся, хто я такий, і цим доведу, що брехав я не тому, що боявся, а просто з бажання заморочити його. Хай, думаю, він це відчує ще раз, і багато болючіше ніж раніше!

Ось ми вже дістали квитки, зійшли на чистенький освітлений перон і коли кондуктор, як тисячу разів, як завжди раніше, надув пухирі пухких щок, я задьористо вигукнув:

— Дорогий добродію! Набридло гратися: скажу вам чистісіньку правду: — ніякий я не німець, ніде я не вчуся. Я просто вам — за це пробачте! — голову морочив. За це, повторюю, дорогий добродію — пробачте!

— Хіба? — ніби дивується він.

— Слово честі! — переможно кричу я болгарині в вухо. — Слово честі! Я з Радянського союзу. З України. Чи чули ви, що то за країна така?

Він намагається дивуватися. Він вилуплює на мене очі: дивується. Але я зовсім ясно бачу, що все це роблено й театралью. Все це видумано пустоголовою людиною! Він зовсім не дивується, бо хіба все це невідомо було йому раніше?!

І в вилуплених очах, і в іронічних зморшках навмисне зроблених щоками, я бачу — злість.

Злість на мене тому, що він поводить себе як я — не може! Він не може сам зірвати свою маску, хоч я зірвав її давно. Під нею — поліцай! Під нею — шпик!

— Я просто шиф-офіцер з радянського пароплава, — кажу я спокійно. — А за гру пробачте! Я просто не знав, хто ви. А обережним треба бути завжди! Адже в Римі й за вами стежать?

— Це цікаво. Та чи бува ви й мене не маєте за шпика?

— О, ні, ні! Я про вас багато кращої думки. Ви зовсім, крім того, неподібні до мавпи в трикутному капелюсі. І навіть ви сами себе ображаєте, навіть розмовою про поліцай?

Мій «друг» має одну прекрасну властивість: в усіх подібних випадках його симпатична фізіономія буряковіє й дивується: — де захована кров цієї зовсім білої випеченої шкіри?!

— Це цікаво, — роблено дивується він. — Це дуже цікаво! — І кров поволі розпливається по м'яких щоках. — Дуже шкода, що нам треба розставатися. Ви б були щось про свою країну розповіли. Дуже шкода!

— О, я дуже люблю розповідати про свою батьківщину. І шкодую — повірте — не менше вас, що годинник і військова судова дисципліна перешкоджають мені це зробити. Добре вам: — ви ж ніякій військовій дисципліні не підлягаєте? Добре вам!

На цю іронію він відповідає досить нервово. Він швидко садить мене в трамвай, що веде до порту, і грубо тисне мені руку.

— Сподіваюся, що нагоду поговорити з вами я ще матиму завтра? Може знову в «Miramasull»?

— На жаль, добродію, на превеликий жаль! В Неаполі лишилося мені ще бути — на жаль! — одну тільки добу і її я маю присвятити своїй команді. Завтра я поведу своїх товаришів-матросів до кіна.

— Он як? Ну, бувайте...

Я бачу, що він розчарований з моєї сьогоднішньої з ним зустрічі. Ще б пак! Шановному поліцаєві, акторові й фінансистові паризької комерційної академії абсолютно не щастить в його першій професії! Я не знаю, чи багато і далеко він поуне національне болгарське мистецтво співу, коли з подібними здібностями гратиме свою ролю і в театрі?

Навряд! Далеко не піде національна болгарська культура, викохана на холодному фашистському ґрунті теплої Італії серед приємного сусідства цитрин і лаврів!

Я щасливо доїхав до порту. Перед потрібною мені зупинкою до мене підійшов кондуктор і ласкаво попередив:

— Сеньйоре, вам уставати на наступній зупинці.

Звідки він про мене дізнався? Кондуктор! А втім, все ясно.

Коли я пройшов портові ворота, всі шпики, що нервово прогулювалися біля них, спокійно розійшлися. Це мало визначати, що на пароплаві вже всі сплять і я найдовше затримався в місті.

— Що ж, пора й їм!

Уже перша година.

Ранком я згадав, що треба б написати листа до товаришів на Україну, і я каліграфічно вивів на сіруватому конверті:

*U. S. S. R.
Кам'янець - Подільське
Міськпарком
І. Ю. КУЛИКОВІ*

— Дорогий Іване Юліановичу!

Цього довгого романтичного листа я пишу під голубим небом соняшної Італії. Навкруги дивні «чудеса ботаніки», як любив у подібному випадку говорити наш незабутній Володимир Маяковський: третину кола, центром якого я вважаю наш пароплав, займає тепле і до чортиків голубе Тиренське море,

з якимись незрозумілими зайчиками на поверхні. Праворуч чудовий острів Капрі, де зовсім недавно жив один з наших найулюбленіших і найгеніяльніших українських письменників — Михайло Коцюбинський; далі — Сорренто, стара, як дідова борода, Помпея і над усім страшний та величний — Везувій.

Ліворуч пейзаж незрівняно блідіший. З цієї характеристики треба тільки виключити хібащо розкішне Сан-Мартіно — декоративну красу всього Неаполю, що, підвівши голову догори й утопивши її в одвічному морі ріденького туману, гордо стоїть над містом. Далі — знову море, прозоре італійське море, що входить до названої вже третини кола з незвичайним для Італії центром.

— Дуже мало: незвичайним!

Дуже мало.

Та це ви зрозумієте, коли я скажу, що до бортів нашого звичайнісінького пароплава «Томп» щовечора приходять сила італійців поглянути на пароплав не зовсім зрозумілої країни. Частина з них оглядає наш червоний — з серпом і молотом прапор, решта ходить просто біля трапу, заклавши руки в кишені й покурюючи довгі бамбукові люльки з поганим тютюном.

Перші радо махають нашим матросам, коли вони з'являються на бак-борті або на кормі, а другі вовками дивляться на цей привіт. Другі — носять на грудях зеленувату коронку фашистів, а перші — клясову ненависть до неї й них.

Все це рельєфно контурується біля нашого пароплава, що є центром небачених чудес ботаніки.

Я знаю, що ви, Іване Юліановичу, більше за мене мандрували за кордоном і могли б усе, про що я писатиму далі, знати з подробицями, коли б не колосальна різниця між реалістичною й бізнесменською Канадою і заплутаною в павутинні романтичного туману — Італією. Між ними просто немає нічого спільного, а тому я й зібрався про Італію вам написати.

Дуже шкодую, що не міг зустрітись з італійськими революційними письменниками. — Їх в Італії майже немає. Всіх їх примусив емігрувати за кордон режим шаблі й кулака: фашизм.

Ранком кожного дня, коли я сходжу на теплий берег Неаполітанського порту, щоб піти до міста, — ранком кожного дня, незалежно від моєї на це згоди і мого на те бажання, я зустрічався з романтикою.

Ми знаємо романтику всі.

Кому з нас вона глибоко не в'їлася в печінку ідеалістичною суттю своєї філософської основи? Кому з нас вона не набридла, настирливим намаганням реставрувати почуття жалю до вилінялих козацьких шароварів та вошивих синіх жупанів у людей, що колись цей жаль приховували, і вселити його до світоглядів і серць людей мого покоління?

Італія — всупереч твердженням багатьох авторитетів, зовсім не подібна до нашої країни, але її романтика подібна до романтики української з великої літери. Різниця між ними хібащо в тому, що те, чим затуманюють свої твори наші романтики, настирливо й законно живе в Італії.

Щодня я йду до міста.

Цілий день до самісного вечора, аж поки всі шпики, що встигли загубити мене в різнобарвному натопті вулиці, не зйдуться чекати на мене до воріт товарового порту, я блукаю вулицями Неаполю. І в усьому, починаючи від бендюжників, що цілсінський день тягнуть лямку віжок своїх надзвичайних коней-слонів, і кінчаючи кіньми, що цілу добу тягнуть велетенський тягар вантажу, видно хоробливий туман романтики.

Бендюжник важко стогне. Ще б пак! За цілий день безперервної роботи з парою своїх коней він дістає п'ятнадцять-двадцять лір. Та бендюжник часто не розуміє причин своєї біди, часто не бачить страшного становища, коли нічого їсти: він весело підстьобує коні.

А коней прибрано чистенько: — на кожному з них солом'яний від сонця — бриль, і сила різнобарвних пір'їн — з яких це птахів? — а всю зброю прибрано люстерками та камінцями всіх кольорів та відтінків. І батога — підстьобувати невтомних коней — прибрано такісінськими ж пір'їнами і розмальовано точнісінськими фарбами.

Тим батогом він б'є коні.

Є другий батіг жорстокіший і гостріший, і ним б'ють бендюжника. Саме з цим батогом я зустрічаюся скрізь, починаючи від порту і кінчаючи затишними ресторанами й парками, де у водогроях плавають романтичні лебеді, а на голови звисають екзотичні пальми.

Я виходжу з воріт і мене зустрічає поліцей у зелених шароварах і романтичному капелюсі з галунковими рукавичками та гнучким, як романтика — стеком. Я заходжу до каварні і мене зустрічають чорні очі жандара теж у м'якому трикутному наполеонівському капелюсі, в чорному фракку з круглими фалдами й старовинною блискучою шпагою.

Це — державний батіг, що боляче б'є по спинах бендюжників і всіх, хто не хоче везти. Це державний батіг, одягнений в знайомі вже мені рожеві пір'їни й блискучі люстерка. Це — туман. Це — ідеалістичне затуманювання й приховування романтикою серць і куль.

Але я бачу їх наскрізь, і розумію, кому служить стиль туману й рожевих пір'їн. І я проклинаю романтику!

Романтику, що в ній захований батіг. Романтику, що затуманює серця й кулі: вона добра зброя в руках державного батога й добрий батіг на спину італійським бендюжникам.

Та повстають протиріччя! Сила протиріч, як поліцаї на центральних портових воротах: Італія — батьківщина світового футуризму, колишнього салдата проти холоду й туману! Італія — батьківщина Марінетті, що, можна сказати, породив футуризм у відомих нам формах!

Дорогий І. Ю.!

Чи пригадуєте ви книгу Миколи Асеева «Разгромированная красавица?» В цій книзі автор наводить і описує зустріч з цим «королем світового футуризму», на одній з вистав його театру. І — ви пригадуєте? — коли глядачі перед закінченням спектакля почали голосно протестувати проти лівих вибриків Марінетті, до залі розкішного театру Сан-Карло увійшов мало не полк озброєних карабінерів. В їхній присутності Марінетті закінчував виставу спокійно. Під охороною захищеного в обов'язкову романтичну форму фашистського державного батога закінчував свою п'єсу «король світового футуризму».

І ви гадаєте, що Марінетті перестав бути ним?

Нічого схожого! Навпаки, перед виставою в тому ж неаполітанському театрі Сан-Карло Марінетті сказав, що, попоїздивши по Європі, він переконався, що справжній футуризм у традиційно-войовничих формах залишився тільки в Італії.

Та ці протиріччя стають зовсім ясними, коли згадаєш знаменну формулу: «підеш ліворуч, потрапиш праворуч».

Футуризм «найлівіший» з усіх мистецьких форм пішов за порятунком до правої, фашистської форми заховувати колючий батіг на спини людей, що не хочуть везти! Футуризм потрапив під захист романтики! І треба сказати, що адресу захисника свого він знайшов з математичною точністю. Тепер футуризм з романтикою в Італії живуть дуже мирно.

Чи можете ви сказати про такий «симбіоз» у нас на радянській Україні?

Нічого схожого: у нас вони гризуться, бо не знаходять можливості жити мирно на ґрунті однієї радянської культури. І я думаю, що зовсім не випадково автор славнозвісних «Вальдшнепів» — романтик Хвильовий перший звернув увагу суспільності на аналогічні націоналістичні хиби «Жанни батальйонерки» футуриста Шкурупія.

І я також думаю, що вони перестають бути футуристами й романтиками. Бо ж чи потрібно пролетарятові ховати колючий клясовий батіг на спини буржуазії й націоналізму? Ні, не треба. Цим батогом треба навчитися бити одверто. А бити одверто — мистецтво дуже важке.

Ми творимо це мистецтво. Найлівіше мистецтво в світі. І саме тепер повстає перед нами питання оформлення його.

Питання творчої методи — одвертої, ясної й не прихованої, форми літератури пролетаріату.

Про неї ми говорили мало. Зовсім не говорили. А наші «метри» продовжують експлуатувати старі, сторічні методи і форми, не розуміючи, що стилі, які так вірно служили буржуазії, стилі, користуючись якими написано більшість буржуазних романів, стилі, з яких і тепер користуються емігранти з білими погонами, не можуть служити пролетаріатові з його зовсім новим змістом, життям та творчим темпом.

Бо невже ви гадаєте, що в Італії після пролетарської революції, яку незабаром зробить робітнича кляса, невже, кажу, ви думаєте, що й тоді італійська робітничо-селянська міліція носитиме трикутні наполеонівські капелюхи і старовинні шпаги на чорних фраках?

І невже ви думаєте, що в тій же Італії, після тієї ж пролетарської революції бенджюнки уквітчуватимуть свої батоги рожевими пір'їнами невідомих птахів?

Я думаю, що ні. Стиль туману — романтика — непотрібний буде тому, що батіг у руках бенджюника повернеться проти-лежним кінцем. Саме тим кінцем на спину буржуазії, яка зараз муляє йому руку, бо цей кінець не квітчувано ніякими рожевими пір'їнами, як і все в Італії, що не на показ.

Може всі ці комбінації надто механічно переносяться з місця на місце і зі становища в становище. І, може, врешті все це й справді тільки комбінації з вашого погляду?

Нарешті ще одне:

... Колись жила формула: «письменникове слово — є його діло». Шкода тільки, що робота багатьох з мого покоління зосталася роботою тільки над словом, поставленим за самоціль. До нього часто зводилося діло. Ми повинні боротися за те, щоб письменникове діло не лишалося словом. Для цього, показуючи героя, не можна затушковувати його вчинки формалістичними прийомами та вправами автора. Це повинно також значити, що робота над формою пролетарської літератури повинна стояти на одному з найважливіших місць усієї системи нашої роботи.

Дорогий Іване Юліяновичу! Ви мені пробачте мій далекий «екскурс» від «поетичної» італійської романтики, з якої я почав цього довгого листа, аж до питань наших робочих буднів. Я її (романтику) глибоко почав ненавидіти з того часу, коли побачив, кому служить цей стиль туману і рожевих пір'їн, що старанно приховує в собі гострий клясовий батіг на спини тим, хто не везе покiрно.

Ваш Сава Голованівський.

Джовані розповідав мені факт, який урядовці звать анекдотом. Говорив він притишено: цьому була за причину стара конспіративна звичка ховатися від людей. Сьогодні він ставився до мене зовсім довірливо і тиша його голосу була не про мене, а про всіх, хто спокійно йшов повз нас, і, перепрошуючи, легко штовхався в бік.

— Ви знаєте, є така газета «Popolo d'Italia» — «Італійський народ». Редагує її Арнольд Муссоліні: брат славнозвісного диктатора Беніто. Треба сказати, що людина він дуже недалекого розуму і майже нічим не заслужив призначення на редактора. Кажу «майже», бо братові диктатора не треба ніяких заслуг, крім однієї: заслуги бути диктаторовим родичем. Газета — шовіністична. Є ще друга газета: «Nazio», як і всі, подібного політичного настановлення.

Приїхав одного разу Арнольд до свого високопоставленого брата. До цього приїзду диктаторів палац прибрали й уквітчали, як до справжнього великого свята. Увечері був бенкет на Арнольдову честь.

— Знаєш, набридли вже мені перські килими й шовкові скатерті, — сказав Беніто Муссоліні. — Поскидаймо все це й їстимемо на застеленому газетами столі.

— Гаразд! — як завжди погодився редактор.

— Ну от: ти їстимеш на «Popolo d'Italia», а я на «Nazio», — заміявся італійський дуче й фашистський бог. — Ти на «народів Італії», а я на «нації»!

Арнольд реготався. Історія здалася йому приємною. Він звичайно завжди готовий їсти на італійському народі, як його славнозвісний брат Беніто на італійській нації!

Може такого факту й не було, та нас дуже мало треба «агітувати», щоб ми повірили в протилежне. Ця «анекдота» тільки заплутує кінці: і починаєш не розуміти, що ж врешті в Італії звать анекдотом?

Джовані йде поряд. Сьогодні він змінив свою одягу на чистішу і пристойнішу, бо «мінятися», як можна частіше — це його звичка конспіративно триматися серед одягнених у наполеонівські капелюхи й чорні фраки людей.

— Всі анекдоти в Італії то є життя! А життя то є нахабна й непотрібна вигадка! Та власне про це в Італії дві зовсім протилежні думки.

— Як і скрізь, — гукаю я.

— Так, як і скрізь!

Ми виходимо за ворота порту на широчезну закурену вулицю віа-Сан-Філанджері. Треба дуже далеко йти, щоб потрапити до якогось кіна чи театру. Бо віа-Сан-Філанджері

то ще припортова вулиця, і живуть у ній люди, на яких італійське кіно не розраховує.

— Знаєте, — розповідаю я дорогою до трамвая. — Мав я сьогодні розмову з сеньйором Вольпе. І уявіть собі — про політику!

Сеньйор Вольпе — тихий інтелігент. Інтелігент, яких дуже багато в Італії. Він не має своєї кляси, але служить він буржуазії. Просто як спеціаліст у своїй справі. Покірно, як людина, що швидко пристосовується до всяких обставин. До фашистських «обставин» він пристосовувався дуже швидко — так як тисячі подібних йому джентлменів.

Тепер в Італії чесному інтелігентові дуже важко. Фашистський чобіт шалено тисне на вільнодумців, якими часто бувають інтелігенти. Він примушує їх переходити до себе на службу. Він примушує ховати в запілля скептичне ставлення до себе. Фашизм — гнітить.

Нещодавно трапився був випадок з професором мілянського університету Жені. Цей професор ніколи не був ворогом капіталізму. Навпаки, його роботи в теорії й педагогії завжди намагалися довести, що життя без бога перетворюється в нудну й буденну прозу, що капіталізм — зберігає бога і значить ця форма суспільних відносин є єдина цивілізована й доцільна форма.

Та навіть такий реакційний професор не міг втриматися від того, щоб врешті визнати й підкреслити похилу площу економічної кризи, по якій все нижче й нижче падає фашистська Італія.

Зробив це він дуже обережно й тактовно на одній зі своїх лекцій в університеті. Ніхто неначе й не заперечував його слів.

За кілька день, коли професор знову повертався з університетської лекції, він ще з вулиці помітив, що вікна його кабінету незвичайно розчинені. Виявилось, що зухвалий наскок банди фашистів добре віддячив старому професорові за його скептицизм: — всі меблі кабінету були потрошені, всі папери його дорогих архівів знищено, розірвано тисячі книжок його дорогої економічної бібліотеки.

Професор мало не збожеволів.

Вся його багаторічна робота, всі його багатющі архіви пропали!

І коли про це професор пожалівся Муссоліні, дуче відповів:

— Пан професор напевне знає, що довгий язик не завжди виправдує те, що з нього сповзає. Отже — нарікайте на себе!

Сеньйор Вольпе — тихий інтелігент.

І чи не довелось б і йому «на себе нарікати», коли б він вчасно не потурбувався про фашистівську коронку? Бо мати якусь іншу, хоч і дуже льояльну до фашизму, думку, — значить потім безрезультатно «нарікати на себе».

На пароплаві сеньйор Вольпе наївно, як школяр, запитав:

— Скажіть, як у вас організована молодь? Партийна так би мовити.

— Як же ж організована?— відповів я. — Є комуністична спілка молоді, що носить Ленінове ім'я, є піонери — третє покоління комуністів.

— Ага розумію: партія — перше, потім... як вони у вас звуться?..

— Комсомол, — диктую я.

— Ага, це друге, а ще є третє? — запитує.

— Так.

— Так це ж точнісінько, як і в нас! Точнісінько!! У нас теж три покоління: перше — фашисто, друге — авангардіо-фашисто, і третє — балліла.

— А леж, сеньйоре Вольпе! — починаю я «переконувати» фашиста.

Та капітан на цих словах припинив огонь, що з ним я збирався диспутувати. Він покликав мене до кубрика:

— Ви з ума зійшли! — сказав мені капітан. — Не лайтеся з ним!

І я зрозумів, що в цій країні легко зійти з ума: кожен фашист говоритиме, що комуністи запозичили у фашизму оргструктуру. А такі думки можна почути дуже часто.

— Так, вони дуже хорошої думки про себе, — сміючись стверджує Джовані. — Вони себе люблять більше, ніж люблять їх. За цю «нелюбов» фашисти карають суворо! Та з карами у них виходять цікаві курйози.

Одного разу, приміром, коли саме судили групу італійських комуністів, якийсь робітник, напившись п'яним, почав на вулиці галасувати:

— Нехай живе Третій Інтернаціонал!!!

Цього, звичайно, було досить, щоб поліція, попобивши йому ребра, відрядила п'яного до поліції. Та найцікавіше вийшло, коли почали допитувати.

— З якого ти року в комуністах?— запитали його.

— Я не в комуністах, — справедливо відповів заарештований, — я зроду не був комуністом.

— Ах, так?! А ну, дайте йому!

Били його доти, доки він примушений був сказати, що він — комуніст.

— Скільки членів у твоєму осередку?

— В якому осередку?

— Та говори, собако!

— Не знаю.

— А не знаєш? Дайте йому.

І його били знову, поки він вирішив спастися від неймовірного катування, вигукнувши:

— П'ятсот!

Поліцаї справедливо злякалися: п'ятсот комуністів в одному осередку залізничного депа, де працює всього тисяча робітників!

— Ти розкидав проклямації першого серпня?

— Я?

— Ти, ти!

— Ні.

— Ах, он як? А ну, дайте йому.

Словом, його примусили визнати, що він розкидав проклямації першого серпня, і що він комуніст з 1910 року. Бо що мала робити людина, коли її примушують щось визнати, під загрозою вбити? Так само примусили його підписати й протокол про допит.

Прийшов день суду. І коли вислухали свідків, виявилось, що першого серпня, в день, коли він, за підписаним ним самим актом, мав розкидати комуністичні проклямації, він уже був заарештований в цій самій справі і сидів ув'язнений.

Це було викрито і процес став доброю агіткою за комуністів. А все таки робітник «заробив» два роки ув'язнення.

На процесі цієї ж групи комуністів стався ще один пристойний скандал.

Коли прочитали обвинувачення, яке нібито визнав один з комуністів, якого вбили перед самим судом, в ту хвилину, коли він «пробував тікати», виявилось, що акт підписав сам комуніст через три дні після його смерті!

Словом, на тому суді поліція оскандалилася добре, бо навіть із слухачів, в числі яких робітників не було, хтось голосно вигукнув:

— Сеньйори, вдруге працюйте уважніше!

Бо чого міг в такому випадку побажати поліції блискучий буржуа?

Поліція не пішла по залі розшукувати того, хто своїм вигуком привселюдно її образив. Ні! Вона тихо намагалася «зам'яти» очевидний скандал. Проте не думайте, що хоч одному з комуністів пощастило скористуватися з нього: всі в тюрмі, і тільки два з них спромоглися втекти після суду!

... Ми знову на віа-Рома. Вона вже остогидла мені. І вдень, і особливо вночі, її шум м'який і солодкий ніжно сповнює вуха. Все — від фарб і кольорів до шуму гумових підошв та твердих шин фіятів наповнено цим набридлим солодким блиском і влеливим гомоном.

І зовсім не шкода, що завтра знімаємося з якоря і знову відпливаємо в море. Навпаки, тільки тепер видно, як усе тут одноманітне й однобарвне в місті «краси й сонця». Як усе тут присолоджене й удаване! Безсильне й мертве!

Не уявляю, як почував би я себе, коли б мені довелося тут жити довше; коли б піти на це примусила мене сила якогось обов'язку. Джовані на це відповідає зовсім справедливо:

— Якось жили бі Хіба я не живу?

— Саме «якось»,— співчуваю я цій упертій людині. І я бачу, що й Джовані живе «якось». Йому добре встигла набриднути ця «краса й сонце», та що може зробити людина, якій загрожує смерть у рідній країні? Що вона може зробити?

— Нічого! Поліція про мене трохи забуде, тоді я й повернуся додому,— заспокоює себе Джовані.

— Нічого!

Праворуч від театру Ельдорадо ріг вулиці блищить освітленою плямою розфарбованих афіш. Ми вирішаємо йти до кіна з веселим натовпом італійських буржуйчиків.

Джовані дуже шкодує, що тепер літо і він не може повести мене до театру Сан-Карло. Торік там був Маринетті і я міг би його побачити. Але зараз уже сезон закінчився. Джовані говорить це таким тоном, ніби я збираюся його в чомусь обвинувачувати. Смішно. Він посміхається теж:— «для симетрії».

... Відрізнити нас від решти публіки дуже важко. Ми пробуємо говорити німецькою мовою. Це нам удається. І тепер нас не можна обвинуватити в тому, що ми комуністи і маємо якийсь зв'язок з капосною Москвою! Ми просто—німці та й годі! І ми просто йдемо до кіна.

Хіба може про нас хтось подумати інакше?!

... Над самісінькою головою касирки кіна на віа-Рома висить табличка з розцінкою місць. Розцінка написана по-європейському чисто-білою фарбою на сірому фоні.

Ви можете на неї дивитися скільки завгодно. Можете навіть перепитувати в касирки про ціну місцям. Та коли ви протянете руку з грошима у маленьке скляне віконечко, не сказавши, яке саме місце ви хочете купити, вона сумлінно відріже квиток першого місця.

Ви розкриваєте рота, намагаючись сказати, що шість лір за квиток першого місця заплатити не можете, бо ви, приміром, звичайний робітник і заробляєте всього десять лір на добу! Але кільця гострих блискучих ножиць вже категорично розійшлися і гроші треба платити категорично. Коли ж ви хоч слово скажете про це, касирка ласкаво відповідь:

— У кого немає грошей, тому нема й кіна...

Коли ви хочете піти до кіна, ви мусите мати багато грошей. Проти цього б ви зовсім не суперечили, та ви звичайний робітник і заробляєте (коли ви саме той один з десятих, що потрапляє на роботу) всього десять лір на добу.

Добре одягнені й годовані сеньйори чоловічої й жіночої статі, не запитуючи про ціну, беруть квитки.

Вони повільно увіходять до залі й сідають там, де їм подобається: у них квитки першого місця й сидіти їм дозволено скрізь, де душі завгодно.

Всі сидять тихо, чекаючи початку сеансу.

Він починається незабаром. Відрізняється початок від початків наших картин покищо тільки реклямами. Реклямують усе: звичайні калози, і надзвичайного короля Вікторіо-Еммануеля третього, одеколон і міністра фінансів, диктатора Беніто Муссоліні і блискучі фінки знаменитої фірми «Інк». Реклямують усе, за що платять великі гроші і за що дякує уряд.

Публіка дивиться тихо, не перечитуючи голосно написів.

Це було б некультурно!

Італія — країна культурна.

Починається кіно-журнал. Зміст його шовіністичний. Зміст його — більше того — агітаційно-шовіністичний. І зовсім незрозуміло, чому агітує італійське кіно дрібних буржуїв впершу чергу, коли серед робітників місце — з їхнього погляду — «тонше» й прорватися воно може швидше?

Правда, далі вам стає зрозумілим, що картину й журнал побудовано на «сатиричному» висвітленні подій за кордоном. Це вже — розвага.

Розважатися має право тільки буржуа. Бо:

— Італія — країна фашизму.

— Фашизм — колонізатор!

Розважатися можна пристойно, попосміявшись над колоніальними народами.

Ось висувається замурзане обличчя негра з-за бліндажу. Це — імперіялістична війна. Навкруги вибухають набої — негри ховаються по кутках окопів. Їх кілька чоловіка. Набої вибухають навкруги... До окопу підходить італійський салдат — «білий» — і забирає їх усіх голими руками.

Ну да: негри зовсім не можуть встояти проти «білого»! Десять негрів проти одного. І цей один «білий» — символ капіталу й диктатури фашизму — забирає всіх голими руками.

Мрія солодка, що й казати! Можна розважатися хоч увечері в затишному кіні, думаючи про:

— «переляканих,

некультурних,

нездатних —

серйозно боротися» — негрів!

Але — колонії горять повстаннями!

Негри — протестують кулаком!

Це — не в кіні, а в житті!

Це — не сміх, а факт!

Вони починають протестувати і в кіні. Екран темнішає від густого сіруватого напливу.

На екрані негри знову.

Вони чомусь, зовсім невідомо чому, опиняються в цирку. Вони тікають. Вони ховаються від «білого». Вони бояться «білого» як огню.

«Білий» — символ сили й «цивілізації».

Так це уявляють собі італійські кінематографісти чи, власне, ті, хто примушує їх так уявляти.

Очі «білого» проникливі як світло!

Руки «білого» — страшні як фашизм!!

Негри довго шукають захисту під високими стінами цирку. Та врешті вони додумуються до «розумної» витівки.

В церковних лаштунках лежать опудала ослів. Негри швидко витягають солому і ховаються в костюми цієї «хитрої» тварини. Вони стоять мовчки, рідко й грубо по-тваринному ворущаються у них.

Але очі «білого» проникливі як світло!

Але — кулак «білого» важкий як фашизм!!

Салдат — символ сили й «цивілізації» — лякається тварини, але відразу схаменувшись і зрозумівши, що це звичайнісінькі собі осли, хапає рушницю і випускає цілу обійму в них. Осли падають мертві. Спочатку падає задня частина кожного з них, потім голова, бо в опудалах — по кілька негрів. І коли «білий», сміючись та потішаючись, зриває шкіру з негідної тварини, він бачить, що там... прокляті негри.

Негри гинуть, не обороняючись.

Негри — не можуть боронитись.

І взагалі вони — осли!

Заля рече. Заля реве тихо, але «всім нутром».

Негри лежать, а «білий» стоїть однією ногою на тілі одного з них. Він переміг навіть позою!

Але колонії — горять повстаннями!

Негри протестують кулаком!!

Негри — перемагають!!!

І це не в кіні, а в житті!!

Про це механік не дає можливості подумати задоволеній аудиторії. Вона встигла вже щиро посміятися з «ослів» і щедро нагородити аплодисментами свого героя «білого».

Світло міняє напрям.

На екрані знову реклами блискучих калош і сіренького короля Вікторіо-Еммануеля третього, реклами одеколону і міністра закордонних справ Італії, диктатора Беніто Муссоліні і фінських ножів найславетнішої фірми «інк».

Навіть це ви можете побачити, коли в кишені вашій дзвенять срібні монети в пристойній кількості.

У кого пристойної кількості грошей немає, тому немає й кіна!

Та власне ні ми з Джовані не шкодуємо, ні італійські робітники не гублять від того, що дуже рідко потрапляють на подібні видовиська. Найкраще було б, коли б це «мистецтво розважатися» залишилося зовсім при його творцях!

... Після такого кіно-фільму спалося погано.

Джовані мене випроводив на пароплав і ще довго розповідав мені надзвичайні пригоди, що траплялися з ним у далекій Болгарії.

І я побачив, що крім героїв у трикутних чорних капелюхах з блискучими наполеонівськими шпагами на чорних фраках є ще герої, які гниють в портових вуличках багатьох італійських міст. Вони мають також свій бойовий, войовничий авангард, крихіткою якого є — ніби притиснутий нігтем до землі — Джовані.

Вони горбаті й невеличкі, але їх — дуже багато. Така сила, якої не може собі уявити жаден герой важкої трагедії, яка ще інакше зветься фашизмом.

Неаполь — Генуя — Босфор — Одеса
Вересень 1930 р.

PORTO

MAVRIZIO

Руку людини, що шукає Порто-Маврізіо, блукаючи в замишуватому павутинні заплутаної мапи, я спокійно беру своєю рукою і переносу в самісінський край Італії туди, де, важко вдаючись, розмежуються дві «союзні» держави: Італія й Франція.

... З Неаполю ми знялися майже ввечері. За Везувієм уже почало рожевіти і від того вода теплого Тіренського моря ставала фіолетовою. Але від причальної тумби, з якої тільки но засмаглий італійський вантажник зняв петлю чотирицалевого троса, ще плазувала рівна — з витягнутою шиєю — тінь.

Команда була вся нагорі: змотувала троси й кінці, а боцман з притаманню тільки йому непосидячкою готувався знову мити палубу. Від думки про це матроси незадоволено мимрили під ніс кострубаті лайки. Але голосно проти боцмана повставати ніхто не смів.

— От вийдемо в море!

— Встигнете! — умовляли його матроси, а в рукав додавали:

— Старий чорт!

Та боцман був — незрозуміло чому — милостивий і на цей раз — чи не вперше? — погодився поступитися на півгодини своєю любов'ю до товстого шлянгу, що важко надуваючись, десять раз на день повторював свою функцію — викидати білу навалу піни на без того чисту поверхню палуби.

Пароплав боком відштовхнувся від причалу. На березі зібралися випроводжати усі наші неаполітанські знайомі: сеньйор Вольпе, тов. Джовані, товстий артільник, що ніколи не відмовлявся від запропонованої йому чарки, і ще багато людей.

Дехто з них напевне чекав хвилини, коли пароплав заховається за обрієм намащеного моря, і вони спокійно зможуть прогулювати «зароблені на комуністах» гроші. Такими були всі, хто ходив у чорних костюмах з довгими бамбуковими люльками в зубах.

І тільки у Джовані світилася в очах тепла приязнь, сумна самотність і пустота на серці.

Але чути, як сюрчить на мостику капітан і вигукує в рупор свої накази перший його помічник. Від слів тих і протяжного капітанового сюрчання машина важко зідхає, за кормою починає пінитись — спокійно як сеньйор Вольпе — Тіренське море.

Мені не хочеться дивитися назад: там стоїть Джовані. А в його серці — біль за людьми з країни, за яку він бореться все своє згорблене життя. Я йду на бак-борт і сідаю на ретельно складені кінці.

І я знову бачу Неаполь.

Він стоїть перед очима дуже ясно, він хитається й шпигає в носі неприємним запахом вузеньких завулків, у яких не може проїхати підвода. Він тече довгими вузлуватими вулицями й крутиться в незрозумілому колі блискучих майданів. Це — Неаполь: місто тепла і світла, і місто холоду і тьми. Все це залежно від того, скільки людина має на поточному рахунку в будинку, що його охороняють два величезні мармурові леви. Той будинок зветься: банко-ді-Неаполі.

Але скільки людей знають, що то за будинок, і скільки з них розуміють його призначення?

Для кого існує світло й тепло?

Біднота, що охоплює тісним товстющим кільцем усе місто, гниє в халупах, з обваленою глиною стін і зволоженою халабудою стелі.

Біднота —

тижнями!

місяцями!!

роками!!!

сидить без роботи.

Але скільки може жити людина, не заробляючи? Людина, що має дружину, дітей? Людина, що її діти бавляться в бруді замиської вулиці, а дружина хвора на туберкульозу? Людина, яка й сама є ходячий каталог смертельних хвороб?

Скільки може прожити така людина, одержуючи навіть державну «допомогу» — дві ліри на добу.

День?

Тиждень?

Але не місяці!

Не роки!!

І яка перспектива? Що буде далі?

Далі ліквідують ще десяток підприємств, як оце ліквідували нещодавно консервну фабрику в Неаполі. Далі на вулиці з дружиною й дітьми, але без хліба й квартири, опиниться ще тисяча робітників, що носять це ім'я вже тільки силозвички — чесно й гордо носити його.

Далі?

Далі зорганізується ще одна «грумада допомоги бідним». До неї ввійдуть володарі великих капіталів та правителі колоній.

Вони кидатимуть свої об'їдки «на користь бідним».

Далі?

Далі зорганізується, як оце тепер зорганізувалося в Італії, ще десять «товариств посилення державного бюджету», але робітники ходитимуть голодні й обірвані.

Бо хіба дрібні подачки можуть полатати велетенську діру, яку зробила капіталістична криза в мурі італійського державного бюджету? І хіба може якийсь — таким чином посилений — бюджет задовольнити робітників своєю «допомогою»? І хіба потрібна робітникові подачка, поки в руках його чути гру блискучих м'язів? Робітникові, що звик працювати з ранку до вечора? Заробляти — власним горбом!

Проте дивуватися не треба: це закон капіталістичного загнивання. Це — наближає безславний кінець: крамниці, забиті крамом як гноем, він коштує копійки (буквально), але народ ходить обірваний і голий.

В Порто-Маврізіо один з агентів радторгфльоти розповідав про ці «товариства», що «посилюють державний бюджет». Він розповідав випадок, що трапився з ним особисто.

— Це установи, — каже він. — Справжні «установи».

Діло було в Міляні, куди він пішов працювати, коли тільки його відрядили до Італії. Як і всі робітники радянських установ за кордоном, він одержував платню закордонною валютою. Її він завжди обмінював на італійські гроші в крамничках, що розкидані на усіх вулицях усіх італійських міст.

Одного разу пішов він міняти гроші. Треба було відшукати традиційну крамницю — філію банку-ді-Рома.

Ось і вона: вівіска синьої фарби й корона вгорі. Та напису він не прочитав, бо мову ще знав погано. Думав: — зайду, там скажуть.

Заходить. Подає гроші.

Беруть. Видають йому якісь папірці. Він їх бере та й іде з крамниці, бо, звичайно, в державних установах гроші видають правильно й перевіряти їх немає потреби.

Касир устав і, нахилившись, дякує.

Робітник радянської установи прийшов з папірцями подібними до грошей і показав їх своєму товаришеві, але той вилуцїв на нього очі:

— Хто це зробив?

— Як хто? Я!

— Ти, радянський громадянин?

— А якже? Треба ж було перемінити доляри на італійські ліри.

— А ти що зробив?

— Як що? Перемінив, — відповів розгублено наш службовець.

Виявилося, що зелена коронка і трафаретна синя фарба вівісок зовсім не визначає, що то філія банко-ді-Рома. Це довів факт. Бо замість попасти до банку службовець радторгфльоти саме й попав до «товариства сприяння державному бюджетові» і, віддавши там свої доляри, одержав замість них жовтуваті подібні до грошей папірці з патетичними написами:

Ви справжній син своєї нації! Своім внеском ви збільшуєте міць нації! Бог віддячить за це!

— Що ж я зробив? — гукнув службовець радторгфльоти. — Тепер зрозуміло, чому так сумлінно похитувався прилизаний касир в маленькій крамничці.

А вона, та крамничка — спосіб «посилувати міць нації». Бідна нація, вона теж потребує подачок на бруку кожної вулиці! Вона бере ті подачки з охотою, навіть запевняючи, що:

— Твоїм поступком заробляєш божу милість!

Словом усе нібито й нормально: підприємства ліквідуються, ходить сімсот шістдесят шість тисяч робітників без роботи, а державний бюджет «росте», бо кожен, хто хоче бути «сином своєї нації» — так же ж? — служить їй дрібною подачкою, кидаючи її на бруку, де стоїть крамничка з синюватою вівіскою й зеленуватою короною.

І хіба ви й досі не розумієте, що це —! — шлях до максимального державного росту?

Але Джовані говорить, що він не один, і ми йому віримо. Віримо в силу людей, що ходять нібито притиснутими до землі. Віримо в силу людей, що тижнями й роками сидять без роботи. Віримо в об'єднану силу вузеньких італійських вулиць у закуреній частині кожного міста...

... Пароплав іде безшумно, і коли сидиш у кубрику, здається, що він стоїть на місці. Від цього стає моторошно. Я йду на мостик, до вахтенного штурмана Михайла Миколайовича. Він стоїть, сумуючи, закутаний у свою чорну військову шинелю; є чого сумувати: вже більше як місяць не був дома! І штурман тихо говорить:

— Легко «ти моряк — красів сам собою»!

— Що, скупив додому?

— Та як сказати? Знаю тільки, що з більшою охотою йшов би на схід, ніж оце на захід.

... Навкруги було зовсім тихо. Позаду синіло море, а порту, здається, не вистачало б на те, щоб пароплаву зручно повернутися. Крім «Томпа» в порту стояв ще катер з проіржавілими бортами та одна плоскодонна баржа.

На березі цвили дерева, і тільки кілька найбільших будівель підводилися з гущавини пальм та лаврів. Від цього важко було відразу сказати, чи велике це містечко.

Пустота в порту ясно доводила, що такий великий пароплав, як наш, заходить сюди надзвичайно рідко. Люди, з роззявленими ротами, обходили, оглядаючи з усіх боків рідкого гостя.

Щохвилини їх ставало більше. І тільки деякі з них (ім ніяково було очевидно одверто роззявляти рота) довго й безуспішно поралися біля довгов'язої вудки з наколотою на гачок крихтою хліба.

Згори видалося надзвичайно цікавим, як вони щоразу, закидаючи гачок, моментально починали роботу спочатку, бо в'їдлива кефальна дрібнота враз об'їдала смачний хліб з гачка, повторюючи це щоразу, коли біла смачна крихта з'являлася у воді. Словом, дрібна кефаль добре пообідала з приводу нашого приїзду, і скільки настирливі рибалки не повторювали геройський жест, закидаючи довгов'язу вудку, ціла пляма кефальної дрібноти тільки й встигала задоволено покручувати хвостиками.

Сьогодні мали розвантажувати решту дощок. І треба було гадати, що при отаких темпах, якими живе Порто-Маврізіо, ця робота тягтиметься досить довго, а ледачі італійські провінціали встигли нам добре набриднути. Цього також намагався переконати й капітан:

— Чого спішите, ще встигнете оглянути містечко.

— Та мені не терпиться.

І ми вдвох з товаришем, одягнувши нові неаполітанські сорочки, ішли до міста.

Сорочки італійської роботи й фасону, як виявилось далі, приховати нас не могли. За кілька годин усе населення знало, що до Порто-Маврізіо прибув великий пароплав і — головне! — радянський.

Ми йшли вузькими вуличками й на нас озиралися різні люди, навіть «шеф-імперіо»,¹ найстарша й найповажніша особа в усій окрузі, щось ехидно шепнув на вухо своєму блискучому супутникові, оглянувши нас упевненим адміністративним поглядом шефа.

Молодий шефів супутник ввічливо пропустив свого патрона наперед і, пройшовши вузьку хвірку, обидва зареготалися.

¹ Шеф усієї провінції.

На вулички тиснула незвичайна для нас тиша: спокій далекої провінції поклав важку традиційну печать на вчинки людей і важко було погодитися з тим, що й взагалі всі вони придатні до якихось вчинків. Вони не ходили вулицями: вони просто стояли серед них, розмовляючи один з одним і одинокий випадковий автомобіль обережно повертався, огинаючи їх беззвучно.

Автомобілі тут були й справді випадкові. У них сиділи якісь надуті персони, очевидно не з тутешніх. По їхніх обличчях можна було сказати, що ці люди зайняті думкою про те, що виконують високий і врочистий політичний чи торговельний обов'язок.

Авто огиало зайнятих розмовою серед вулиці провінціалів і мовчки їхало далі. Тоді вся вулиця зупинялася й, повернувшись, дивилася йому вслід, балакаючи про поважного пасажира.

Можна тільки з гордістю підкреслити: на нас в Порто-Маврізіо дивилися з чи була не більшим здивуванням, ніж дивилися б може й на самого Муссоліні, коли б і він ошасливив людинність тихої провінції своєю персоною! Головне ж те, що на нас дивилися як на щось зовсім незрозуміле. В цьому нерозумінні було безумовно щось зоологічне і хоч в даному випадку ми з моїм товаришем мали правити за зоологічні екземпляри, мене заспокоювало протилежне: бувають випадки, коли розгублена й здивована мавпа зацікавлено й незрозуміло оглядає людину, якою в такому випадку був кожен з нас.

Зоологією несло від кожного зверненого на нас погляду.

На другий день, наприклад, усі городяни знали про випадок, що трапився з одним нашим матросом. Він увійшов до крамниці і попросив подати йому сорочку. І, коли зацікавлений чужоземцем і ошасливлений покупцем крамар виконав прохання, матрос серйозно сказав:

— Тропо каро?¹

— Чому? — здивувався крамар. — Я ж вам про ціну не говорив і слова. Сорочка коштує двадцять п'ять лір.

Тоді матрос індиферентно сказав:

— Кванта коста!²

І лише після цього зацікавлений, здивований, розгублений, але цілком щасливий, крамар зрозумів, що покупець — радянський матрос — переплутав вивчені слова й замість запитати спочатку «кванта коста» відказав «тропо каро», тобто сказав «дуже дорого» перед тим, ніж крамар сповістив, що сорочка коштує двадцять п'ять лір.

Вийшов курйоз, з якого реготався й сам матрос, та він власне й не винен був.

¹ Дуже дорого?

² Скільки коштує!

Тропо каро (дуже дорого) треба вивчити найперше, бо кожен крамар править ціну в п'ятеро дорожчу, ніж коштує купована річ. І навіть помилившись стилістично, ніколи в даному випадку не можна помилитися практично.

Отже на другий день про випадок знало все містечко...

На розі найцентральної вулиці віа-Данте біля готеле-ді-Франція поважно похажали полісмени. Вони носили високо голову «блюстителів порядку» і не розмовляли аби з ким. Такий вчинок міг би знизити авторитет адміністративно-політичної особи, якою є поліцаї у чорній сорочці, в очах звичайної смертної людности. А авторитет — це чи не головне в адміністративній роботі.

І хоч до наших запитань поліцаї ставилися з неменшою увагою й зацікавленням, ніж звичайні сеньйори в хоч пом'ятих та брудних, але все таки — комірцях, їхня адміністративно-політична персона скидалася на півня в різнобарвному оточенні заклопотаних курочок.

Він ладен був кинутись на кожного, хто порушив би чим державою затвердені закони поведження й руху на вулиці, як це робить у всіх випадках півень, кидаючись на якусь непокірну курку.

Вигляд — розумний і поважний — у поліцаїв зостався розумним і поважним виглядом.

В представництві розповідали випадок, що нібито трапився в Римі, і траплявся мільйон раз скрізь:

Американець Морган пожертвував італійському урядові на організацію протитуберкульозних установ — силу грошей. На них збудували кілька диспансерів і організували курси санітарної перепідготовки поліцаїв. Тут їх учили науки про те — чому саме заборонено плювати на тротуарах, як за це штрафувати і т. д.

Одного разу якийсь сеньйор плюнув на вулиці. До нього підійшов поліцаї і сказав тоном вивченого свого діла «блюстителя гігієнічного порядку»:

— Плювати на вулиці не можна!

— Чому? — запитав здивований сеньйор, твердо переконаний, що в полісменову пику плювати теж не можна.

— Тому, що я вас заарештую!

Більше нічим поліцаї — вивчений і проінструктований у справі боротьби з туберкульозом — не міг пояснити заборони плювати на вулиці.

— Бо я вас заарештую!

В спроможність поліцаїв на таке «обґрунтування» протитуберкульозних законів можна легко повірити, бо вони (поліцаї) і в Порто-Маврізію ходять як півні в пишному стаді заклопотаних курочок і тільки наближення якогось вищого чина

примушує на якусь мить витягтися й приставити до трикутного капелюха два пальці.

Віа-Данте несе на собі вузьку трамвайну артерію, що з'єднує Порто-Маврізіо з Порто-Онегліа — два невеличких містечка однієї провінції «Імперіо».

Ця вулиця трохи жвавіша за інші і своєю архітектурою, і однаково чистенькими будинками, де містяться різні державно-адміністративні й духовні установи, і огороженими високими пальмами — тротуарами нагадує вже вулиці більшого міста.

Дивує неймовірна кількість попів. Якщо сісти на лавочці якогось невеличкого скверу, то протягом десятих хвилин ви зустрінете не менше як десять попів. Усі вони однаково траврні в своїй стандартній одежі — чорних довгих мантиях і оксамитових брилях.

Населення ще дуже довірливо ставиться до божественних проповідей, та віра та хитається й, нахилившись, падає все частіше. В одному невеличкому селі провінції «Імперіо» трапився навіть цікавий випадок саме з цього приводу.

Це село завжди мала на оці поліцейська влада, бо дуже часто непокоїло воно її своєю політичною «нестійкістю». Все село складалося з батраків одного заможного фермера.

Року 1921, коли ще в Італії «можна було обирати» до сільської управи, всупереч бажанням влади, попала більшість соціалістів і комуністів.

В наслідок цього сільського попа оподаткували були нарівні з багатьма селянами, що жили з «вільних професій». І коли піп одержав податкове оповіщення, він, забувши про свою «божественну місію», озвірів і розсердився.

— Як? Мене оподатковують нарівні з крамарями? Хіба релігія то є торгівля?

Хтось порадив йому подати до сільської адміністрації заяву, з'ясувавши їхню «помилку», але піп заздалегідь знав, що не інакше як зі сміхом читатимуть її в сільській управі. І він відповів:

— Ці бунтівники все одно не знімуть податку. Вони ж безвірники!

— А ви б мадонні помолилися добренько, може хоч вона вам допоможе.

Але святий отець махнув рукою на прохання в мадонни. Він знав, що хоч вона його завжди поважала, як канчук спину, тепер вона до нього притаїла любов спину до канчука. І він вирішив, що багато корисніше вдатися з молитвою до провінціальної управи.

На другий ранок святий отець виводив поламані літери цієї молитви на рівенькому аркуші гербового паперу:

„Наше село — сами безвірники. І вимагати з мене податок однаково, що вимагати його у шинкаря в країні антиалькогольників, або в господаря дому розпусти в країні, де немає жадного порядного мужчини.

З усього ясно, що я, як святий отець, ніяк не можу погодитися на те, щоб управа шибеників та безвірників прирівнювала священнослужіння до ремесла чи торгівлі. Наша сільська адміністрація за це безумовно попаде в пекло. Бо свята церква ніколи не торгувала — вона тільки спасає душі. В такому ж селі як наше, де більшість населення не вірить у страшний суд, де священослужителів дуже багато роботи спасати їх з пекла, оподаткування мене вважаю незаконним.

На основі цього й прошу податок з мене зняти. За це ви матимете з милости одвічного бога святе помилування вашої душі*.

Незабаром скаргу знову чомусь передали до сільської управи і на ній уже в селі написали таку резолюцію:

1. «Який дурень в країні антиалькогольників відкриватиме шинки?

2. «Який ідіот відкриватиме доми розпусти, де немає мужчин, тим паче порядних?»

Лоцман Порто-Маврізіо клядеться, що це правда, і що випадок цей був близько Міляну в провінції «Імперіо» в одному бідному селі.

Можна собі з цього прикладу легко уявити той — покищо — гострий кут, під яким хитається трон святої мадонни. Бо Італія країна храмів та монастирів. Кожен з них стоїть кам'яною скелею, вирізьблений та розмальований руками старовинних італійських майстрів: руками тисяч рабів римської імперії.

І коли дивишся на це сплетіння велетенських мармурових арок та колон, коли бачиш, якими фарбами та відтінками розмальовано голубині очі святої мадонни, тоді тільки розумієш той гострий кут, під яким хилиться, погойдуючись, божественний трон.

І навіть, коли він ще тільки хитається: яке вже це велике досягнення для революційних сил!

Бо змалку виховані на фоні храмів і монастирів, арок і колон, кольорів і тіней, мадонн і спасителів, попів і черниць, — більшість італійців глибоко приховує в собі віру в щось надземне.

А те, що вивчено змалку, вростає дуже глибоко в світогляд людини, і коли він, цей світогляд, хитається, то вже це щось визначає.

Випадок, що трапився з попом, як і сам лоцман стверджує, був тоді, коли «можна було ще в Італії обирати». Тепер при владі фашистів такої розкоші не дозволяють захованими в кишенях фінками і вагою диктаторського кулака. Цей кулак дуже важкий, і на попа, навіть у тому ж таки селі, тепер не

накладають податків, бо сільську управу населення не можна обирати з комуністів.

А хіба вірна «розквітові Італії» і «гегемонії нації» фашистська партія може сказати, що шинків не треба навіть в країні антиалькогольників?

Звичайно ж ні!

Таким чином попівський алкоголь влада намагається плодити навіть у селі «божественних антиалькогольників».

Як ми перебували в Порто-Маврізіо, якраз розпочався процес словенських революціонерів на протилежному боці Італії — в Трієсті.

Як відомо, це місто є центр Джулії і його силоміць приєднали до Італії. В цій місцевості більшість населення — словени. Але фашизмові італійському, що весь час готується до нових воєн з сусідніми країнами, зовсім непотрібно, щоб Джулія мала свою словенську мову та культуру.

З цих міркувань тут зачинено словенські школи, оголошено мову поза державним законом і примушувано миритися з італійською культурою, ширячи її огнем і мечем. Це, звичайно, викликає суворі протести місцевого населення.

Але сила фашистського кулака міцна. В ці дні всі газети в Італії галасували:

«У нас ще вистачить куль і пороху, щоб послати їх у спину ворогові!»

На цей раз і справді вистачило. Уряд організував «показовий суд» над сімдесят вісьма словенськими селянами, обвинувачуючи їх у державному шпіонажі, вбивствах фашистських поліцаїв, антиіталійській агітації і т. д.

Справді ж ніякого шпіонажу не було, бо всі вони боролися проти національного поневолення. Всі вони не хотіли миритися з італійським так само як і зі «своїм» югославським фашизмом.

За це їх засуджено.

Про виконання присуду газети галасували багато менше, ніж про всякі подробиці «акту обвинувачення», видуманого бездарними головами фашистської поліції й підписаного самими підсудними наслідком неймовірних катувань, які поліція вчиняє в подібних випадках.

На другий, а тим паче на третій день нашого перебування в Маврізіо весь порт був засипаний пахучими сосновими дошками, що їх привіз сюди «Томп». Маленький акуратний портик блищав жовтою плямою сухої соснової навали. Раніше, коли дошки лежали в трюмі, важко навіть було повірити, що їх так багато може з собою взяти один невеличкий пароплав.

Механіка й техніка в Порто-Маврзіо в багатьох випадках простіша за батумську. Люди, сила людей від зводу забирають кожен по дві дошки і несуть їх на спині. Бо везти кіньми зовсім нікуди: складати треба в десяти-дванадцяти кроках від пароплава під густим залізним тином. Вантажники бігають швидко, бо їх примушують поспішати: за кожен з вини адміністрації порту затриманий день вона має платити нам золотою валютою.

Внизу під бортами пароплава нишпорить сила рибалок. Одначе, крім ловити рибу, кожен з них ще ловить очима людей, що йдуть з пароплава до містечка й назад.

В каюткомпанії обідали як і завжди жартуючи й сміючись.

— Коли знімаємося? — запитав хтось.

— Напевне позавтра. До Генуї, — відповів капітан.

Але наш приємний спокій перервало троє людей, що ввійшли до каюткомпанії.

— Пробачте, капітане, — сказав знайомий нам підрядник, — тут вашого матроса заарештували.

— Нашого матроса? Завіщо?

— Ось вам цей сеньйор розповість. — І товстий підрядник вистрибнув, покотившись, як м'яч, по палубі. Він був і справді незрозумілої «комплекції» й нагадував собою «ваньку-встаньку», при чому весь тягар був у нього в круглому череві, і, здавалося, що його дерев'яна фігура от-от перекинеться.

— Цей сеньйор, — показав він на третю людину, що стояла попереду заарештованого матроса.

Капітан суворо глянув на матроса і перепитав розгубленого джентлмена:

— За віщо ви його заарештували?

— Розумієте, ваш матрос хотів їхати до Савони...

— А хіба це заборонено?

— Ні, розумієте...

— В чому ж річ?

— У нього, капітане, мало грошей, а знаєте в дорозі бувають усякі випадки...

В каюткомпанії між собою всі переглянулися і тільки капітан ніби не зрозумів:

— Чому ж ви за нього так турбуєтеся?

— Наш обов'язок, капітане.

— А хто ви такий?

— Я? — і він ніяково зам'явся. — Я, розумієте... це мій обов'язок, служба.

М'явся він тому, що всі ми знали його обличчя, бо щодня зустрічали з вудкою в руках на березі під бортами «Томпа» в товаристві багатьох подібних. А хіба можна людині, що весь час удає «рибалку» біля радянського пароплава, привселюдно визнавати свою «основну» професію.

— Розумію, розумію, — виручив його капітан, сідаючи назад до столу. — Добре, дякую...

Поліцай зник, червоніючи і хвилюючись. Матрос тов. Манолі сів біля столу і почав розповідати пригоду:

— Розумієте, надумав я їхати до Савони. Пішов на вокзал по квиток, бо ж знаю, що в Італії це робити можна, і з міста до міста ми завжди їздили. Став я в чергу. Раптом підходить до мене оцей поліцай:

— Ваші документи.

Я показав. Він дивився, дивився, а тоді й каже мені:

— Куди ви збираєтеся їхати?

— До Савони, кажу. Ось і квиток.

— Чого ви туди їдете?

— Треба.

— У вас там родичі? — питає.

— Це, сеньйоре, моє діло.

— Тоді, будь ласка, потрудіться зі мною до поліції пройтися.

— Я до поліції не піду.

— Як так? — питає.

— Як бачите: не піду! Коли вам треба, можу з вами піти на наш пароплав.

Поліцай пом'явся та й пішли ми.

Дорогою він питає:

— Сеньйоре, скільки ви маєте грошей?

— Це моє діло.

— Я вас питаю.

— Алеж я вас про це не питаю, сеньйоре, — кажу я.

— Більше він ні про що не допитувався. А коли ми зустріли цю товсту мавпу, поліцай попросив доповісти вам про все.

Унизу під трапом кучка «рибалок» оточила викритого поліцай, що тільки но вийшов від нас, і розпитували його про пригоду, напевне заздрячи на отаку «перемогу» шпика над комуністом.

Шутка сказати! Та ж йому пощастило «піймати комуніста» саме тоді, коли він надумав їхати аж до Савони!

В каюткомпанії всі сиділи мовчки. Тільки капітан незадоволено мимрив до матроса:

— І чорти вас носять...

Справді ж його зовсім не носили чорти. Він просто хотів поїхати до Савони, так само як кожен з нас до Риму, або Турину.

Та за кілька хвилин до каюткомпанії тихенько підійшов знайомий вже нам поліцай і запобігливо запитав:

— Можна, капітане? На секунду.

Капітан вийшов і, нахилившись над його вухом, поліцай сповістив ображенням голосом і тоном, що «пробачте», вийшла

плутанина, до Савони поїхати «вже» можна і що «будь ласка» він пропонує свої послуги.

— Пробачте, можна їхати, — нахилившись перед матросом, перепрошував він. — Знаєте, вийшла така прикра плутанина... Надвечір матрос Манолі таки поїхав до Савони.

Другого дня в час перерви на кормі сиділи матроси. Вони пили чай з бляшаних кухликів і розповідали свої одвічно нові, хоч і вдесьте повторювані, пригоди з Петською Гудком і Ванькою Угрозиском.

Хтось визирнув з-за кубриків і сказав:

— Збори!

Всі підвелися і, не перериваючи своїх розмов, пішли на бак-борт, де збори відбуваються завжди і де вже й тепер чекали на них матроси. Всі мовчки вмощувалися на шестисантиметрових кінцях твердих і білих від одвічного купання в воді багатьох морів. І тільки тверді дерев'яні колодки важко постукували об блискучу підлогу бак-борту.

На зборах обговорювали багато цікавих питань: про виконання промфінпляну, про кока й артільника, про дисципліну й поведження деяких матросів і т. д.

Всі тихо й уважно слухали доповідь про потребу точно і вчасно виконати промфінплян, зробивши ще три великих рейси протягом кількох осінніх місяців; що треба заощаджувати вугілля й олеонафт, уважніше ходити коло машин і т. д.

І якось дивно було чути й розуміти ці рідні й знайомі слова, близькі й пекучі справи своєї радянської батьківщини.

Унизу ходили «рибалки» і співали монотонної та романтичної пісні:

«О, донна Клара
Та та та та-та та-та!»

Але чи не плювати нам було на монотонний спів, на голови прекрасним співакам з італійської поліції і рибалкам у мутній воді маленького порту на Тіренському морі? Ми обговорювали свої справи! Нам дорога кожна крапля олеонафту і кожен шматок рудого донецького вугілля! Нам треба виконати плян з честю і, не лякаючись загрозливих стеків і галункових рукавичок, ми говоримо про це.

Унизу збиралися «рибалки» і напевне за нашим прикладом «мітингували». Говорили ж вони тихше за наших, щоб добре чути було, про віщо мовиться мова нагорі.

Уже насувався вечір і єдиний в порту катерок погойдувався на непевному ґрунті своєї тіні, що, як і він, хиталася, відга-няючи колокругами від бортів.

На бак-борті засвітили ляпки і збори тривали далі; іноді хтось плював за борт, де «мітингували» й собі неспокійні «рибалки». Від слини, що падала вниз, водою йшли круги і «рибалки» нервово смикали вудками, думаючи, що настирлива кефальна дрібнота знову встигла обгризти смачні крихти білого хліба на синюватих гачках.

Лоцман у Порто-Маврізіо не дуже горда людина: коли раз на місяць сюди заходить пароплав, щоб забрати важкі залізні діжки з прованською олією, тоді він грає роль лоцмана, розмовляючи з капітаном поганою англійською мовою, коли ж сюди заходить радянський пароплав з дошками, які треба розвантажувати, він швидко перекидається на вантажника.

І цілий день, аж поки сонце не накаже кінчати роботу, лоцман бігає від пароплава до залізної огорожі, старанно складаючи жовтувату сосну високими стосами.

Потім він приходить на корму і починає розповідати кочегарам всякі історії. Розповідати він майстер! Один з матросів перекладає, а решта уважно слухає всякі пригоди на морі, що траплялися з ним, коли й він плавав по морях, палубним матросом, на якомусь невеличкому пароплаві.

А коли якийсь із кочегарів попросить його розповісти щось про Порто-Маврізіо, він починає хвилюватися й озиратися навкруги:

— Е-е. Про те, що було раніше, і говорити тепер не можна! Так воно тепер.

Та поліцаїв на пароплаві немає. Вони тихо копірсаються довгими вудками у мутній і покритій товстим шаром нафти портовій воді. У них добра й гостра «зброя» і з нею вони «беруться» радянський пароплав, чи власне — беруться ві радянського пароплава. О, довгов'яза вудка, це добра й гостра зброя в руках італійських поліцаїв у чорних сорочках!

І лоцман має змогу говорити про те, про що навіть згадувати заборонено диктатурою. Він має про що згадати. Еге-ге! Є про що згадувати. Взяти хоча б 1925 рік.

— Ви, хлопці, дивитесь на оце містечко та й думаєте, що воно бунтувати не вміє? Думаєте, що завжди воно таким телям стоїть? Еге-ге! Ні, хлопці! Оці люди, що розвантажують зараз пароплав, колись воювали. Та хіба ще так вони в руках владу держали!

Лоцман говорить таким тоном, ніби хтось збирається суперечити проти того, що містечко Порто-Маврізіо вміє бунтувати.

Він повторює:

— Думаєте, що воно бунтувати не вміє? Еге-ге, тут є багато таких, що розвантажують пароплав! Взяти хоча б і мене: який незavidний я, а скільки куль я всадив декому в спину? Як ви гадаєте?

І він, запитуючи, дивиться на матросів.

— А скільки? — несміливо виривається хтось, порушуючи тишу.

— Ой багато, ну хоч би от вам: якось восени 1925 року виходили люди з молитви. На той час приїхав з Туріну вантажний ф'ят і привіз кількох фашистів, щоб вони зорганізували осередок у Порто-Маврізіо. Всі люди з молитви збігалися на мітинг навкруги ф'яту.

«Хай живе нація! — кричали люди, що приїхали. — Всі в осередок фашіо!»

Та на камінь вискочив один з отаких, як я, та й почав кричати, що:

«Не треба нам осередків, без них жили й далі без них житимемо!»

Ті, що приїхали ф'ятом, хотіли забрати сміливого вантажника, але натовп загув:

«Не дамо!

Не дамо!!

Не дамо!!!»

І не давши заарештувати свого товариша, відмовилися організувати осередок фашіо.

Ф'ят поїхав назад до Туріну, і все Порто-Маврізіо думало, що справу цю покинчено, але на другий день кількома ф'ятами приїхало щось із чотириста душ спідціоне пунітіва.¹

На кожному ф'яті стояли озброєні карабінери, а на двох з них були навіть кулемети.

Та в Порто-Маврізіо знайшлися не тільки кулемети, а й гармата! Правда, поганенька, проте стріляла вона здорово. Ще з війни залишилася вона в нас. А що рушниць було: сотні!

Всі чоловіки вийшли на вулиці воювати. Здорово воювали. Гармата наша була точно.

Ми давали перцю, бо їх було в двадцяттеро менше ніж нас. Серед них було чимало вбитих, бо як тільки хто з карабінерів забігав до якогось двору, їх дрючками били жінки й діти.

Надвечір кулемети замовкли. Над будинком падестерії маячив червоний прапор.

Ми перемогли! Протягом цього дня забито вісімдесят фашистів, а наші zostалися жити всі. Тільки поранені були й серед наших.

Навіть мені руку прострелили, — сміється лоцман. — Аж отут вище ліктя.

¹ Каральні фашистські загони.

Потім з Турину прийшла телеграма, що коли населення Порто-Маврізіо не здасться без бою, люди в чорних сорочках знищать містечко на другий день о шостій годині ранку.

Довелося здатися.

Через день приїхала знову спеціон пунітіва і забрали нашого керівника Беппі. Так і не повертався він з того часу.

А мені, — продовжує він після невеличкої павзи, — мені тільки одне ребро виломили. Трохи покачався та й годі!

— А що ж із прапором на падестерії? — запитує хтось із нас.

— Ого-го! Оцей сеньйор, що тепер падестом у нас, він червоного кольору здорово лякається. Як буйвол у Барсельоні. Він порвав його на шматки.

То був такий час: воювали, боролися! А скільки я куль пустих у спину тому, хто тікав? Та хіба я один? Багато з тих, — і він показав рукою на людей, що, натерши спину важкими сосновими дошками, жували гуму італійських макаронів під бортом нашого пароплава.

Іх багато, бо коли б я один тут такий, то був би я там, де наш Беппі! Він був комуніст, і його знала вся округа. А ми просто за нього стояли, бо він правду говорив.

Лоцман боїться, щоб бува цієї розмови не почув поліцай, що вартує біля трапу, бо біда тоді буде лоцманові. Хоч він і каже:

— Оцей карабінер колись теж вантажником був. Він навіть воював того разу з нами, а оце вже два роки як ходить у вус не дуючи. Він думає, що так краще.

Лоцман людина не горда: коли нічого їсти, він одягає на шию в'язану сітку й починає розвантажувати пароплав.

Бо що ж робити, коли людині нема чого їсти?

А на розі найцентральної вулиці віа-Данте біля готеледі-Франція поважно походжають карабінери в чорних сорочках. Вони високо носять голови «блюстителів порядку» і не розмовляють аби з ким: такий вчинок міг би знизити авторитет адміністративно-політичної особи, якою є поліцай. І героїчна драма, героєм якої є він, перетворилася б на пустеньку комедійку.

Та коли в порту до нас підійшла дівчинка восьми років і, не розуміючи, звернулася:

— «Сеньйори, чи не хочете ви піти до моєї сестри на вечірку?» — я побачив, що ця трагедія з героєм у чорній сорочці мусить закінчитись якнайшвидше.

І хоч розірваний, та все таки червоний прапор мусить знову поставити лоцман на високий будинок романтичної падестерії!

Порто-Маврізіо—Генуя.

1—5 вересня 1930 р.

М І С Т О

С Т А Р О Г О

К О Л Ю М Б А

Генуезький порт справляє таке вражіння, ніби до нього на світову парадну зійшлися всі пароплави, які має світ.

Важко сказати — скільки пароплавів стоїть у порту: це не Катанья, де всі вони на долоні, коли глянути згори. І якби вас хотів переконати, що в Генуї їх п'ять тисяч, треба було б вірити. Бо чим ви могли б довести несправедливість такого твердження?

Є ж така казка про те, як один король запитав свого підданого, що міг тільки відповіддю на це королевеве запитання викупити свою голову:

— Скільки в океані відер води?

Засуджений на смерть, недовго думаючи, відповів:

— 5706758!

— Неправда! — гукнув король.

— Правда. Можеш перевірити й переконатися цього.

І королеві напевно нічого не зосталося робити, як подарувати життя розумному підданому.

Вночі о другій годині, коли наш пароплав прийшов до Генуї, важко було придумати: куди ж нам ставати? Але в управі генуезького порту точно відомо, куди, звідки й коли має о такій то годині знятися такий то пароплав. І всі місця, де може стояти навіть якась дірява калоша, точно враховано.

Усі п'ятсот пароплавів, які щодня приходять до Генуї, стоять притулившись до пристані тільки кормою. Тут нічого не зостається робити, як «забути» тимчасово про різницю політичних «вероісповеданій», націй, поглядів, бо всім однаково доводиться тулитися одному до одного, всім однаково треба черкати борти чужих пароплавів, заходячи до порту. Всім однаково доводиться миритися «з житловою кризою», страшною кризою, яку переживає вже багато років генуезький порт.

100 Але нам — чи бува не з нагоди тількищо підписаної між Італією та СРСР угоди? — приділили більше місця. І хоч ми

добре стиснули сотню вугляних барж, що похитувалися ліворуч, пройшовши їх, ми стали в затишному й тихому місці, під високим риштованням кількох багатотонних зводів, притулившись до пристані всім лівим бортом.

Нас дивувало таке «пристрасне» ставлення до радянського пароплава. Бо чим, власне кажучи, ми кращі за англійців чи американців з погляду управи генуезького порту?!

— Ви знаєте, що надумали в торгпредстві?

— А в чому річ?

— Та ж вони надумали до вечора навантажити пароплав!

Я зрозумів, що хоч може це й коштуватиме зайві п'ятдесят-шістдесят фунтів стерлінгів, наше радянське торгпредство вирішило виграти на цьому кілька днів і довести дещо здивованим фашистським глядачам.

Ранком на пароплаві з'явився тов. Джапарідзе, знайомий нам по Неаполю, і весело запевнив:

— От ми покажемо темпи! Ви думаете, що тільки там, — і він показав на схід, — тільки там уміють будувати Дніпрель-стани? От ви побачите, як ми працюємо тут, в Італії.

Стрілка на хронометрі, що вже багато років цокає в затишній капітановій кишені, зупинилася на восьми, і риштовання багатотонних зводів, що досі спало, — ворухнулося й поволі посунулося до кількох п'ятформ, що вже чекали навантажені новенькими фіятами.

Цих фіятів ми мали набрати повні трюми, повезти до України й Криму, примусивши швидко бігати дорогами нових земель, підніматися до соняшної й осяяної вершини Ай-Петрі і м'яко опускатися до самісінького моря, що хлюпається, поволі обпльовуючи береги.

Ці машини, зібрані на мілянській фабриці автомобільної компанії Італії — «Фіят», мали послужити своєю силою зовсім новій меті на чужих дорогах, чужих земель.

Машини стояли точно й акуратно впаковані в жовтуваті соснові скрині з штампамі російською мовою: «упаковка із советского леса». Крізь щілини можна було ясно побачити, як виблискує зеленуватий корпус з білим блискучим саявом радіатора.

Машини фарбовані старанною кваліфікованою рукою робітника, що багато років, очевидно, простояв біля одноманітного, як уся Італія, конвеєра, поспішаючи за його дорогою й поволі набираючи його звичок механічно й трафаретно рухатись.

У моєму вірші про італійського робітника це вийшло так:

ВИПАДОК, ЯКИХ БАГАТО...

Авторів „Блек-енд-уайт“

— Якого чуда
 не бачили зорі?
— Чого не знає
 наша пора?
Приміром:
 живе
 людина на морі
Й ні разу не скупавшись
 на морі й умира!
І хоч воно синіє
 халупі напроти,
до нього далі
 як до смерти аж,
бо одному
 в заводі
 сила роботи,
а другому
 просто
 ні в чому на пляж.
Та дома в кожного
 ванна
 гаряча:
купа дітей,
 а подіти де ж?
Добре море
 за день
 наплачуть
і... води багато,
 і... соли теж!

За містом,
 де сяє
 вивіски корона,
щодня Джовані,
 ступивши на поріг,
стає нахилившись
 як мокра
 макарона
підпертий
 циркулем
 гострих ніг!

Та майстер
 гримнув
 Джовані на почин,
 що голову досить
 мати мушину,
 надіваючи колеса
 на сотні машин,
 як одне колесо
 на одну машину.
 Чоло у Джовані —
 колиска
 лакова:
 щодня задушує
 поту —
 душ! .
 На кожну руку —
 доводиться
 однаково:
 менше — пальців,
 а більше — душ!
 Та думка грузне,
 як колесо
 в калюжі —
 болотом мозку
 забризане вщент:
 — «Двадцять років
 ф'ятові
 служе
 й ні разу ф'ятом
 не їздив ще!»
 Про це Джовані
 подумав
 уперше, ,
 (а ф'ят без колеса
 конваєром
 побіг!)
 та майстер помітив
 і, очима вперши,
 збив
 макарону
 рукою —
 з ніг!
 В ті дні
 не бувало
 на чолах
 блиску

і тільки поліцаї —
довгі як хорти
щодня
знімали
з червоного списку
й вигонили на вулицю —
під три
чорти.
Та ногигнулися
від зайвих кроків
і Джовані мучило
тому,
що він
не встиг подумати
за стільки років,
для кого
гнулася
покора
спин!
І коли до фабрики
невідомо звідки
підкотила
машина
під корпус Вест,
Джовані вирішив,
що таку
довідку
найкраще
дасть йому
старий падест.
І пішов,
коли той,
не назвавши імені
заплатив шоферові
батоном очей...
— Боносеро, сеньйор,
може б ви
дали мені
пораду з приводу
таких речей?
Але знаєте,
що за нарід —
падести?
Кожен з них
в голові
автомат несе!

і якщо
про «не певне»
подумав десь ти,
то йому до дрібниці
відомо все.
І коли
за годину
неба рёшето
набрало крапель
понад борти,
з Джовані
за брак
утримали
«решту»
й нагнали з фабрики
під три чорти!

Його вигонять з фабрики за те, що він починає розуміти
навіщо й для кого все своє життя простояє робітник біля кон-
ваєра, повторюючи свої рухи. І може ці машини, що зараз
стоять на платформах, чекаючи погрузки, тому й виблискують
чистотою роботи, що робітник зрозумів: — пролетаріатові його
робота. Може він знав, що ці машини підуть до Радянського
союзу, в країну, про яку він думає так багато!

Може й так.

Але багатотонний звід задирає носа: що йому така дрібниця
як один фіят? Пусте! І він підносить машину, як маленьку
іграшку. Біля неї починають поратись робітники, — повертаючи
її, вмощувати. І, здається, що коли б так працювати коло
кожної, то на шістдесят вісім штук, які нам треба забрати, ми
маємо витратити не менше від трьох діб.

Але товариш Джапарідзе запевняє:

— Тільки з першою важко. От побачите!

Покищо збираємося до міста: треба поїхати до торгпредства,
побувати в генуезького представника нашого консульства і по-
блукати по місту.

Товариш Джапарідзе веде нас до трамваю високими сходами.
Ми виходимо нагору і лише тепер видно, порт, цю жакливу
плутанину прапорів усіх країн і всіх націй.

Ще вище — високим стамбульським мінаретом — генуезький
маяк, як поліцей тойть, наглядаючи за порядком у порту.

Вночі його світло незграбно повертається, показуючи важким
пасажи́рським пароплавам — зробленим у Гамбурзі й захопленим
на виконання розбійницьких плянів Юнга Англією — дорогу на Гіб-
ральтар. Пароплави точно дотримуються блискучої лінії генуезь-
кого маяка, бо в ньому приховані найдрібніші секрети цієї дороги:

Генуезький маяк — земляк вищого й уславленішого світового маяка, генуезця Христофора Колюмба.

Американці, що довго визнавали свого «батька», який породив їх на світ, тепер «зросли» і найтовстіша частина з них, сидючи в кабінетах американських консультацій Дніпрельстану, каже, що:

— Дніпрельстаном ми відкриваємо Європу!

Але проти цього протестують європейці: дніпрельстанські робітники напружено перевиконують американські пляни і покидають безпорадно борсатись у хвості американські темпи, доводячи цим, що найтовстішій частині задиркуватих американських буржуйчиків є чого повчитися у робітничої Європи!

А генуезці, високо шануючи пам'ять геніяльного мореплавця, поставили високу мармурову підвалину під прекрасним монументом Христофорові Колюмбу. І ще в генуезькому порту поставлено велетенський маяк, що своїм світлом досяг би Марселі, коли б не високі скелі понад берегами.

На його вогник направляються всі пароплави, що йдуть до Америки. Тоді вони змушені пригадати й визнати свого справжнього й поважного «батька», якому поставлено велетенського монумента на одному з уквітчаних пальмами й лаврами майданів Генуї.

На головній вулиці в Генуї, на віа ХХ Сентембре — того самого 20 вересня, коли з'єдналися італійські частини й утворилася «велика Італія» — на вулиці, що носить ім'я цієї історичної події, стоїть будинок, а на його четвертому поверсі міститься наше торговельне представництво.

Під величезним важким дахом кам'яної веранди, серед десятків чистеньких європейських вивісочок, — маленька табличка з золотими літерами: U. S. S. R. Це значить, що ми попали туди, куди слід, бо де ще в Італії, крім консульства, можна знайти ці знайомі літери?

На четвертому поверсі нас зустрічають як давніх знайомих. Всі підводяться й нечутно всміхаються, чекаючи поки дійде черга потиснути наші руки.

Всі вже знають, що це люди з Радянського союзу, з країни, де зосталося все: товариші, батьки, брати, робота, комсомольські та партійні осередки, сила рідних людей і установ із знайомими табличками: все!

Але рудуватий співробітник торгпредства вигукує:

— Що ж це, товариші?!

— В чому річ?

— Та ж п'ять хвилин тому товариш Васильєв поїхав до вас на пароплав!

— Уже й поїхав?

— Не стерпів, поки ви приїдете.

Товариш Васильєв — торговельний уповноважений Радянського союзу в Італії.

— Ну що ж, не біда: ми його впіймаємо й там.

Кілька хвилин розмовляємо із співробітниками, потім (товариші, заспокоюю я, ми ще до вас повернемося) до порту нас береться випроводити той самий рудуватий співробітник.

Сідаємо в таксі. Наш новий знайомий запевняє нас, що:

— Не турбуйтеся — я сяду з шофером. Я звик!

— Чому ж звикли?

— А в нас тут є «Автодор» і...

— Он як?!

— І... своя машина.

— А, значить, «пристосовуєтеся до італійських обставин»? Так?

— Хе-хе. «Пристосовуємося»!

Машина йде рівно. Вона так швидко баянсує поміж людьми на поворотах вулиць, як кажан у хитромудрому павутинні гілок диких маслин, у прекрасних скверах на вулицях Генуї.

Але ось ми вже й у порту!

Ми їдемо портом уже п'ять, десять, п'ятнадцять хвилин і не зустрічаємо жадного пароплава з червоним прапором на кормі; жадного блискучого дипломатичного автомобіля, на цей раз з червоним прапорцем у радіаторній дірці!

Увесь час їдемо портом: ліворуч ліс щогол, і цілий магазин чавунних прасів, що невідомо навіщо зійшлися до генуезького порту.

Врешті наш рудуватий товариш з торгпредства махає рукою й кричить:

— Артур!

І звертаючись уже до нас:

— Осьдечки й вони, машину бачите?

Вистрибуємо з таксі і йдемо до шофера Артура.

— Де ж сеньйор Васильєв?

Артур махає рукою: мовляв, там. І ми йдемо на пароплав. Аж ось і вони, товариші, що «не стерпіли, поки ви приїдете!» Знайомимося. Не молода, дуже приязна людина, протягуючи свою руку, тихо говорить:

— Врешті й ви. Дуже приємно. Васильєв.

Товариш Васильєв показує на правий борт:

— Ви бачите, скільки зійшлося комерсантів дивитися, як вантажать радянський пароплав? Вони збіглися, коли тільки почувли, що ми хочемо навантажити за один день!

— А не засиплемося?

— Ну, треба не засипатися, — відповідає товариш Васильєв. — Треба показати радянські темпи! Не можна засипатися!

За півгодини, коли капітан у своїй каюті погодив усі офі- 107

ційні справи з торгпредом, ми зібралися до міста. Товариш Васильєв пропонує до наших послуг свою машину, бо, мовляв:

— Коли пішки ходитимете, то Генуї не побачите. Краще вже мою машиною.

І ми вмощуємося.

— Ну, як ви тут, серед незвичного «оточення»?

— Та як же! Он бачите:— і він показує на чорні плями знайомого обличчя, що його намальовано на кожній стіні, кожної будівлі:— Бачите? Це очевидно перед якоюсь новою кампанією агітують за свого ватажка.

На кожній стіні простою чорною фарбою крізь дощаний трафарет намальовано обличчя Муссоліні. Без цієї «прикраси»— жадної будівлі в порту.

— А «протирекляма» дозволяється?— питаю.

— Як так? Було багато випадків, що навіть курйозно закінчувалися для самих фашистів. Одного разу, приміром, перед виборами 1928 року десь були з'явилися більшовицькі проклямації. Того ж таки дня всіма законами заборонили «протирекляму» й попередили, що хто після восьмої години вечора посміє зупинитися на вулицях біля стін будинків, той ризикуватиме вмерти на тому ж місці від кулі поліція, яких спеціально для цієї мети розставили в усьому місті.

Таким чином думала поліція категорично виключити можливість поширювати плякати й проклямації на вулицях.

Однієї ночі тротуаром ішов якийсь чолов'яга. Він підійшов до— пробачте на слові— пісуара біля якоїсь стіни. Поліцей гукнув:

— Хто такий? Відійди від стіни.

Але людина продовжувала невідкладну процедуру, не звертаючи уваги на заклопотаного поліція. Тоді поліцей вистрілив у людину і забив її відразу.

Та коли розшукували документи в кишенях забитого, виявилося, що він— фашист з 1928 року і один з дуже активних працівників свого осередку!

Поліція мусіла припинити чинність свого наказу з приводу «протиреклями». І вона («протирекляма») таки з'явилася другого дня. Та ось вам приклад, як голобельно й безголово борються вони: раз коло стіни зупинився— можна стріляти. Навіть не причинивши спочатку вуличних пісуарів!

«Боротися» вони мають змогу тепер усякими засобами. Тепер, коли хоч і тимчасовими переможцями в боротьбі кляс вийшли вони. Бо, треба сказати, перемога їм дечого коштувала.

Джулія, де зовсім недавно засуджено цілу групу словенів, боролася проти італійського фашизму дуже довго. Ще 1925 року там були місцевості, що не здавалися без бою. А перемогти значило перестріляти все населення.

Фашисти добре пам'ятають, як важко їм було перемагати в Джулії. Вони часто не зупинялися й перед поголовними розстрілами, аби остаточно хазяїнувати.

Машина раптом зупинилася біля будинку торгпредства, де ми вже були раніше, і шофер Артур визирнув зі своєї кабінки, чекаючи наказу. Товариш Васильєв тимчасово попросився і наказав Артурові везти нас. І машина важко загула на крутих узвозах генуезьких гір.

У консула нас зустріли так, як напевне вже дуже давно не зустрічали відвідувачів. Дипломатична помпа, удавана зацікавленість і пошана до людини змінилися в даному випадку на товариську й дружню простоту в ставленні до людей, що однаково аналізують оточення.

— Чули про вас, чули!

— Ну сідайте, розповідайте новини!

— Вмощуйтеся, закурюйте!

На все, крім розповідання новин, ми погодилися, бо:

— Пробачте, на жаль ми вже коло двох місяців не бачили радянських газет, так що новин...

— Отак! Газети ми вам можемо дати.

— Невже?

Це нас порадувало найбільше. І коли добродушний — з одвічною саркастичною посмішкою — секретар консула приніс нам цілу купу газет «Правда» та «Известия», ми мало не забули зовсім про все й почали перегортати й шарудіти сторінками.

Нам в'їлися в очі тривожні літери газетних заголовків:

— «Прорив на Донбасі!» Але поряд гриміло бадьоре: «Вперед на вугляний Перекоп!»

Тоді в очах ставали високі могили похованого глею в засніжених степах Донеччини. Тоді тривожно думалося:

— Як воно там?

Але консул ображено гримнув:

— Що ж це вам, товариші, краще б новини які розповіли, а газети прочитаєте й завтра. Встигнете!

Всі заміялися з такої нашої поведінки. Всім було весело. Капітан оформлював свої справи. І коли все офіційне закінчилося, ускочив хлопчик років дванадцяти і сказав:

— Вас просять випити кави.

В таких випадках ніякі відмови не допомагають і вже за столом я запитав:

— Ну, хлопче, як учишся?

— Погано! — не посоромився консулів син. — Скоро російську мову забуду. Такий у нас нехороший учитель.

— Чому ж це?

— Та так. Ми його навіть ослом прозвали...

— Отак! За віщо ж така образа?

Але хлопчик так захопився, що щоби йому зашарілися і він весело продовжував:

— Чому ослом назвали? Бо в нього вуха довгі!..

— Та хіба вуха доводять, що він осел?

— Довести можна інакше. І дуже легко: прізвище його М а т і ч. Коли прочитати це слово навиворіт, то вийде — ч і т а м. По-сербському це значить читати. По-німецькому читати — значить лезе. А коли прочитати навиворіт, то виходить — е з е л. По-німецькому це значить осел!!!

Всі реготалися з отакої геніяльної математики.

— А товариші в тебе є?

— Та малувато, проте — е! Син нашого «осла», приміром.

— Що ж, і він осел?

— Ні, не осел.

— А це ж чому? Раз батько, значить і син.

Твій батько дипломат, то й ти маєш бути дипломатом, кажу.

— Зовсім і не хочу. І не повинен бути дипломатом. І це я доведу, бо ж коли Матіч «осел», то його діти не осли зовсім.

— Чим же ти це доведеш?

— Чим? — недовго думаючи відповідає він. — А от чим: старший — Борис, мій товариш, був у Сербії. І от на свято Миколи угодника вступив з товаришами таку штуку. Написав листівку:

«Дорогий Миколо угоднику! Ми, учні такої то школи, хотіли назватися твоїм ім'ям, але не маємо на це грошей. Коли ти їх маєш, надішли нам сто дінерів».

— Адресу ж на листівці вони написали, — продовжує хлопець, — таку: Београд, Миколі Угодникові.

Поштар не знав, де живе «Угодник» і поніс ту листівку до двора міністра Миколи Пашіча.

Пашіч прочитав листівку і надіслав на означену в ній адресу п'ятдесят дінерів.

Тоді Боря Матіч з товаришами написали другу листівку на ту ж таки адресу Миколі угодникові такого змісту:

«Дорогий Миколо угоднику! Дякуємо за гроші. Просимо вислати ще. Тільки не надсилай через отого афериста Миколу Пашіча, бо зі ста дінерів, які ми в тебе просили, через нього ми одержали тільки п'ятдесят».

Цю листівку поштар так само поніс до міністра. Потім, п 110 опубліковано в соціаль-демократичній газеті.

— Ну, хіба, — вигукує консулів син, хіба «осел» може втру-
гнути таку штуку?

... Нам треба поспішати. На вулиці жде нас Артур з маши-
ною із торгпредства. Та коли ми пригадали про це, секретар
з одвічною саркастичною посмішкою заспокоїв:

— Не турбуйтеся, — все зроблено!

— Що ж зроблено?

— Я попередив шофера про те, що він може їхати...

Таким чином нас відзволити від клопоту поспішати і ми
могли спокійно пити каву. Консулова дружина весь час жалі-
лася на те, що в їхніх обставинах жити в Генуї дуже важко:

— Немає знайомих, за кожним кроком десять шпигунів, а
щоб запобігти поліцейським наклепам, доводиться краще си-
діти дома.

— Був же такий випадок торік з нашими матросами: повела
їх на генуезьке історичне кладовище співробітниця торгпредства.
Ходили вони, розглядали пам'ятники. Товаришка розповідала їм
про те, як важко радянським службовцям в Італії працювати;
про те, що доводиться цілий день сидіти в установі, бо мало людей.

Якийсь джентлмен підійшов до них і російською мовою за-
пропонував:

— Розійдіться зараз! Тут не місце агітувати за восьмигодин-
ний робочий день!

— Дозвольте, сеньйоре, — звернулася співробітниця, — я роз-
мовляю нашою мовою, значить агітую не італійців.

Він покликав поліція і нашу товаришку обвинуватили в агі-
тації за скорочення робочого дня. І ніякої уваги не звернули
на те, що радянські матроси агітації не потребують.

Це був останній день в Італії. Подорож набридла, і здорово
хотілося додому. Але думкам про це ми протиставляли:

— Вже скоро!

Тоді ноги жвавіше рухалися генуезькими тротуарами, тяг-
нучи за собою перекинутий догори ногами слід темнуватої тіні;
тоді не так жорстоко пекло згори і, не звертаючи уваги на за-
кони «культурного поведіння в публічних місцях», ми не-
культурно розстібали комірці й утворювали ілюзію звичайної
простоти.

За порадою товариша Васильєва ми пішли до «старого міста».
Ця частина з глухими коридорами тоненьких вулиць — пам'ятка
старовини. Перетягнуті з вікна до вікна через вулицю мо-
тузки, на них теліпаються подерті рукава випраної, так би
мовити, білизни, це зосталося чи не з тих часів, коли Генуя
була лігурійською столицею.

І хоча відважні римляни й прийшли відвоювати Геную на чолі зі своїм ватажком Марцеллою, хоч вони й відвоювали її, приєднавши до однієї з римських провінцій, хоч це місто після тих романтичних часів пройшло через багато «надійних хазяйських рук», по побувавши і під пануванням готів, і Візантії, і Лянгобардів і хоч воно «тихо» покоряється й тепер суворому «цивілізаторському» кулакові фашизму — нічого не змінилося в цих вузеньких вуличках.

По них і досі ходить вайлувата тінь безстрашного Фієска, що зі своєю французькою партією хотів знищити адмірала Андреа Доріо літом 1547 року. Це йому не вдалося, бо Карл V, за якого галасував самодур-адмірал, стояв на ногах міцніше, ніж сіруватий та нудний Вікторіо Емануель III стоїть тепер.

І безстрашний Фієско, і його старовинна змова проти Карла V з його адміралом Доріо в тісних кварталах голодної Генуї мусли зостатися тільки в текстах клясичних повістей та славної «Змови».

Тільки після падіння Наполеона на весні 1814 року (24 березня) вибухнуло народне повстання. Національна гвардія захопила фортеці й генуезьку військову флоту і місто знову стало незалежною республікою. Але генерал Лямармора незабаром допоміг консервативним силам повернути устрій і реставруватися урядові.

...Тіні відважних повстанців ходять вузенькими кварталами старої Генуї, бо все від ширини й бруду до бідноти мешканців і обідраних фасадів з написами — «Vini» — зосталося жити.

Ви заходите до однієї крамнички з цим трафаретним написом: за столом десь у темній глибині кімнати сидять якісь люди. Вони не їдять і не п'ють, — вони просто сидять так: їм нема чого робити! Набридлим і непотрібним здається життя в оцих вуличках, де одноманітно пахне вино, і люди сидять — голонді в крамничках, де є що їсти.

Спробувати говорити про це, значить — зроду не пробувавши однієї темної ночі поїхати катером на маленький островок, звідки не можна втекти живим. Бо говорити про погане життя значить підривати «спокій цивілізованого уряду». А підривати державний спокій, взагалі, для уряду небезпечна річ!

Раніше, коли оці самі люди мали хоч демократичні, та все таки легальні профспілки, розмовляти дозволялося про все. Але далі й розмови стали заважати, і групу членів і керівників профспілок поставили перед суд.

На процесі виступив державний прокурор і тактовно та логічно став доводити:

— Сеньйори судді! Перед вами профспілки. А чи знаєте ви, що таке профспілки? Про їхню справжню мету признався

нізму». Ми переслідуюмо комуністів і ви знаєте, що повинні ми робити з комуністичними школами, якими сам Ленін назвав профспілки.

Всі профробітники-демократи (навіть) потрапили до того острівка, звідки не можна втекти живим. До нього щонаочі ходить катер. Це, напевне, єдиний рейс у Генуезькому порту, що не має суворо плянового розкладу. Його повторюють «в міру потреби». А потреби цілком залежать від гучності й кількості розмов про погане життя у темних і вузьких вуличках Генуї.

Трапилось так, що з міста на пароплав мені довелося піти самому. Місця ж нашого пароплава в порту я не знав.

Блукати не хотілося і тож доводилося перепитувати у прохожих про дорогу.

Скоро майнули щогли і я опинився в порту. Напроти за розчиною портовою брамою стояв велетенський пасажирський пароплав. Коло нього натовпом кружляли вантажники й пасажери, годовані й елегантно одягнені. Бо хіба інакше одягаються пасажири, що їдуть у перших клясах пароплавів рейсами між Стамбулом, Генуєю, Марселем, Лондоном та Нью-Йорком?

Пасажири поспішали на палубу: пароплав от-от мав відшвартуватися й піти до Марселю. Навкруги стояв скажений крик.

За кілька хвилин трап посунувся угору. Гудок повільно заплакав, майже такісіньким людським голосом, як це робив перед відходом з Одеського порту наш пароплав «Томп».

Пасажири поставали на палубі біля поренчат правого борту, дивлячись на берег. Вони — в такому становищі, коли людині наплювати на те, що діється на землі: їхня земля глибоко втонула в воді генуезького порту і йде похилою площею до центру Тіренського моря.

Але до пароплава з натовпу виходить кілька старців. Вони простягають до пишних буржуа свої брудні та кістляві руки. Вони — просять.

Тоді починає ворухитися палуба, тоді дехто з пасажирів витягає гаманці, тоді летять додолу сухі сухарі італійських чентезимів. Жебраки накидаються на них, кожен намагається ухитити якусь монету. Зчиняється неймовірна бійка і галас жебраків. Ця картина тягнеться недовго, бо розкішним пасажирам набридає незрозуміла музика цього крику і вони поволі міняються місцями біля поренчат палуби. Тоді знову роззявляють роти товсті гаманці і чентезими летять у воду. Схвильовані пасажири розважаються.

На палубі знову міняються місцями люди. Монети дзвінко плещуть, розбризкуючи воду, і кілька голих жебраків плигають за

ними. З натовпу жебраків виходить маленька дівчинка і згорблений дідуган. У діда в руках скрипка. Він монотонно соває смичком і скрипка плаче дитячим голосом.

На палубі чоловіки пропускають до поренчат жінок: у них маленькі й ніжні серця і їм шкода маленької дівчинки, що протягла догори тонку ручку і голубі оченята. Та ще оцей дитячий голос скрипки! Плаксивий!!

Униз знову летять монети. Якась із пасажирок навіть кинула паперову асигнацію. Дівчинка збирає монети й монотонним дитячим голосом скрипки — плаче дідуган.

Але раптом трапилось щось надзвичайно вразливе. Більше: жахливе!

На двох жебраків, що користаються з такого успіху в сльозливих жінок з товстими гаманцями, раптом накидається величезний юнак із біцепсами боксера. Він хапає з дідуга рук скрипку і розтрощує її на його голові. Дівчинка кидається в плач, але не тікає з «кону». Галасує старий дідуган у боротьбі з гігантом-боксером і на палубі метушаться пасажирки.

— Розбійник!

— Він напав на жебраків!

— На дитину!!

— На діда! — доноситься з палуби.

Дівчинка не йде з кону: вона збирає монети. У пасажирок з палуби океанського пароплава, що зупиняється по дорозі до Нью-Йорку в Марселі, Лондоні й Ліверпулі — тонкі, ніжні серця. З їхніх рук щедро летять італійські банкові асигнації і сухі сухарі срібних монет. Вони щедро нагороджують бідну дівчинку, яку образив зухвалий боксер. Вони нагороджують сивого діда за поламану на голові скрипку. «О, до тоненьких струн, що бринять на ніжних лірах жіночих серць з палуби американського теплохода, торкнулася жорстока рука боксера!»

— Негідник!

— Він образив сивину!!!

— Він зневажив дитину!!!

Але трагедію перериває гудок. Він уже не плаче, а хрипить. Йому сумно дивитися на незрозуміле видовисько. Корпус здригається й пароплав відштовхує від себе землю.

Маленька дівчинка махає худою ручкою пасажирам з триповерховими волами і вони відповідають їй кривими посмішками, що межують з плачем: їм шкода маленької жебрачки: у них ніжні й тривожні серця.

Та раптом з натовпу жебраків, що ввесь час стояли тихо, поза сектором уваги пасажирів з розкішного пароплава, виривається нахабний і страшний регіт:

— Ги-ги-ги!!

— Скільки зібрали?

Вони оточують дідугана й дівчинку. Вони мирно переپیтують:

— Чи багато зібрали?

Серед них зухвалий нахаба з боксерськими біцепсами. Він весело хлопає по плечах дідка й по-дружньому розпитує:

— Багато зібрали? Ми сьогодні добре розжилися!

Але тоненькі ніжні серця жінок з американського пароплава вже пішли повним ходом до своєї батьківщини. Вони зовсім не поінформовані в тому, що це тільки інсценізація. Тільки хороша талановита інсценізація!

Вони зовсім не помітили цього. І може в Марселі, де пароплав буде ранком, до них знову потягнеться тоненька ручка восьмилітньої жебрачки. Вона тягтиметься зворушливо. І ще зворушливіш плакатиме скрипка.

Але — це тільки інсценізація жебраків, яких так багато по всій Італії. У них надійний і здатний до інсценізації режисер: ім'я йому фашизм! Він їх учить жити, нічого не роблячи, бо фабрики доводиться ліквідувати щодня.

А що має робити людина, як їй нема чого їсти? Що вона має робити, коли сім'я складається з дружини й кількох дітей? Хворих і голодних?!

Уночі горів порт мільйоном дивовижних огників. Але вони різали очі й набридали докучним інсценізованим світлом.

І коли за лівим бортом нашого пароплава розмірено застукав стопудовим чортом якірний ланцюг, я відшукував у кишені візитну картку чорноокого, не з власного бажання фашизованого сеньйора Артура Вольпе і зім'яту газету італійських комсомольців «Авангардіє», яку мені в одному неаполітанському ресторані подарував сіруватий і ніби притиснутий до землі—Джовані.

Ці подарунки я все життя зберігатиму, як пам'ятки двох світів, що жорстоко борються поміж собою.

Та коли пароплав здригнувся і на капітанському мостіку нервово засюрчав вахтенний, я розгублено ухопився за перо й нерівно вивів:

— Нарешті!

Генуя—Дарданелли
11 вересня 1930 р.

Ціна 2 карб. 40 коп.

